PENGAR UTAN RÄNTA OCH INFLATION

ETT BYTESMEDEL SOM TJÄNAR ALLA

BOKFÖRLAGET KORPEN

Pengar utan ränta och inflation

Denna bok handlar om det grundläggande konstruktionsfelet i vårt penningsystem, som förhindrar utvecklingen av en verkligt fri, social och ekologisk marknadsekonomi. I det förgångna och åter i dag har vårt penningsystem fört till stora sociala problem, obetalbara skulder, till utsugning av jordens ekosystem, revolutioner och krig. I denna bok visas hur vi kan avhjälpa detta konstruktionsfel i det monetära systemet och skapa ett bytesmedel som tjänar alla: oss själva och planeten jorden.

Margrit Kennedy

Fil dr Margrit Kennedy är född 1939 i Chemnitz (f d Karl-Marx-Stadt), studerade arkitektur i Darmstadt och arbetade därefter som stadsplanerare och ekolog i Tyskland, Nigeria, Skottland och USA. Från 1972 arbetade hon med forskningsprojekt för Schulbau-Institut der Länder i Berlin och för OECD och UNESCO i femton länder i Europa samt i Nord- och Sydamerika. Mellan 1979 och 1984 ledde hon forskningsprojektet Ekologi/Energi och kvinnoprojekt inom ramen för Internationella byggutställningen och innehade under de följande två åren en gästprofessur i stadsekologi vid högskolan i Kassel. Sedan dess har hon aktivt deltagit i planeringen och uppbyggnaden av ett permakulturmodellprojekt i Steyerberg och är professor i tekniska försörjningssystem och resurssparande byggnation vid Hannovers Universitet.

Margrit Kennedy

Pengar utan ränta och inflation

Ett bytesmedel som tjänar alla

Med ett bidrag och figurer
av Helmut Creutz

Översättning:
Ulf Modin

Bokförlaget Korpen

Originalutgåvan av denna bok publicerades 1988 på engelska med titeln *Interest and Inflation Free Money* av Permaculture Publications. 1989 utkom den på Bokförlaget Korpen (Göteborg) på svenska, 1990 på danska på Fri og Intryk (Köpenhamn), på finska på Vavo (Helsingfors) samt 1991 på norska på Cappelen (Oslo). Översättningar till polska och ryska är på väg. Den första tyska versionen i översättning av Erhard Lies publicerades av Permakultur Publikationen 1990. Den här föreliggande versionen motsvarar bara i de tre första kapitlen någorlunda den första tyska utgåvan.

Figurerna stammar mestadels från utställningar och publikationer på temat "Pengar och ekonomi" av Helmut Creutz och kan, liksom annan litteratur i ämnet, beställas direkt från Angela Hackbarth Verlag (Sankt Georgen).

Originalets titel: Geld ohne Zinsen und Inflation
© 1990 Permakultur Publikationen, Steyerberg
© 1991 Wilhelm Goldmann Verlag, München,
omarbetad och utvidgad version
Omslagsillustration: Margrit Kennedy
Tryck i Danmark hos Nørhaven Rotation 1993
Bokförlaget Korpen, Karl Gustavsgatan 56, 411 31 Göteborg
ISBN 91 7374 622 3

Innehåll

Inledning 9

Del 1. PROBLEMET OCH LÖSNINGEN

I. Fyra grundläggande missförstånd om pengarnas funktion 17
Missförstånd nummer 1: Det finns bara ett slags tillväxt 18
Missförstånd nummer 2: Ränta betalar vi bara när vi lånar pengar 25
Missförstånd nummer 3: Det nuvarande penningsystemet tjänar alla i lika mån 27
Missförstånd nummer 4: Inflationen är en integrerad beståndsdel i varje monetärt system 31
Noter 37

II. Ett penningsystem utan ränta och inflation 38
Räntan ersätts av en användaravgift 39
De första experimenten med räntefria pengar 41
Början till en lösning för morgondagen 44
Den nödvändiga markreformen 51
Den nödvändiga skattereformen 57
Noter 59

III. Vem tjänar på pengar utan ränta och inflation? 61
Det land eller den region som börjar med en monetär reform 63
Politiker och banker 65
De rika 73
De fattiga 78
Kyrkor och religiösa grupper 84

Handel och industri 87
Jordbruket 89
Konstnärer 91
Kvinnor och barn 91
Vår planets ekologi 94
Noter 96

IV. Hur hållbara är invändningarna mot en monetär reform? Försök till ett klarläggande av Helmut Creutz 99
En sänkning av räntan leder till ökad efterfrågan och ökar därmed tillväxten 102
De arbetande kommer till fullo att utnyttja sin ökade köpkraft 102
Människornas önskningar går inte att uppfylla 103
I och med att kretsloppet tryggas omsätts pengarna ännu snabbare 104
Låga räntor leder till en ännu högre skuldsättning 105
Vid låga räntor flyr pengarna utomlands 107
I dag hamstrar emellertid ingen pengar, varför det inte utgör något problem längre 108
Kontanter som genom cirkulationsgarantin belastas högst spelar i dag dock knappast någon roll 109
Med en cirkulationsgaranti för kontanter samlar människor på sig guldtackor och andra värdeföremål 111
När räntorna sjunker övertar vinsten rollen som pådrivare av tillväxten 111
Nolltillväxt betyder tillbakagång 113
Miljöproblemen löses inte med att man sänker räntan 114
Räntesänkningarnas följder i sammanfattning 115
Noter 116

DEL 2. DÅTID – FRAMTID – SAMTID

V. Att lära av historien 123
Om pengarnas uppkomst i antiken 124

Brakteatmynten, en grundval för den kulturella blomstringen under högmedeltiden 133
Jämförelse mellan två historiska epoker med avseende på verkningarna av penningpolitiken och markexploateringen 144
Noter 149

VI. Tre framtidsmodeller 152
Modell 1: Tillväxt utan slut 152
Modell 2: Begränsad tillväxt eller nolltillväxt 163
Modell 3: Kvalificerad tillväxt 174
Noter 180

VII. Praktiska exempel i dagens värld: embryon till en ny ekonomi 182
LET-systemet 183
WIR-Ringen 189
J.A.K.-systemet i Sverige 194
De alternativa penning- och kreditsystemens för- och nackdelar 198
Noter 203

VIII. Hur var och en kan medverka till att förändra det monetära systemet 205
Sprid information! 205
Umgås mer medvetet med pengar! 207
Främja modellförsök! 210
Förändra politiken! 212
Noter 215

Begrepp för förståelse (av *Helmut Creutz*) 217
Adresser till föreningar och tidskrifter 221

Ett tack till

Helmut Creutz, tack vare vilken jag inspirerades att syssla med penningproblemet och på vars undersökningar jag kunde bygga vidare. Jag vill vidare tacka honom för hans outtröttliga beredskap att förklara grundläggande frågor, för att jag fick använda hans illustrationer och tabeller, liksom att han ställde sin essä "Wie stichhaltig sind die Einwände gegen eine Geldreform" till förfogande för kapitel IV i denna bok;

Art Reade, som hjälpte mig att förstå temat "pengar" som min uppgift;

Fil dr *Dieter Suhr* (avliden) genom vars försorg jag kunde förstå de juridiska och ekonomiska sammanhangen;

Gestina Vogel och *Yoshito Otani* för deras genomläsning av manuskriptet och hjälp i praktiska detaljfrågor;

Brigitte Voss och *Per Almgren* för kopplingen till praktiken;

Fil dr *Roland Geitmann* och *Werner Onken* för deras konstruktiva kritik vid genomgången av manuskriptet;

Fil dr *Hugo T. C. Godschalk* för hans diskussionsbidrag i tillägget (ej medtaget i den svenska utgåvan) och hans hjälp när det gällde att konkretisera med hjälp av exempel;

Brigitte Berg för hennes tålamod och precision när det gällde att skriva ut och lägga sista handen vid manuskriptet;

min man *Declan Kennedy* för hans moraliska och praktiska stöd;

de många människor som har läst boken, hört på mina föredrag, deltagit i seminarier och hjälpt mig att genom sina frågor bättre förstå problemen och deras lösning.

Inledning

Vad får en kvinnlig arkitekt, stadsplanerare och ekolog, som har disputerat på ett arbete om "Offentlighet och internationella relationer", att skriva en bok om pengar?

För att kunna besvara denna fråga måste jag gå tillbaka till åren 1979 till 1984, då jag inom ramen för Internationella byggutställningen (IBA) i Västberlin ledde forskningsarbetet inom områdena ekologi och energi. I samband med detta arbete var det för första gången möjligt att planera och utföra omfattande ekologiska projekt i det urbana rummet. Vi fick många inbjudningar att hålla föredrag i såväl Förbundsrepubliken som i utlandet. Våra arbeten rönte stor uppmärksamhet såväl i offentligheten som i fackkretsar men bemöttes också hela tiden med skepsis. Det vanligaste argumentet mot oss lydde: "Allt det här är mycket bra och viktigt, men oekonomiskt och kan i normalfallet inte betala sig." Nu betraktade jag inte våra idéers användbarhet bara ur akademisk synvinkel utan såg dem också som en fråga om överlevnad.

Redan mellan 1979 och 1980 framgick tydligt att stadens biologiska grundvalar – luften, vattnet, marken, energin och födan – i högsta grad befann sig i riskzonen. Det innebär att om vi inte ekonomiskt blev i stånd att förbättra och bevara dessa grundvalar, skulle vi på medellång och lång sikt ta livet av oss själva.

Den ekonomiska frågan blev emellertid mer och mer avgörande. Jag träffade överallt i världen människor av god

vilja och fulla av idéer. Alla ekologiska problem var tekniskt lösbara. Vad som saknades och fortfarande saknas är de ekonomiska och politiska förutsättningarna för att tillämpa lösningarna på bred bas, eller enklare uttryckt: pengar. För mig stod det klart att kampen om pengar för ekologiska åtgärder och projekt innebar en konflikt på många fronter. För det första befann vi oss i en inlednings- och omställningsfas, som alltid är förknippad med höga kostnader. För det andra utgjorde långsiktiga ekonomiska betraktelsesätt ännu inte grundvalen för riktlinjerna för finansiering, byggnadsbestämmelser eller urval av byggnadsmaterial och byggnadstekniker. För det tredje kunde luft, vatten och mark fortfarande belastas relativt kostnadsfritt, fastän nya juridiska grundvalar för att skydda dem och/eller pålägga miljöskatter höll på att utarbetas.

En front – kanske den viktigaste – förblev emellertid dold för mig fram till 1983, nämligen pengarnas räntebärande kraft, pengarnas förmåga att skapa mer pengar respektive det faktum att man måste låta mäta alla ekologiska åtgärders räntabilitet med den ränta som man erhåller för sina pengar på kapitalmarknaden. När jag sedan blev klar över de olika tillväxtmönstren i naturen och inom penningväsendet samt över orsakerna till vårt patologiska ekonomiska tillväxttvång blev jag minst sagt rasande. Jag kände att jag hade levt mer än fyrtio år av mitt liv utan att ha genomskådat en av de grundläggande förutsättningarna för mitt dagliga liv. Därför började jag läsa mer om ämnet, diskuterade det och skrev också, men stötte nästan överallt, bland vänner, bekanta, kolleger och experter, på samma oförståelse.

Utsikten att vi eller senast våra barn med detta förödande system står inför det värsta ekonomiska eller ekologiska sammanbrottet i nyare historia jämte den utbredda okunskapen om följderna av vårt monetära system fick mig

att börja skriva om frågan. Det första jag skrev var några uppsatser som lästes och kommenterades av många människor.

Det gick dock fem år innan jag insåg att pengar – sett ur denna boks synvinkel – snarare är en "offentlig och internationell angelägenhet" än en rent ekonomisk. Eftersom jag hade doktorerat inom ett område, började jag fastän jag inte var nationalekonom att skriva en bok om ekonomi, som handlar om denna yrkeskårs grundläggande måttenhet: pengar.

Mitt mål var att åstadkomma en inledning som skulle vara både spännande och lättförståelig. Dessutom skulle den tjäna som inspirationskälla för många människor som kunde tänkas vilja veta mer om bakgrund, problem och möjligheter till förändring.

Sedan boken publicerades 1988 har världen dramatiskt förändrats. De socialistiska länderna gick under bland annat därför att de hävdade att de kunde klara sig utan en fri marknadsekonomi. Därmed förhindrade de att den ekonomiska sanningen uttryckte sig i priserna. Vad de flesta människor i det före detta östblocket emellertid inte begriper är att priserna i den ekonomiskt mer dynamiska kapitalismen hittills inte har uttryckt vare sig den ekologiska eller sociala sanningen, och att denna brist inte kan undanröjas med att man byter ut några ledande politiker mot andra. Felen ligger här djupare och bättre dolda i det monetära systemet, men även i markexploateringen och skattelagstiftningen. För att kunna undanröja dessa måste det ske en förändring i många människors tänkande och handlande.

I och med att östblocksländerna öppnas för import och krediter från väst kommer den hastighet med vilken det monetära systemets problematik under de senaste åren har ökat i hela världen att tillta ytterligare. Var och en vet i dag

att länderna i tredje världen inte kan betala tillbaka sina skulder, att klyftan mellan rika och fattiga ökar ständigt också i de högt industrialiserade länderna och att en symptombehandling bara gör det onda ännu värre. Också vidsynta ekonomer och bankmän kräver grundläggande förändringar. Om en sådan förändring handlar denna bok.

Den beskriver hur pengarna fungerar och framlägger grunderna till de beständiga fluktuationerna i en av våra viktigaste måttstockar. Den förklarar varför pengarna inte bara "håller världen i gång" (money makes the world go round) utan också samtidigt hela tiden ger upphov till förödande kriser. Den påvisar hur tredje världens väldiga skulder, liksom arbetslösheten och miljöproblemen, vapenproduktionen och byggandet av kärnkraftverk är förbundna med den mekanism som i dag håller pengarna i deras kretslopp, nämligen räntan. Tillsammans med räntan på ränta är den en av de viktigaste orsakerna till den ekonomiska övertillväxten och koncentrationen och omfördelningen av penningförmögenheterna. Enligt den amerikanske ekonomhistorikern John L. King är räntan "den osynliga förstörelsemekanismen" i de så kallade fria marknadsekonomierna.

Syftet med denna bok är att visa på möjligheten av en förändring, som bara få experter känner till, för att inte nämna den stora allmänhetens okunskap i frågan. Ämnet är emellertid alltför viktigt för att överlåtas enbart åt förmenta experter. Det borde diskuteras offentligt och förstås av många. Det speciella med min framställning är därför att jag på ett så enkelt sätt som möjligt presenterar detta komplexa tema, så att alla som umgås med pengar kan förstå vad som står på spel. Min framställning skiljer sig på två sätt i förhållande till andra böcker som tidigare har sysslat med samma ämne. Jag presenterar nämligen en övergång till ett nytt monetärt system, som alla utan undan-

tag skulle tjäna på samt vilka mekanismer var och en kan utnyttja för att främja nödvändiga förändringar.

Det är inte så svårt som det förefaller att ersätta den räntemekanism som i dag håller pengarna i omlopp med en mer lämpad sådan. Grundprincipen i den föreslagna lösningen har under historien använts i olika länder och sedan början av detta sekel framgångsrikt utprovats på flera håll. Vad som återstår är en bred tillämpning av denna lösning på regional, nationell och internationell nivå.

DEL 1

Problemet och lösningen

I. Fyra grundläggande missförstånd om pengarnas funktion

Dag efter dag använder de flesta människor på vår jord pengar. Få förstår emellertid hur de fungerar och hur de direkt eller indirekt påverkar deras liv. Vi bör först studera företeelsens positiva sidor: eftersom pengar enormt underlättar utbytet av varor och tjänster och därmed möjliggör en arbetsdelning inom ekonomin är de en av mänskligheten mest geniala uppfinningar. Om vi exempelvis bodde i en by, där man bara känner till byteshandel, och framställde ett konstverk som endast intresserade begravningsentreprenören, kunde vi för vårt konstverk bara inhandla likkistor och vore snart tvungna att ge upp. Om vi i stället får pengar kan vi byta dessa mot allt annat vi behöver. Pengar möjliggör således specialisering och bildar därför grundvalen för vår civilisation.

Problemet består i att pengar inte bara underlättar utbytet av varor och tjänster utan även kan hindra detta, om de inte sätts i omlopp. På så sätt skapas något slags "privat tullstation" vid vilken den som förfogar över mer pengar än han just behöver kan tvinga fram en "frigåvotribut" eller ränta av andra. Ekonomerna betraktar liksom de flesta människor räntan som priset på pengar. Liksom man måste betala ett pris för alla andra varor inför man ett pris även för den mest begärliga av alla varor, pengar. Det förefaller till en början förnuftigt och verkar logiskt. Frågan är bara om detta är en ärlig affär. Svaret lyder att så är ingalunda

fallet. I själva verket skulle man, som vi kommer att se, kunna beteckna vårt nutida penningsystem som författningsvidrigt.

För att kunna förklara detta måste jag närmare beskriva fyra missförstånd beträffande pengar. Naturligtvis är inte dessa fyra de enda. Våra föreställningar om pengar bildar en tämligen exakt spegel av vår avbild inom oss av världen. Dessa bilder visar sig vara lika många som människorna på denna planet. Trots detta utgör de fyra misstag som beskrivs nedan huvudhindren för en närmare förståelse av konstruktionsfelen i det nuvarande monetära systemet. Samtidigt tydliggör de vilka möjligheter ett nytt penningsystem kan erbjuda.

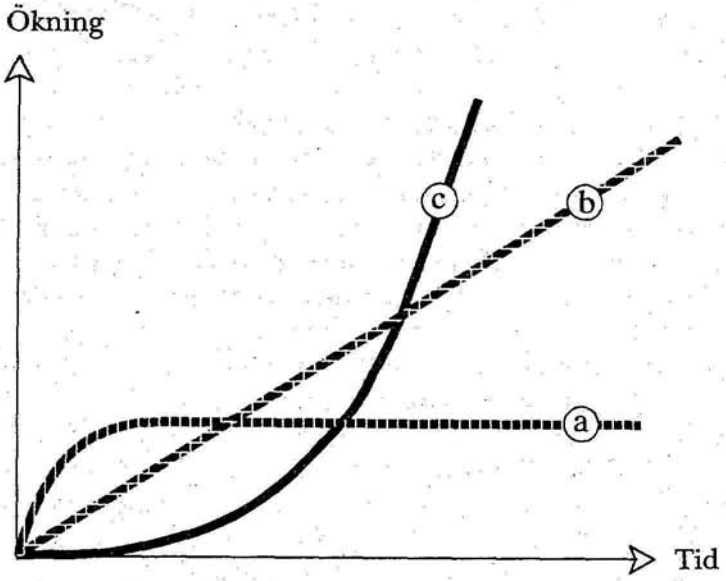
Missförstånd nummer 1:
Det finns bara ett slags tillväxt

Vi är benägna att tro att det bara finns ett slags tillväxt, nämligen den som vi upplever hos oss själva. Därutöver finns det emellertid andra, som vi är är mindre bekanta med.

Kurva a i figur 1 visar i förenklad form den *fysiska tillväxten* i naturen, vilken vår kropp, växter och djur är underkastade. Vi växer ganska fort i det tidiga skedet av vårt liv, sedan långsammare tills kroppens utveckling upphör efter omkring det tjugoförsta levnadsåret. Från och med denna tidpunkt, alltså den längsta tiden i vårt liv, förändrar vi oss *kvalitativt* men inte längre *kvantitativt*. Biologer kallar denna kurva för en *approximationskurva*. Nu finns det emellertid, vilket framgår av figuren, ytterligare två grundläggande, olika tillväxtmönster:

Kurva b åskådliggör den mekaniska eller *lineära* tillväxten, vilket innebär att fler människor producerar mer varor,

Grundläggande slag av tillväxtförlopp

a) naturligt förlopp
b) lineärt förlopp
c) exponentiellt förlopp

Figur 1

"Inget träd växer upp i himlen", lyder ordspråket. Denna regel gäller för alla tillväxtprocesser i begränsade rum, således även för dem på jorden. Ständigt oförändrad tillväxttakt (som i kurva b) och ännu mer ständigt ökande (kurva c) är också mot naturen. Det gäller även ekonomins utveckling. Också denna är underkastad naturens lagar och kan därför inte undandra sig dem ostraffat. Trots att dessa sammanhang dagligen blir allt tydligare kräver nästan alla politiskt ansvariga i världen en allt högre tillväxt. (Helmut Creutz.)

mer kol producerar mer energi och liknande. Denna kurva är emellertid av föga betydelse för vår analys. Man bör dock visa på att en dylik oförändrad ökning av insatsen inte heller går att bibehålla på en jord med begränsad kapacitet.

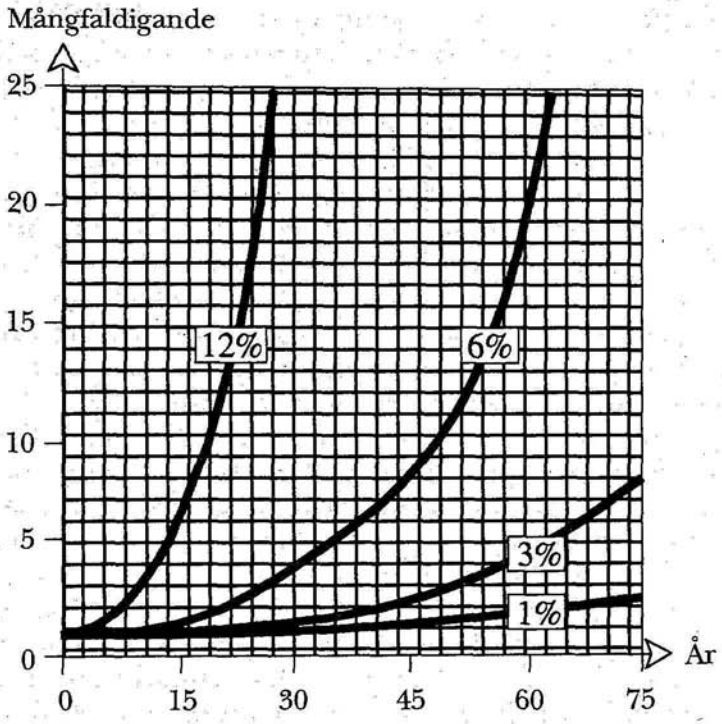
Viktigt är emellertid att förstå kurva c, som anger ett *exponentiellt,* med *fördubblande ökning växande förlopp,* som man skulle kunna beteckna som raka motsatsen till kurva a. I kurva c är tillväxten till att börja med mycket låg men ökar kontinuerligt och slår till slut om i en nästan lodrät *kvantitativ* ökning. Inom naturens fysiska område äger en sådan tillväxt vanligen rum endast där man finner sjukdom eller död. Exempelvis cancer följer ett exponentiellt tillväxtmönster. Den utvecklas först långsamt. Av en cell blir 2, av dessa 4, sedan 8, 16, 32, 64, 128, 256, 512 och så vidare. Den växer alltså ständigt allt snabbare, och när sjukdomen slutligen upptäcks, har den ofta redan nått ett stadium då man inte kan göra någonting åt den eller ens få den att stanna av.

Exponentiell tillväxt slutar vanligen med döden för "gästen" respektive den organism av vilken den är beroende. Därför utgör oförståelsen av denna tillväxt den värsta vanföreställningen om pengarnas sätt att fungera. Med ränta och ränta på ränta fördubblas nämligen *penningförmögenheterna* med jämna mellanrum. Det betyder att *de tillväxer exponentiellt.* Det förklarar också varför vi i det förgångna med jämna mellanrum och i dag åter har problem med vårt monetära system. *Faktiskt förhåller sig räntan som en cancer i vår samhällsstruktur.*

Figur 2 visar den tidsperiod som är nödvändig för att de placerade pengarna skall fördubblas: vid 3 procents ränta behöver vi med ränta och ränta på ränta 24 år, med 6 procents ränta 12 år och med 12 procents ränta 6 år.

Med bara 1 procents ränta följer med ränta och ränta på

Procentuellt oförändrade tillväxtförlopp

Figur 2

Procentuellt oförändrad tillväxttakt leder inte till något motsvarande utan till allt större tillväxtuppsving, således till en exponentiell utveckling vid vilken de givna utgångsstorheterna hela tiden fördubblas. Tidsavstånden mellan fördubblingarna är desto kortare ju större ökningsprocentsatsen är. Till och med vid låga satser på en eller två procent leder detta emellertid till irreala tillväxtstorheter. Den som kräver högsta möjliga oförändrade procentuella tillväxthastighet i ekonomin vet således inte vad han talar om. (Helmut Creutz.)

ränta en exponentiell tillväxtkurva, som fördubblar beloppet på 72 år.

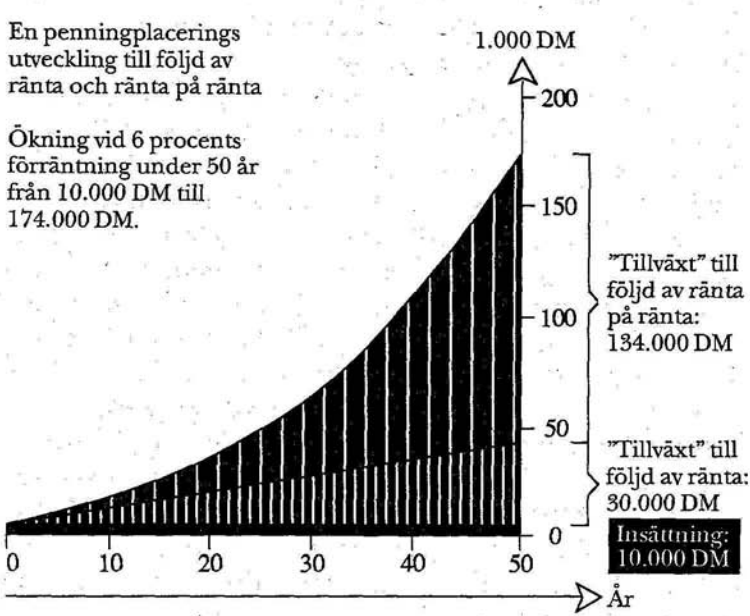
Genom vår egen kropps tillväxt har vi bara lärt känna den utveckling som upphör vid optimal storlek (kurva a). *Därför är det också svårt för de flesta människor att förstå vad exponentiell tillväxt inom det materiella området verkligen innebär.* Vi har nämligen en annan biologisk livserfarenhet. Den exponentiella tillväxten måste vi lära oss att förstå via huvudet. Först därefter kan vi förändra exempelvis vårt penningsystem.

Hur svårt det är att utveckla en sådan förståelse framgår av följande analogi. Hade Josef vid Jesu födelse investerat en pfennig med fem procents ränta, skulle denne vid sin återkomst 1990 faktiskt kunnat "ta ut" från sin bank 134 miljarder guldkulor till en sammanlagd vikt av jordklotets.[1] Detta åskådliggör på ett bra sätt omöjligheten av en permanent exponentiell tillväxt. Skulle han däremot ha satt in pengarna på ett konto utan ränta på ränta, skulle summan där på samma tid ha vuxit till något mindre än en mark (noga räknat 0,995 DM) i stället för detta astronomiska belopp. Vilken skillnad!

Tyvärr är det dock inte så lätt att begränsa räntan. Där ränta betalas uppstår också nödvändigheten av att betala ränta på ränta – och därmed ränteeffekten. Hur mycket en penningplacering ökar redan inom en så kort period som 50 år framgår av figur 3.

Överfört på vår tid kan vi dra följande slutsatser. Enligt statistiska genomsnitt äger varje medborgare i Förbundsrepubliken Tyskland en förmögenhet på 100.000 mark. Om var och en vid återföreningen 1990 skulle ha erhållit 20.000 mark – ungefär den summa man behöver per år för att kunna leva – och placerat pengarna till fem procents ränta och ränta på ränta (den ränta som genomsnittligt har betalats i historien) skulle vi alla rent matematiskt efter 62

Ökningen av penningförmögenheterna till följd av ränta på ränta

Figur 3

Normalt bildas penningförmögenheter av sparade arbetsinkomster. Ju äldre en ekonomi är och ju större de redan givna penningförmögenheterna är, desto mer börjar penningförmögenheterna att ockra "av sig själva". Det innebär att de växer tack vare räntorna och räntorna på räntorna, det vill säga tack vare effekten av ränta på ränta.

Som framgår av figuren märks denna onaturliga ränta-på-ränta-effekt knappast under penningplaceringens första år. Med tidens gång överstiger den emellertid den rena ränteökningen med flera hundra procent. En penningplacering som placerats till 6 procents ränta växer således på 50 år tack vare räntorna med 400 procent, men tack vare den ytterligare effekten av ränta på ränta mer än sjudubblas den.

Att en sådan lavinartad tillväxt måste sluta med ett sammanbrott behöver ingen närmare förklaring. (Helmut Creutz.)

år kunna slå oss till ro, och även våra barn och barnbarn (så länge antalet förblir detsamma). Efter denna tidsrymd erhåller var och en nämligen för de placerade 20.000 DM lika mycket i ränta varje år – och i all evighet. Alla skulle kunna ligga i solen och arbetslösheten vore en gång för alla löst. Ingen skulle nämligen vara tvungen att arbeta mer. Om det emellertid inte arbetas mer, emedan alla lever av ränta, måste det uppstå en fordringskrasch. Om ingen längre arbetar, finns nämligen heller ingen som fortsätter att framställa en "socialprodukt" i form av livsmedel, kläder och bostäder; det vill säga ingen arbetar längre för att tjäna ihop den ränta andra lever av.

Paul C. Martin säger: "Kapitalisterna kan inte räkna. Det är hela sanningen bakom kapitalismen."[2] Man kan formulera hans sats också på ett annat sätt: *Den ständiga och långsiktiga betalningen av ränta och ränta på ränta är matematiskt påvisbart praktiskt omöjlig.* Därav framgår den ekonomiska nödvändigheten och den matematiska omöjligheten i en motsättning som inte går att lösa. Den leder i dag liksom tidigare till att kapital ackumuleras i händerna på allt färre människor och därmed till ekonomiska sammanbrott, krig och revolutioner.

I dag rymmer räntemekanismen dessutom en huvudorsak till ekonomins patologiska tillväxttvång med alla välkända följder i form av miljöförstöring. Investeringar görs i första hand om de lovar en högre avkastning än om man placerar pengarna på banken, eller om man gör större vinster än vad man betalar för lånade pengar. *Räntan bestämmer således hur snabbt ekonomin skall växa.*

Problemets lösning, som framgår ur den räntebetingade tillväxten, ligger därför i att *skapa ett monetärt system som följer den kvalitativa tillväxtkurvan* (figur 1, kurva a). Därtill krävs en cirkulationsgaranti, som beskrivs i kapitel II.

Missförstånd nummer 2:
Ränta betalar vi bara när vi lånar pengar

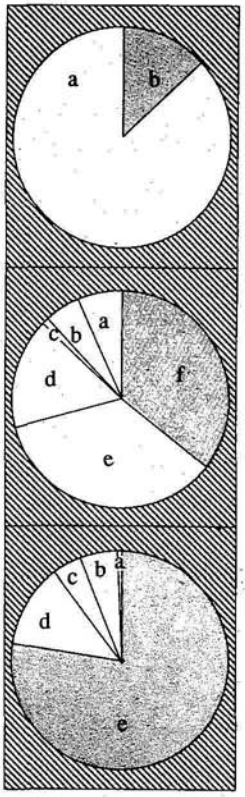
En ytterligare orsak till varför det är svårt att förstå hur mekanismen med ränta och ränta på ränta fungerar på vårt penningsystem är att dessa följder är dolda. De flesta människor tror att de bara betalar ränta när de lånar pengar och inte behöver betala någon ränta när de inte sätter sig i skuld.

Figur 4 förtydligar att så ej är fallet; i varje pris vi betalar finns nämligen ränta. Där finns den ränta som producenter av varor och tjänster måste betala till banken för att kunna skaffa maskiner och byggnader. Eller så är det fråga om den ränta som de skulle erhålla för sitt insatta egenkapital, om de skulle överlämna det till banken som sparkapital eller göra någon annan placering. Andelen varierar vid varor och tjänster som vi köper, motsvarande höjden av den aktuella kapitalinsatsen.

Några exempel ur den offentliga sektorn, alltså beträffande de priser vi alla betalar, visar tydligt denna skillnad. Andelen ränte-(= kapital-)kostnad vid sophantering uppgår till ungefär 12 procent. Den är i detta fall relativt låg, eftersom lönekostnaderna bestämmer priset. Det ändrar sig i fråga om priset på dricksvatten, där räntekostnaderna redan utgör 38 procent. I hyreskostnaden inom det sociala bostadsprogrammet uppgår andelen till mellan 70 och 80 procent vid en normal ränta på omkring 6 procent.

På grund av den höga räntekostnaden betalar man en lägenhet under en nyttjandetid av hundra år inte bara en gång utan via räntan praktiskt taget fyra till fem gånger. Vad gäller en lägenhet på 40 kvadratmeter, som i dag kostar omkring 150.000 mark, måste man vid 6 procents ränta årligen betala 9.000 mark (eller 750 mark i månaden) bara i räntekostnader. På hundra år blir det, eftersom

Konkreta exempel på räntans andel av priser och avgifter

1. **Kostnader för sophämtning**
Exempel från staden Aachen 1983

a) Avskrivning, fasta personalkostnader, övriga fasta och rörliga kostnader	88%
b) Ränta på kapital	12%
Avgift för 110 l. sopor 194 DM	100%

2. **Kostnader för dricksvatten**
Exempel från "Nordtyska vattenförsörjningen" 1981

a) Energikostnader	7%
b) Underhållskostnader för vattenverk	6%
c) Vattenbehandling (rening, klorering etc.)	1%
d) Personalkostnader, övriga fasta och rörliga kostnader	18%
e) Avskrivning	30%
f) Ränta på kapital	38%
Pris per m^3 1,36 DM	100%

3. **Hyreskostnader i allmännyttiga bostäder**
Enligt den västtyska statistiska centralbyråns beräkningar 1979

a) Risk och förtjänst	1%
b) Administration och driftskostnader	6%
c) Fastighetsunderhåll	5%
d) Avskrivning	11%
e) Ränta på kapital	77%
Hyra per m^2 13,40 DM	100%

Figur 4

Ränteandelens *absoluta* storlek framgår av den insatta kapitalmassan multiplicerad med räntesatsen. Räntans *relativa* andel av priset bestäms av de övriga kostnader som ingår i prisbildningen, således framför allt personal-, material- och avskrivningskostnader. Vid en personalintensiv produktion eller arbeten som exempelvis soptransporter utgör således räntans andel av priset en relativt ringa del, i dricksvattenpriset med större anläggningskostnader är den redan väsentligt högre, och i kapitalintensiva priser som hyrorna utgör den mer än tre fjärdedelar av de totala kostnaderna. (Helmut Creutz.)

denna andel inte minskas även sedan lägenheten avbetalats, 750.000 mark. Om hypoteksräntan stiger från 6 till 9 procent, vilket är fallet för närvarande, ökar månadshyrans räntebörda i nyproducerade lägenheter av samma storlek och med samma produktionskostnader med hälften, till 1.125 mark i månaden. Därtill kommer avskrivningar, reparationskostnader och vinst, som hyresgästen måste stå för. Det är därför ingenting att förundra sig över att bostadsbyggandet går tillbaka när räntorna stiger och det blir oöverkomligt för många att skaffa sig en bostad.

I genomsnitt uppgår ränteandelen eller kapitalkostnaden till mellan 30 och 50 procent av priset på de varor och tjänster vi behöver i vårt dagliga liv. Funnes det således en möjlighet att ersätta räntan med en effektivare cirkulationsmekanism, *skulle de flesta av oss nästan kunna fördubbla sina inköp.* Eller så skulle vi bara behöva arbeta motsvarande kortare tid för att kunna behålla vår nuvarande levnadsstandard.

Missförstånd nummer 3:
Det nuvarande penningsystemet tjänar alla i lika mån

En tredje vanföreställning om vårt penningsystem skulle kunna formuleras på följande vis: Eftersom vi alla måste betala tillbaka räntorna när vi lånar pengar för att köpa varor eller tjänster och vi alla får ränta när vi spar våra pengar, tjänar vi alla lika mycket (eller litet) på dagens penningsystem.

Det stämmer emellertid heller inte. Faktum är att det finns en oerhörd skillnad mellan dem som vinner på systemet och dem som måste betala det. Figur 5 visar en jämförelse mellan räntebetalningar och inkomst av ränta bland tio siffermässigt lika stora hushållsgrupper i Förbundsrepu-

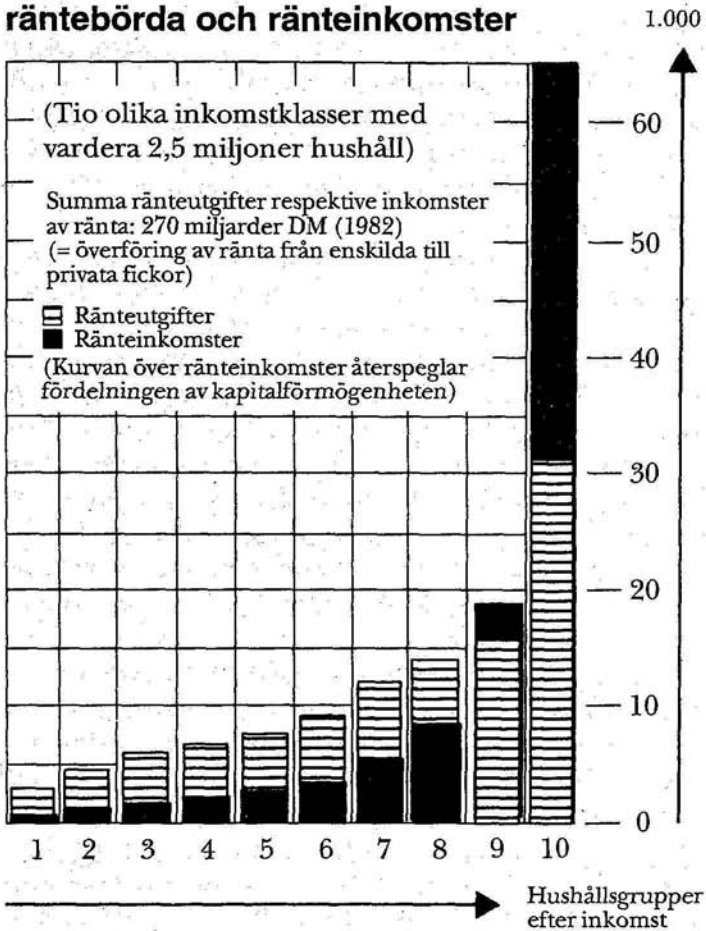
bliken. Det visar sig nämligen att åttio procent av befolkningen betalar mer ränta än den erhåller, tio procent tjänar en smula på systemet och tio procent vinner mycket på det. Det utgör sammantaget exakt den andel som de resterande åttio procenten av befolkningen har förlorat. *Det förklarar på ett förebildligt enkelt sätt en mekanism – kanske den viktigaste – som gör de rika allt rikare och de fattiga allt fattigare.*

Om vi, utgående från deras inkomster av ränta, något närmare betraktar de tio procent av befolkningen som profiterar på systemet, framträder på nytt fenomenet med den exponentiella tillväxten. För den sista tiondelen i denna kategori måste stapeln för inkomster av ränta höjas med ungefär det femdubbla, för den sista hundradelen och för de 82 miljardärfamiljerna i vårt land (enligt en undersökning av den ekonomiska tidskriften *Forbes* i juli 1990) tvåtusendubblas. Vid en sexprocentig förräntning erhåller dessa 82 superrika dagligen 32 miljoner mark, vilket motsvarar 438.000 arbetstagares nettoförtjänst under samma tid.

Med räntan i vårt penningsystem finns således en omfördelning av pengarna förbunden, vilken inte är beroende av någon arbetsinsats utan i sista hand beror på att någon genom att hålla tillbaka bytesmedlet hindrar den fria marknadsekonomin, det vill

Ett hushålls ränteinkomster resulterar av de räntebringande förmögenhetsvärden den förfogar över. Dess räntebörda kan, eftersom var tredje spenderad mark är en räntemark, bestämmas till en tredjedel. Eftersom hushållens förmögenhetsfördelning stiger snabbare än kurvan för inkomster och utgifter, framgår den här presenterade diskrepansen mellan räntebörda och ränteinkomster. Följden blir en omfördelning av inkomsterna från den övervägande av arbete levande majoriteten till den övervägande av penninginnehav levande minoriteten. På grund av de monetära enheternas övertillväxt i förhållande till ekonomins expansion ökar denna omfördelning ständigt och påskyndas till och med i tider med hög ränta. (Helmut Creutz.)

Jämförelse mellan hushållens räntebörda och ränteinkomster

Ränteutgifter i 1.000 DM	2,3	4,1	5,9	6,5	7,6	9,1	10,5	13,5	16,3	32,3
Ränteinkomst	0,5	0,7	1,1	1,5	2,3	3,2	5,5	8,8	18,0	66,5
Räntesaldon	−1,7	−3,4	−4,8	−5,0	−5,3	−5,9	−5,0	−4,7	+1,7	+34,2

Figur 5

säga utbytet av varor och tjänster, *och för denna uppgift att förhindra kan tilltvinga sig en belöning.* Därför omfördelas ironiskt nog ständigt pengar från dem som har mindre än de behöver till dem som har mer än de kan göra av med.

Det är en annan och långt mer subtil och effektivare form av utsugning än den som Karl Marx försökte avlägsna. Otvivelaktigt hade han rätt när han hänvisade till att mervärdets källa låg i *produktionssfären*, men i en ekonomi som bygger på arbetsdelning realiserar sig mervärdet först i *cirkulationssfären* av pengar och varor, och i allt större utsträckning uteslutande i penningsfären.

I dag, då vi befinner oss i slutet av en lång period av ekonomisk tillväxt utan guldmyntfot, inser man det mycket lättare än Marx på sin tid gjorde. Slutet kännetecknas av att allt större penningsummor koncentreras till allt färre personer. Härtill kommer vinsterna från den världsomspännande penningspekulationen, som sedan 1980 har mångdubblats. Om det världsomspännande utbytet av valutor 1987 fortfarande uppgick till 200 miljarder dollar,[3] talar man i dag redan om 600 miljarder. Världsbanken uppskattar att de gränsöverskridande penningtransaktionerna i hela världen under samma tid utgör ungefär det femtoneller tjugofaldiga av vad som faktiskt krävs för världshandeln, det vill säga för varuutbytet.[4]

Mekanismen med ränta och ränta på ränta producerar emellertid inte bara en patologisk tillväxt av penningförmögenheterna och ekonomin utan arbetar också, som Dieter Suhr har påvisat, mot *människornas författningsenliga rättigheter.*[5] Om en konstitution garanterar medborgarna lika tillgång till alla statliga tjänster – och det monetära systemet kan uppfattas som en dylik service – är det författningsvidrigt att tio procent av befolkningen i detta system kan göra ständigt större vinster på bekostnad av majoriteten.

Det skulle kunna se ut som om en ändring av vårt monetära system "bara" skulle vara till nytta för åttio procent av befolkningen. Det är de som i dag betalar mer i ränta än de får tillbaka. Som vi kommer att se i kapitel III tjänar emellertid alla på lång sikt på denna lösning, till och med de som nu drar fördel av vårt sjukliga system.

Missförstånd nummer 4:
Inflationen är en integrerad beståndsdel i varje monetärt system

En fjärde vanföreställning gäller inflationens roll i vårt ekonomiska system. För de flesta människor förefaller inflationen, det vill säga pengarnas minskande köpkraft, nästan naturlig, eftersom det inte finns något kapitalistiskt land i världen som kommer undan den. Figur 6, som visar utvecklingen inom viktiga ekonomiska sektorer (i BRD), visar på en tendens som står i nära relation till inflationen: den räntebetingade motsägelsefulla utvecklingen mellan penningrelaterade och reala storheter. Medan landets intäkter, bruttonationalprodukten såväl som löner, mellan 1968 och 1989 nominellt steg med 400 procent, ökade dess räntebörda med nästan *1.400 procent.*

Skulderna och skuldräntorna i ekonomin ökar således snabbare än inkomsterna, vilket förr eller senare måste leda till ett sammanbrott, till och med i de industrialiserade länderna. Om ett barns kropp mellan dess andra och tionde levnadsår växer fyra gånger, samtidigt som dess fötter eller dess lungor växer fjorton gånger under samma tid, skulle vi beteckna det som sjukt. *Problemet är att bara mycket få människor kan diagnostisera sjukdomssymptomen i det monetära systemet och ännu färre känner till något botemedel.* Hittills har nämligen ingen varit i stånd att utveckla ett sunt

penningsystem, som också kunnat bestå.

En möjlighet för regeringarna att undanröja de värsta problemen med sina stigande skulder består i att *producera inflation genom att öka penningmängden*, som inte täcks av motsvarande värden av arbete och produktion. Det gäller i synnerhet för sådana länder där riksbankerna på regeringens order trycker så mycket pengar som möjligt. I stater med en "oavhängig" riksbank har det emellertid hittills aldrig lyckats att anpassa penningökningen till den verkliga ökningen av arbetsinsatsen. Som framgår av figur 7 var D-marken i Förbundsrepubliken 1989 bara värd 28 pfennig. Denna värdeminskning drabbar de människor hårdast som inte kan placera sin förmögenhet i "inflationssäker" markegendom eller göra andra investeringar. Minst drabbar den den lilla del av befolkningen som har de högsta inkomsterna och de största realförmögenheterna.

Ekonomhistorikern John L. King drar en parallell mellan inflationen och räntebetalningarna för "den amerikanska kreditballongen". I januari 1988 skrev han följande till mig:

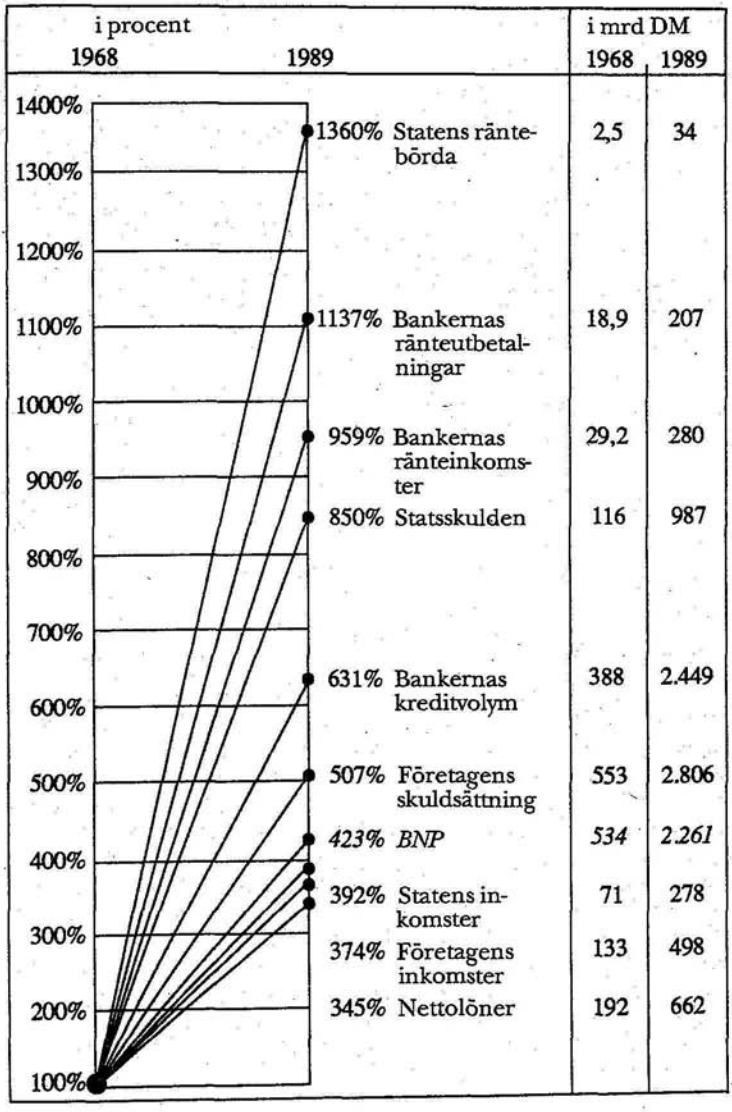
"Jag har redan skrivit tillräckligt om räntan som den viktigaste orsaken till de stigande priserna, eftersom den döljer sig i priserna på alla saker vi köper; emellertid har denna tanke, fastän den motsvarar fakta, hittills inte accep-

En organism förblir stabil, om alla dess delar i sin utveckling orienterar sig mot helheten. "Helheten" i ekonomin, som alla andra storheter måste rätta sig efter, är ett arbete utfört av hela det arbetande folket, bruttonationalprodukten. Motsvarande detta arbete kan allas anspråk öka, företagarnas, arbetstagarnas, statens och kapitalets inkomster.

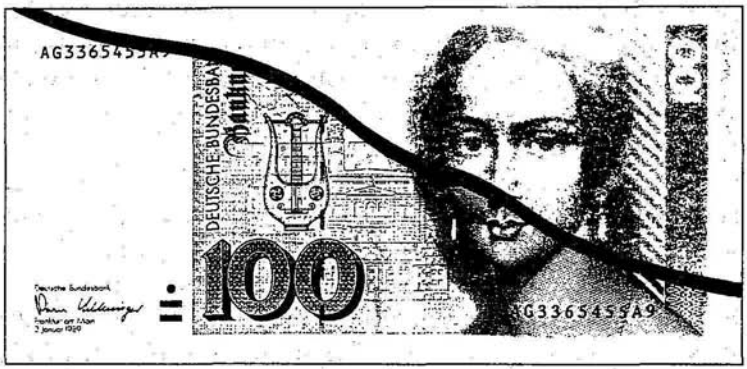
Av utvecklingsjämförelsen ovan framgår att denna regel för tillväxt och fördelning i vår ekonomi inte efterlevs. Krediterna och skuldsättningen ökar nämligen snabbare än bruttonationalprodukten och ännu snabbare än de ränterelaterade storheterna. Eftersatta blir emellertid statens inkomster samt de som stammar ur företagarverksamhet och osjälvständigt arbete. (Helmut Creutz.)

Figur 6

Jämförelse av viktiga ekonomiska indikatorers förändringar 1968–1989

På grund av inflationen är marken bara värd 28 pfennig

1950 1989

Figur 7

Måttenheter måste vara stabila, om de skall kunna fylla sitt syfte. Det gäller inte bara längd-, höjd- och viktmått utan också den viktigaste och mest använda måttenheten, nämligen pengarna.

Som bilden visar har denna måttenhet emellertid sedan 1950 minskat till en tredjedel av sitt ursprungliga värde. Rent konkret var den 1989 inte ens värd 30 pfennig i förhållande till sitt värde 1950. Den som således 1950 gjorde en arbetsinsats värd 100 mark och lade undan summan erhöll 1989 för dessa pengar bara en motprestation som motsvarar en tredjedel av dess värde. Beträffande denna ständiga "förkortning" av penningmåttenheten handlar det därför inte om en regelbunden och beräkningsbar storhet utan om en fluktuerande.

Liksom man kan beteckna kriget som det största våldsbrottet och räntan som den största tänkbara utsugningen, kan man utan att överdriva betrakta inflationen som det största tänkbara bedrägeriet. I motsats till många små lurendrejerier legitimeras dessa tre kapitalförbrytelser fortfarande av alla stater. (Helmut Creutz.)

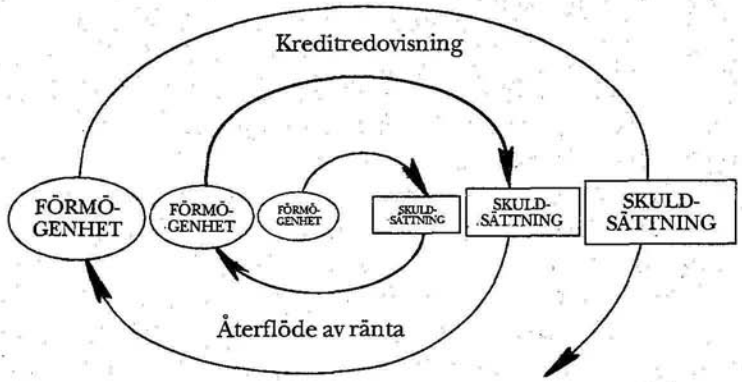
terats till fullo. Nio biljoner amerikanska dollar i inhemska skulder ger med tio procents ränta 900 miljarder dollar, som betalas i stigande priser. Det motsvarar den fyraprocentiga prisökning som experterna betecknar som inflation. Jag har alltid betraktat räntan och räntan på ränta som ett osynligt förstörelsemaskineri, som just nu är i verksamhet. Vi måste försöka att befria oss från denna vansinniga finansiella besatthet."

Under de senaste 33 åren har de privata och offentliga skulderna i USA stigit med 1.000 procent, varav den största andelen vilar på företag och privathushåll. Regeringen satte in alla åtgärder för att öka kreditupptagningen och därmed ytterligare höja den ekonomiska tillväxten. Det handlade om lånegarantier, subventionerade hypoteksrater, låga egeninsatser vid köp av hus och konsumtionsvaror, förbättrade villkor vid kreditgivning, skattefördelar, sekundärmarknader och utbetalningsförsäkringar.

Förklaringen till denna politik är att man bara på så sätt kunde återinvestera penningförmögenheterna och därmed pengarnas cirkulation samt göra följderna av räntesystemet lättare att uthärda för det stora flertalet av befolkningen. *Genom att skapa en snabb ekonomisk tillväxt, som följer penningförmögenheternas exponentiella tillväxt förblir systemets sociala konsekvenser ännu en tid osynliga.* Den onda cirkeln, som likaledes går allt snabbare, beror nu av högre räntebördor, större penningförmögenheter och skuldsättning, större social ojämlikhet och allt värre konsekvenser för vår miljö (se figur 8). Många synpunkter talar således för att man måste ersätta denna förödande finansiella räntemekanism med en cirkulationsgaranti. Med en förnuftig penningpolitik från riksbankens sida, skulle en väsentlig orsak till den ständiga inflationen undanröjas med att man avskaffar räntan som cirkulationsgaranti.

Den onda monetära cirkeln

Upptrappningen av penningförmögenheter och skulder

Följder:
ökande ränteinkomster
växande penningförmögenheter
större kreditpotential

Följder:
ökande skuldbörda
minskande arbetsinkomster
ökande tillväxttvång

Figur 8

Den sig själv accelererande utvecklingen av penningförmögenheter och skulder framgår av ovanstående figur. Den överproportionella ökningen av penningförmögenheterna framtvingar en motsvarande utvidgning av krediten, de större skuldbeloppen leder till ökande ränteåterföringar till penningförmögenheterna, som därigenom åter ökar och framtvingar en förnyad utvidgning av skulderna.

Vi ser här således en pervers (positivt återkopplad) cirkel, som i sin överutveckling självständigt accelererar sig själv i stället för att som naturliga (negativt återkopplade) cirklar av detta slag bromsas ned. I naturen känner vi till dylika positivt återkopplade kretsar i större omfattning endast vid sjukliga utvecklingsprocesser, som vid tumörer. Om man inte kan få en tumörs övertillväxt att upphöra är den biologiska organismen på sikt dömd att gå under. Detsamma gäller för ett lands ekonomi, om en väsentlig del av densamma, nämligen penningförmögenheterna och skulderna, ständigt ockrar på systemet. (Helmut Creutz.)

Noter

1. Mellan år 0 och 1990 får vi vid ett årligt räntepåslag följande (utvalda) kontoställningar:

År	Räknings-enhet DM	Räkningsenhet kg guld 9.1.90 18.500 DM/kg	Räkningsenhet guldkulor (5,973[24] kg)
0	0,01		
95	1,03		
100	1,31		
142	10,20		
189	101,10		
236	1.001,55		
296	18.708,22	1	
438	19.094.706	1.026	
1466	1,16[29]	6,22[24]	1
1749	1,148[35]		1 miljon
1890	1,116[38]		1 miljard
1990	1,468[40]	8,026[35]	134 miljarder

Heinrich Haussmann: *Der Josephspfennig.* Fürth 1990.

2. Paul C. Martin: *Der Kapitalismus: Ein System das funktioniert.* Langen-Müller/Herbich, München 1986, s 46.

3. Alfred Herrhausen: "Ich sehe die Risiken ganz genau", intervju, *Der Spiegel* nr 25, Hamburg 1987, s 59.

4. Helmut Creutz: "Wachstum bis zum Crash", *Schriftenreihe zum Thema Geld,* Heft Nr 4, s 2.

5. Dieter Suhr: *Geld ohne Mehrwert – Entlastung der Marktwirtschaft von monetären Transaktionen.* Fritz Knapp Verlag, Frankfurt am Main 1983.

II. Ett penningsystem utan ränta och inflation

Mot slutet av 1800-talet iakttog Silvio Gesell, en framgångsrik tysk-argentinsk köpman, att hans varor ibland kunde avsättas snabbt och gav ett gott pris, medan under andra tider en motsatt utveckling ägde rum. Han började fundera på varför det kunde vara så och sökte efter orsaken. Snart insåg han att denna bergochdalbana hade föga samband med behovet av hans varor eller med deras kvalitet utan nästan uteslutande var beroende av priset på pengar, det vill säga räntorna, som påverkade penninginnehavarnas förhållningssätt.

Om ägarna fick mindre än 2,5 procent i ränta på sina pengar var de benägna att behålla dem hellre än att sätta dem i omlopp, vilket ledde till att investeringarna minskade. Följden blev att mindre kunde produceras och att det fanns färre arbetstillfällen. Om människorna efter en tid var beredda att betala mer ränta för pengarna, återvände de till cirkulationen. På så sätt uppstod en ny ekonomisk cykel med till att börja med höga räntesatser och motsvarande priser på varorna. Med långsamt stigande varu- och ökande penningutbud sjönk sedan räntesatserna åter, vilket slutligen medförde att penninginnehavarna på nytt "strejkade".

Gesell förklarade denna företeelse med att pengar i motsats till alla andra varor och tjänster kan hållas tillbaka praktiskt taget utan kostnader. Om någon har en korg full

av äpplen och en annan person pengar att kunna köpa dem för, blir personen med äpplena snart tvungen att sälja dem, om han inte vill förlora sin vara, då den annars skulle ruttna. Penninginnehavaren kan emellertid vänta tills priset motsvarar hans förväntningar. Hans pengar kräver inga "lagerkostnader" – tvärtom skänker de honom en "likviditetsfördel", det vill säga med pengar på fickan eller i kassan är man rörlig och kan vänta tills den mest gynnsamma tidpunkten respektive det mest gynnsamma priset på en vara har uppnåtts. Och när två människor förhandlar, varav den ene befinner sig under tryck, gör den andre profit.

Om man nu skulle kunna utveckla ett penningsystem, tänkte Gesell, där pengarna liksom alla andra tjänster är förbundna med "lagerkostnader", måste det uppstå en ekonomi fri från den bergochdalbana som uppstår på grund av penningspekulationen. Därvid måste man för denna kostnad betala i genomsnitt 5 procent per år, vilket genomsnittligt motsvarar den ränta som under historiens lopp har betalats för pengar. Han föreslog därför att man skulle utforma det monetära systemet på så sätt att pengarna "rostar", det vill säga de skulle förses med en användar- eller tillbakahållningsavgift.

Räntan ersätts av en användaravgift

1916 formulerade Silvio Gesell sin idé om en "naturlig ekonomisk ordning",[1] som tryggar tillgången på pengar, i och med att dessa blir en statlig tjänst, vilken människorna påför en användaravgift. *I stället för att ge dem som har mer pengar än de behöver en belöning (det vill säga ränta) för att de lånar ut dem, bör dessa betala en liten avgift (det vill säga användaravgift) om de håller tillbaka sina pengar ur cirkulationen.* Denna avgift kommer inte enskilda till godo utan allmän-

heten och därmed alla som aktivt deltar på marknaden, de som bedriver utbyte med varandra och garanterar betalningsmedlets acceptans.

För att bättre kunna förstå denna tanke kan man jämföra pengarna med en järnvägsvagn, som liksom pengarna underlättar varuutbytet. Inte heller här erhåller användaren någon premie för att han utnyttjar vagnarna när hans last väl har nått sin destination. Tvärtom blir han tvungen att betala en avgift om han inte lastar av vagnen. Denna avgift är också så hög att de flesta som utnyttjar järnvägen som transportmedel för sina varor inom kort tid lastar av vagnarna och därmed gör det möjligt för andra att använda dem. Det vore helt enkelt vad vi borde göra med pengarna för att undvika räntans negativa verkningar. De nuvarande användarna betalar en liten "torgavgift" eller en användaravgift, om de behåller pengarna längre än som krävs för ändamålet, nämligen att möjliggöra utbytet.

Medan räntorna i dag utgör en privat vinst, skulle användaravgiften på pengar vara en offentlig intäkt, som täcks med riksbankens kostnader för penningombytet. Överskottet skulle – liksom också i dag – gå till statens kassa och kunde vara bundet till skuldamorteringarna. *En dylik förändring – hur enkel den än må synas – utgör en lösning på de många problem som uppstår på grund av räntan och räntan på ränta.*

Silvio Gesell kallade dessa pengar, eftersom de var räntefria, för "fria pengar".[2] Dieter Suhr har under de senaste åren döpt dem till "neutrala pengar",[3] eftersom de är "fördelningsneutrala", tjänar alla och inte rymmer några ensidiga fördelar som dagens pengar däremot gör. Den beteckningen ansluter jag mig gärna till. Jag kommer därför att använda mig av den i den följande framställningen, när jag talar om räntefria bytesmedel med en "användar-" eller "tillbakahållningsavgift". Vid den historiska betrak-

telsen utnyttjar jag de vid respektive tid gängse benämningarna.

De första experimenten med räntefria pengar

Under 1930-talet företog anhängarna av Gesells teori om en fri ekonomi några försök med räntefria pengar. De bevisade också riktigheten av dennes tankar. I Tyskland, Österrike, Schweiz, Frankrike, Spanien och USA gjordes försök att införa fria pengar för att avlägsna arbetslösheten.[4] Det mest framgångsrika försöket företogs i Wörgl i Österrike.[5]

På denna ort i Tyrolen, vilken vid denna tid hade 4.200 invånare, började man 1932 att ta itu med problemet att genomföra en penningreform. Borgmästaren övertygade köpmän och förvaltning om att de kunde vinna mycket och ingenting hade att förlora, om de skulle genomföra ett monetärt experiment. Han tänkte sig att reformen skulle utgå från Silvio Gesells bok *Die natürliche Wirtschaftsordnung*, (Den naturliga ekonomiska ordningen).

Invånarna gick med på förslaget. Välfärdsutskottet gav därför ut egna sedlar, som kallades "Arbeitsbestätigungen" (arbetskvitton), till ett värde av 32.000 schilling. De täcktes av samma belopp i vanlig österrikisk valuta och betraktades därför som likvärdiga. Staden betalade löner och material med dessa pengar. Med hjälp av inkomsterna från skattemedlen, som åter flöt in i stadens kassa, byggdes en skidbacke, man förbättrade gator och kanalsystemet. Affärsmännen accepterade likaledes de nya pengarna. Användaravgiften för detta bytesmedel uppgick till en procent i månaden, det vill säga 12 procent per år och måste betalas av dem som vid månadens slut satt inne med pengarna. Den betalades i form av ett märke med värdet av en pro-

cent av det nominella värdet och klistrades på sedelns baksida. *Den lilla avgiften ledde till att var och en som hade erhållit pengarna i betalning så fort som möjligt åter satte sprätt på dem innan han utnyttjade sina vanliga pengar.* Invånarna i Wörgl betalade till och med sina skatter i förtid för att undvika avgiftskostnaderna. *Inom ett år hade de 32.000 arbetskvittona varit i omlopp 463 gånger och hade på så sätt möjliggjort försäljning av varor och tjänster till ett värde av (32.000 x 463=) 14.816.000 schilling.*[6]

Just vid denna tid, då många länder i Europa kämpade med en ökande arbetslöshet, minskade i Wörgl arbetslösheten med 25 procent inom loppet av ett år. *Den av stadsförvaltningen upptagna avgiften uppgick till 12 procent = 3.840 schilling,* som användes för offentliga ändamål, det vill säga för allas väl och inte för att någon enskild skulle bli rikare.

När sedan mer än 170 kommuner i Österrike började intressera sig för modellen *såg Österrikes riksbank sitt monopol hotat.* Man ingrep därför och förbjöd en fortsatt användning av dessa lokala pengar. På samma sätt gick det med motsvarande försök i Schweiz och Frankrike. Inte heller i Tyskland passade experimenten med fria pengar och bytesringar under 1930-talet in i nazisternas centraliserade koncept om ett monetärt system. Det 1929 grundade Wära-Tauschgesellschaft (Bytesringen Wära) som existerade fram till 1931 hjälpte mitt under krisen projektet Schwanenkirchen att blomstra. Utbredningen av detta överregionala försök till självhjälp på privat initiativ upphörde emellertid med förordningen om nödpengar av den 30 oktober 1931. Produktion, utgivning, vidaregivning och accepterande av wärasedlarna (som också de var försedda med märken på en procent av värdet för att utjämna den månatliga nedvärderingen) förbjöds.[7]

Nödpenningsförordningen skulle dock visa sig vara ett

felgrepp, ty *bytesbolagen övergick till att sköta sina betalningar utan kontanter,* och det grundades några så kallade *utjämningskassor.* Först 1933 och 1934 träffade bankerna och riksbanken, som såg sin ställning inom det monetära systemet hotade, utjämningskassornas och arbetsgemenskapernas livsnerv. Man förbjöd nämligen placeringar som man inte kunde förfoga över genom att ta ut kontanter.[8] Därmed gick också bytesringsexperimenten en för tidig död till mötes.

I Dieter Suhrs bok *The Capitalistic Cost-Benefit Structure of Money* (Pengars kapitalistiska kostnads-nyttastruktur) berättar Hans Cohrssen om försöket att 1933 införa Gesells koncept inom ramen för "Stamp Scrip Movement" ("märkepengar-rörelsen") i USA.[9] Cohrssen var medarbetare till Irving Fisher, en av de mest kända ekonomerna och penningteoretikerna i Nordamerika. Fisher, vilken själv hade betecknat sig som en "blygsam lärjunge till köpmannen Gesell", stödde försöket med räntefria pengar i USA. "Fria pengar", har Fisher en gång sagt, "skulle kunna vara den bästa regulatorn för att reglera pengarnas cirkulationshastighet, som är den mest förvirrande faktorn vid stabliseringen av prisnivån. Om de användes på rätt sätt, skulle de faktiskt inom loppet av några veckor ta oss ut ur krisen."[10] Vid denna tid planerade i USA mer än 100 kommuner – och bland dem flera storstäder – att införa pengar som skulle fungera på ett liknande sätt som arbetskvittona i Wörgl.

Arbets-, inrikes- och näringslivsdepartementen i Washington sysslade med dessa ansökningar. Fastän ingen var emot dem ansåg de sig inte vara i stånd att bevilja tillstånd. Till slut frågade Dean Acheson, som sedermera blev inrikesminister, regeringens ekonomiske rådgivare, Harvardprofessorn Russel Sprague, vad denne ansåg.

Cohrssen erinrar sig ett möte med Sprague, vilket förlöpte

mycket hjärtligt. Denne ansåg att i grunden fanns ingenting att invända mot att man gav ut märkespengar för att skaffa nya arbetsplatser. Han invände emellertid att planen skulle få mycket större verkningar än så. Det vore nämligen en åtgärd som fullkomligt skulle omstrukturera landets monetära system, och han hade inte fullmakt att tillstyrka en sådan massiv förändring.

Därmed blev det ett abrupt slut på Stamp Scrip-rörelsen. Det var ett modellprojekt som uppenbarligen skulle ha lett till en verklig penningreform.

Presidenten meddelade i mars 1933 att bankerna tidvis måste stänga och förbjöd all slags utgivning av nödpengar. Cohrssen drog följande slutsats av sina intensiva bemödanden: "På det hela taget kan vi säga att de tekniska svårigheterna att garantera pengarnas stabilitet är mycket små jämfört med den bristande förståelsen för problemet. *Så länge man inte övervinner illusionen om pengar, kommer det att vara omöjligt att politiskt genomdriva den nödvändiga penningstabiliteten.*"[11]

Början till en lösning för morgondagen

Grundvalen för en monetär reform måste vara en insikt inom en stor del av befolkningen om att vi måste reducera pengarna till deras funktioner som bytesmedel, prismåttstock och oföränderlig värdelagrare. Det är det enda sätt på vilket vi kan lösa de problem som förorsakas av att pengarna i dag fyller ytterligare en funktion som värdebevarande medel med exponentiellt växande anspråk i form av ränta. Om denna insikt låter sig omsättas i konkret politiskt handlande, kan lösningen se ut på följande sätt:

Riksbanken beslutar på regeringens anmodan att trygga pengarnas cirkulation via en användaravgift i stället för via

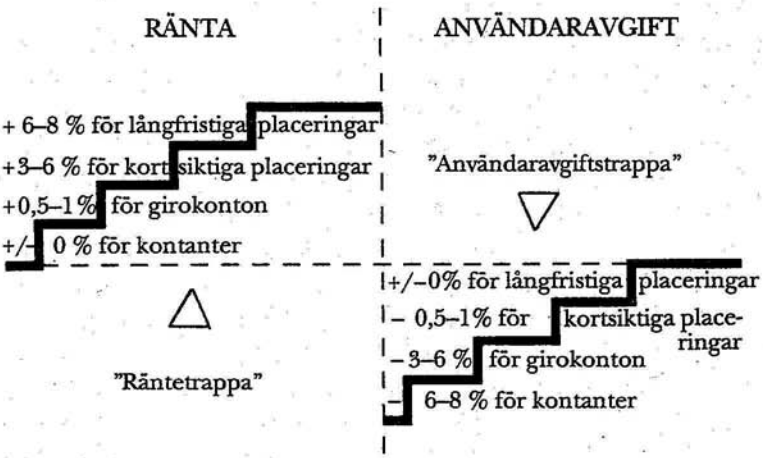
räntan. Användaravgiften som cirkulationsgaranti möjliggör en exakt anpassning till den för alla transaktioner nödvändiga penningmängden. Om det finns tillräckligt med nya pengar för att man skall kunna genomföra alla transaktioner behöver mer inte sättas in i cirkulationen. Då följer penningmängdens tillväxt ekonomins tillväxt och denna i sin tur den naturliga tillväxten (kurva a, figur 1). Har man mer kontanter än man behöver för tillfället, betalar man in dem på banken som tillgodohavanden. Därmed minskar eller försvinner helt användaravgiften i enlighet med tillgodohavandets löptid. Som framgår av figur 9 ersätts dagens "räntetrappa" av en "användaravgiftstrappa". Användaravgiften är högst för kontanter men försvinner helt vid långsiktiga placeringar.

Om bankerna erhåller insättningar utan att behöva betala ränta och om de i vilket fall likaledes måste betala användaravgift om de inte i sin tur ger pengarna vidare, behöver kredittagarna å sin sida inte heller längre betala någon ränta. Vad som återstår för bankerna är att förmedla kapital med riskavgift, som också finns i krediten i dagens system och i bästa fall ligger på omkring en och en halv procent.

Kreditkostnaderna uppgår per år i genomsnitt till

med *räntebärande* pengar (1991)		med *fördelningsneutrala* pengar	
a) bankens arbete	1,7 %	a) bankens arbete	1,7 %
b) riskpremie	0,8 %	b) riskpremie	0,8 %
c) likviditetspremie	3,0 %	c) likviditetspremie	0,0 %
d) inflationsutjämning	4,0 %	d) inflationsutjämning	0,0 %
Totalt	9,5 %	Totalt	2,5 %

Cirkulationsgaranti med hjälp av ränta respektive användaravgift

Figur 9

I motsats till räntan, som möjliggör *inkomster* av pengar om pengar lånas ut, ger *användaravgiften* upphov till *kostnader* om pengarna hålls tillbaka. I bägge fallen är placeringar på lång sikt de mest fördelaktiga, medan pengar på girokonton och i synnerhet kontantinnehav blir mest ogynnsamt. Räntan utgör främst en privat inkomstkälla och växer exponentiellt tack vare effekten av ränta på ränta (figur 1, kurva c). Användaravgiften bildar en statlig inkomstkälla och ökar bara i den utsträckning som penningmängden måste växa för att avveckla alla bytestransaktioner, det vill säga den uppvisar en naturlig tillväxtkurva (figur 1, kurva a). I stället för att omfördela rikedomen med de resultat som blir följden av räntan som cirkulationsgaranti verkar användaravgiften fördelningsneutralt; i stället för inflation, deflation och krasch blir en naturlig och optimal tillväxt möjlig.

Ehuru neutrala pengar inte ger kontoinnehavaren någon ränta längre lönar det sig trots detta att spara. Pengarna behåller nämligen sitt stabila värde, eftersom riksbanken med cirkulationsgaranterade pengar exakt kan styra penningmängden. Det innebär också att det för bankerna blir långt mer riskfritt att operera än i dagens penningsystem.

Användaravgiften skapar klara villkor för kreditgivningen, eftersom alla är ute efter att placera sina pengar på lång sikt för att kunna undgå denna. Själva avgiften flyter – om bankerna drar in den – in till riksbanken respektive till staten. På så sätt skulle den till sist komma alla tillgodo och inte som i dag hamna hos en minoritet. För övrigt skulle föga förändras. *Bankernas uppgift förblir att förmedla pengar.*

För att kunna garantera jämvikt mellan näringslivets prestationer och penningmängden ger bankerna, liksom i dag, stora överskott av neutrala pengar vidare till andra banker med behov av dem respektive tillbaka till centralbanken. Fluktuationer i efterfrågan på krediter kan tareras via en knapphetsindikator (inspiration till lån plus en procent, om det finns för mycket pengar, och en avgift på minus en procent om det råder brist på pengar). Denna knapphetsindikator med plus eller minus en procent är emellertid *inte (till skillnad från räntan i dag) någon mekanism som ständigt omfördelar rikedomen.*

Knapphetsindikator, riskpremie och användaravgift tillsammans vore "fördelningsneutrala storheter" och får därför beteckningen "neutrala pengar". I motsats till dessa är räntan, som i jämförelse med knapphetsindikator, riskpremie, bearbetningskostnader och inflationsutjämning innehåller en belöning för att penninginnehavaren uppger sin *likviditet, inte* fördelningsneutral. Den avgörande skillnaden består i att likviditets*avståendepremien* (= räntan) ersätts med en likviditets*avgift* (användaravgift). Eftersom också

inflationen kan besegras med hjälp av en cirkulationsgaranti, bortfaller följaktligen den i räntan innehållna inflationsutjämningen.

Hamstring av de nya sedlarna förhindras enkelt genom att man klistrar fast märken på deras baksida som i exemplet Wörgl. Enligt Helmut Creutz förslag skapas på ungefär samma sätt som i lottospelet en cirkulationsgaranti genom utlottning av sedelvalörer.[12] Om man utgår från dagens åtta sedelvalörer (5, 10, 20, 50, 100, 200, 500, 1.000 mark), måste man ibland i genomsnitt bara dra in en åttondel av den totala sedelmängden.

För urvalet kan man på ett optimalt sätt utnyttja den allmänt kända metoden med numrerade kulor, som också används vid lottodragningarna varje vecka. Med hjälp av en motsvarande relation mellan färgade sedelkulor med motsvarande valörmarkering och vita blindkulor blir utbytets hastighet lätt att reglera.

Utlottningarna kan exempelvis äga rum regelbundet första lördagen i varje månad, och man kan bestämma förhållandet mellan kulorna på så sätt att man får ett statistiskt genomsnitt på två utbyten av sedlar per år. Om en sedelvalör lottas ut, löper cirkulationsfristen till slutet av månaden. Till dess är också de "ogiltigförklarade" sedlarna fortfarande lagliga betalningsmedel. Det skulle innebära att man kan betala med dem i alla affärer, varvid emellertid användaravgiften dras av. Den som inte har spenderat dessa sedlar före månadens slut kan sedan byta dem på banken eller posten mot avdrag av användaravgiften.

Eftersom ingen gärna betalar någon avgift, begränsar alla sitt sedelinnehav till erforderlig mängd och gör sig av med överflödiga pengar genom att sätta in dem på banken.

När en sedelvalör byts ut, behöver man bara ta hänsyn till *en* uppdelning. Eftersom de nya sedlarna inte har samma färg som de gamla, är det lätt att skilja mellan dem. Om

exempelvis nyutgivna hundralappar i en gul färgton kommer i omlopp, bortfaller de gamla blå hundralapparna. Dessutom förändras de nya sedlarnas längd och bredd med några millimeter och ledfärgen dras igenom till ytterkanten. Därmed framgår det om det finns gamla sedlar i en sedelbunt utan att man behöver bläddra igenom den. Det blir praktiskt taget omöjligt att smuggla in kasserade sedlar.

Gentemot andra metoder som klister-, stämpel- eller treserie-pengar har utlottningen av en sedelvalör den fördelen att man inte behöver ge ut några nya pengar utan allt kan bli vid det gamla. Kostnaderna blir inte heller större än för den normala ersättningen av gamla sedlar med nya.

En dylik reform av penningcirkulationstekniken skulle för de 80–90 procent av befolkningen som förlorar på dagens system (se kapitel I) innebära en enorm ökning av köpkraften (med mellan 30 och 50 procent). De 10 procent som nu profiterar på systemet kan visserligen inte erhålla några värden utan att vara tvungna att arbeta men skulle bevara sin nuvarande förmögenhet.

De neutrala pengarna är inte bara fördelningsneutrala, det vill säga ingen kan genom att inneha pengar få några ensidiga fördelar, utan också tidsneutrala. Liksom var och en behöver en utbildning och en lägenhet för att kunna leva, finns det ingen förnuftig anledning till varför ett barn under 24 år skall betala det mångdubbla därför. De neutrala pengarna garanterar att jag för det lån jag i dag tar för att kunna bygga mig ett hus under de 24 år det tar att betala tillbaka det ger tillbaka någonting till det samhällsekonomiska kretsloppet.

Om innehavarna av tillgodohavanden, som lånar mig pengar, vore tvungna att placera dem i varor, skulle de i alla fall ha lager- och underhållskostnader. Hus måste underhållas, kläder blir omoderna och hotas av mal. Spann-

mål och livsmedel kan fördärvas och måste skyddas för möss. Lagerkostnaderna uppgår i genomsnitt till cirka fem procent av värdet av de lagrade varorna. Således kan penninginnehavarna vara glada över att de får tillbaka hela värdet av sina utlånade pengar, eftersom man hjälper dem att reducera lager- och underhållskostnaderna.

Naturligtvis kommer det vid övergången till neutrala pengar att ske en flykt till andra kapitalplaceringar – med motsvarande prisökningar, alltså med motsvarande avkastning. Till de intressanta kapitalplaceringarna hör då allt som utöver den rena värdebehållningen dessutom skänker nytta och avkastning. Vackra tavlor eller skulpturer, som förväntas bevara sitt värde, garanterar förutom nyttan också en daglig vinst för konstälskaren. I detta sammanhang är de då rent av mer värda än tråkiga obligationer som enbart ger nytta, därför att de bevarar sitt värde. Det måste också ha varit orsaken till varför under medeltiden, då brakteatmynten var i omlopp, så mycket investerades i konst (se kapitel V).

Vad införandet av ett neutralt monetärt system inte automatiskt löser är problemet med vad man skall göra åt den hittills uppkomna ojämlikheten. Utjämningar via förmögenhets- och arvsskatt blir sedan en ytterligare och viktig politisk förändring med vilken man måste ta itu parallellt.

Den ovan beskrivna penningreformen – genomförd i stor skala – måste dessutom åtföljas av en mark- och skattereform. Utan en markreform skulle annars överskottspengar användas för markspekulation. Utan en skattereform, som tvingar oss att umgås på ett annorlunda sätt med naturen, förblir miljöproblemen olösta.

Den nödvändiga markreformen

Historien lär oss att alltid när räntan varit låg har det köpts mer mark. Det innebär att om vi inför pengar utan ränta och inflation ökar faran för att penninginnehavarna i ännu större utsträckning än i dag försöker skaffa sig arbetsfria inkomster genom att köpa upp mark.

Liksom pengar är även marken livsnödvändig för var och en. Vare sig vi äter, sover eller arbetar är liv utan mark otänkbart. Därför bör marken liksom luften och vattnet tillhöra alla. Nordamerikas indianer uttrycker det på följande vis: "Jorden är vår mor, hur skulle vi kunna stycka och sälja den!" Marken bör därför tillhöra kommunen och sedan av denna arrenderas ut. Så var det i många europeiska länder tills den romerska rätten till pivat markegendom infördes under senmedeltiden.[13]

I dag känner vi till två i grunden olika system i världen:

– privategendom och privat utnyttjande av marken i de kapitalistiska länderna,

– statsegendom och statligt utnyttjande av marken i de kommunistiska länderna.

Figur 10 visar hur flertalet människor i de kapitalistiska länderna betalar för de höga profiterna av markspekulationen. Det i sin tur hindrar andra att tillfredsställa sina grundläggande behov till rimliga priser. Inte bara för den normale medborgaren blir köp av mark allt svårare, utan även affärsmän, den privata handeln och industrin tvingas betala allt högre hyror, framför allt i storstäderna, vilket medför att de allt mer råkar i ekonomiska svårigheter.

I de kommunistiska länderna däremot ligger den största nackdelen i det oekonomiska utnyttjandet av marken.

I Sovjetunionen, där marken var gemensam egendom och underkastad allmännyttan, producerades mer än 60 procent av livsmedlen på den *privat ägda marken,* som upp-

gick till 4 procent av all mark. Här dyker således problemet med gemensamt utnyttjande av marken upp. Privat mark används effektivare än allmän, om den senare inte kopplas till motsvarande ansvar och egennytta.

Av denna anledning vore en kombination av privat utnyttjande och gemensamt innehav den mest fördelaktiga lösningen för att skapa individuella utvecklingsmöjligheter och social rättvisa (se figur 11). Exakt dessa förslag framlades redan 1879 av Henry George,[14] av Silvio Gesell 1904[15] och av Yoshito Otani 1981.[16]

Efter de katastrofala följderna av konfiskeringen i länder med en kommunistisk författning skulle i dag ingen nation i väst längre överväga att låta privat mark övergå i allmän ägo utan ekonomisk gottgörelse. Fastän den romerska rätten, som införde den privata äganderätten till marken i den västerländska civilisationen, ursprungligen påtvingades folken av sina erövrare, tillhör de som först profiterade på detta redan historien.

Dagens egendomsinnehavare har antingen köpt sin mark eller lagligen ärvt den. Av denna orsak måste man betala

Marken är vi lika beroende av som av ljus, luft och vatten. Det gäller inte bara för jordbruket utan för varje människa, även om beroendet bara inskränker sig till boendet.

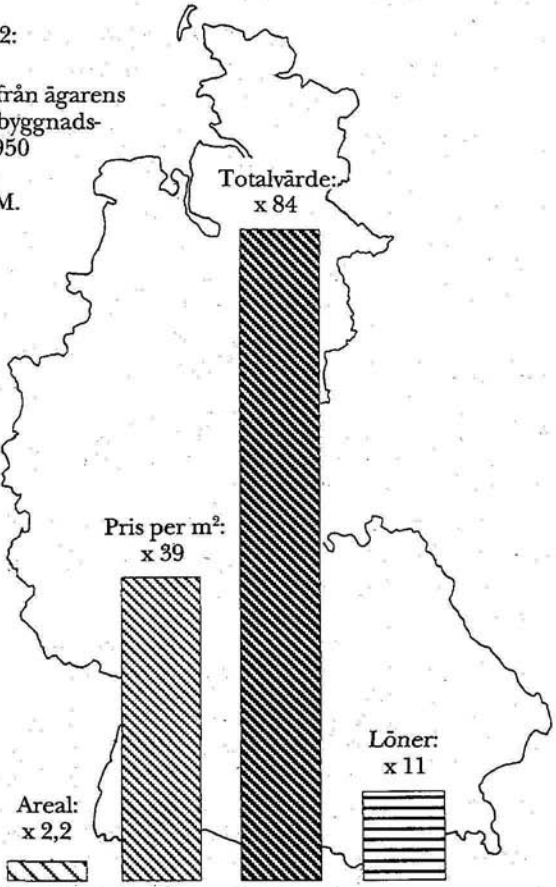
Eftersom mänskligheten ständigt allt mer förökar sig, medan marken inte kan fås att växa, blir det allt mer ont om mark och därmed ökar dess värde. På grund härav växer de arbetsfria vinsterna av markegendom både när den säljs och arrenderas ut. På samma sätt som med penning- och kapitalräntan minskar som följd härav även de värdeskapande människornas arbetsrelaterade inkomster.

Som framgår av figuren måste den som förvärvar ett stycke byggnadsmark redan 1982 arbeta tre gånger längre för köpesumman än 1950. Det betyder att marken blir allt svårare att köpa för normalinkomsttagaren. Och eftersom markvärdet förräntas via hyrorna, stiger i motsvarande grad också boendekostnaderna. I städernas city går hyrorna därför knappast att betala, eftersom – här – redan jordräntan med flera gånger överstiger de övriga hyreskostnaderna. (Helmut Creutz.)

För en byggnadstomt måste man i dag arbeta tre gånger så lång tid som under 1950-talet

Ökning 1950–1982:

Utan arbetsinsats från ägarens sida har värdet av byggnadstomterna sedan 1950 ökat med ungefär 1.000 miljarder DM.

Figur 10

dem en ersättning, om man vill skapa en rättvis situation. Därtill kan kommunerna bara göra detta om de får ytterligare finansiella medel. På lång sikt kan kommunerna exempelvis uppta en årlig treprocentig avgift på värdet av all mark och med avkastningen av denna förvärva de arealer som står att köpa. På så sätt kunde kommunerna på längre sikt – teoretiskt på 33 år med en treprocentig avgift och neutrala pengar – komma i besittning av arealer som sedan arrenderas ut för privat bruk.

Figur 11

Markexploateringen i kapitalismen
Markägare: privata hushåll
Markanvändning: privata hushåll och företag
Markens avkastning: försvinner i privata fickor

Markexploateringen i socialismen/kommunismen
Markägare: staten och kooperativen
Markanvändning: bestäms av staten
Markens avkastning: tillfaller staten

Lösningen på frågan om markexploateringen
Markägare: kollektivet (byn, staden, landet)
Markanvändning: privata hushåll och företag
Markens avkastning: tillfaller via kollektivet alla medborgare

Problemet med markexploateringen i kapitalismen är den växande ojämlikheten på grund av den arbetsfria avkastningen av privategendom vid arrendering och försäljning.

Problemet med markexploateringen i socialismen/kapitalismen är den oekonomiska användningen av marken via staten.

Lösningen ligger i en *kombination av de båda modellerna*, som förbinder den kommunala egendomen med privat utnyttjande (ungefärligen via ärftliga arrendekontrakt), vilket leder till att avkastningen av marken genom det skapade mervärdet tillfaller kollektivet.

Alternativt skulle man kunna ge markägarna möjlighet att i stället för att betala den treprocentiga avgiften få sälja denna mark till kommunen på 33 år. Efter 33 år skulle de då ha rätt att utnyttja marken som ärftligt arrende. Emellertid skulle de bli tvungna att betala arrendet, relaterat till markens då giltiga värde, till kommunen. Vidare borde arrendet med jämna mellanrum anpassas till markens faktiska värde, det vill säga till de priser som uppstår till följd av det ökande utnyttjandet av marken i liknande lägen. Utan en dylik anpassning skulle det åter skapas arbetsfria inkomstfördelar för dem som arrenderat mark vid ett tidigare tillfälle. En gradering av arrendet enligt sociala eller ekologiska synpunkter vore möjlig och förnuftig.

En omedelbar följd av en sådan reform bleve att markspekulationen försvann, eftersom outnyttjad mark tack vare prisraset skulle komma ut på marknaden för att ägarna skulle slippa ytterligare förluster. Ju mer mark som på detta sätt skulle stå till förfogande, desto fortare skulle markpriserna sjunka och människor skulle i motsvarande grad få möjlighet att utnyttja den disponibla marken på ett produktivt sätt. Särskilt i utvecklingsländerna skulle detta kraftigt bidra till att öka livsmedelsförsörjningen. Den i förhållande till befolkningsökningen ständigt minskande livsmedelsproduktionen är inte en följd av jordbrukstekniken utan beror på bristande förfoganderätt över jord för de små jordbruken.

Arrendatorerna skulle i detta nya system åtnjuta samtliga fördelar som är förknippade med dagens ärftliga arrenden: de skulle kunna utnyttja sin egendom inom ramen för den lokala planeringsprocessen, bebygga den, sälja sina hus respektive låta dem gå vidare till sina barn. För det tredje skulle de i sin tur kunna arrendera ut den, *så länge de betalar sitt arrende.* Ett rimligt arrende skulle kunna skapas med hjälp av en offentlig utskrivning eller auktioner. På så sätt skulle

man också kunna undvika att planekonomins ineffektivitet och byråkratiska bestämmelser blev en spärr för utvecklingen.

På lång sikt skulle en sådan förändring innebära att en enorm börda avlägsnades från den arbetande befolkningens skuldror, vilken i sista hand alltid finansierar spekulanternas vinster. Just därför skulle inte heller marken missbrukas alltför ofta. Om man skall kunna finna en realistisk samhällelig lösning på detta problem, måste spekulationerna i mark och pengar upphöra. Å andra sidan bestraffas med denna föreslagna lösning inte de som tjänar på det nuvarande systemet men man avskaffar långsamt men säkert förutsättningarna för att en minoritet kommer i åtnjutande av enorma fördelar, som får betalas av det stora flertalet människor. Figur 10 visar att sedan 1950 har genomsnittsarbetstiden för att skaffa sig ett stycke mark ungefär tredubblats. Säljarnas vinster har ökat i motsvarande grad.

I Japan låg markvärdet i Tokyo i början av 1990 siffermässigt över USA:s totala markvärde. I Japans metropoler har priset på marken stigit så oerhört att bara avbetalningarna på hypoteksbördan sträcker sig över flera generationer.

I Schweiz börjar det långsamt bli på samma sätt. I Zürich har tomtpriserna vid Bahnhofstrasse mellan 1982 och 1990 stigit med 500 procent, nämligen från 50.000 schweiziska franc till 250.000 per kvadratmeter. Även om det bara är varuhus, försäkringsbolag och banker som har råd att betala dessa summor, blir det i sista hand normalkonsumenten som får stå för fiolerna på grund av att han är tvungen att betala för deras varor och tjänster. Om staden Zürich, som under det senaste århundradet har sålt sina vallanläggningar som tomtmark till privatpersoner, i stället hade behållit dessa arealer och förlänat dem som ärftliga arrenden, skulle

staden i dag ha finansierat hela sin budget med hjälp av arrendeinkomster.

För länder med en framstegsvänlig författning finns inga juridiska svårigheter att genomföra en sådan förändring. Artikel 14 (II) i Förbundsrepubliken Tysklands författning lyder: "Äganderätt (till mark) förpliktar. Bruket av denna bör samtidigt tjäna allmänhetens väl." Och i artikel 15 heter det: "Mark, naturrikedomar och produktionsmedel kan medelst en lag, som reglerar gottgörelsens slag och utsträckning, för att tjäna samhällets bästa överföras i kommunal eller andra former av allmän ägo."

Eftersom denna lösning i dag med säkerhet skulle stöta på ett betydande politiskt motstånd, emedan det medför en betydande trygghet att äga ett stycke mark, vore det ett likvärdigt politiskt realistiskt alternativ att tillföra vinsterna från marken till allmänheten via en motsvarande skatt. Då kunde man samtidigt slippa att betala en mängd andra skatter.

I grunden är varje lösning godtagbar, som förhindrar spekulation och ger markens värde vidare till allmänheten.

Den nödvändiga skattereformen

Man förmodar att cirka hälften till två tredjedelar av dagens bruttonationalprodukt med tanke på de ekologiska verkningarna utgör ett hot mot människorna.[17] Den föreslagna penning- och markexploateringsreformen skulle visserligen minska kravet på ständig ekonomisk tillväxt men inte förhindra det lättvindiga umgänget med vår miljö. Därför måste skattelagstiftningen förändras i två riktningar:

– för det första måste man i stället för att beskatta inkomsterna beskatta produkterna,

– för det andra bör produkternas ekologiska kostnader

ingå i produktionsskatten.

Hermann Laistner påvisar i sin bok *Ökologische Marktwirtschaft*[18] (Ekologisk marknadsekonomi) att inkomstskatterna och socialutgifterna så till den grad fördyrar det mänskliga arbetet att det är förmånligare för företagarna att kompensera sig med hjälp av en ökande mekanisering. Till följd av en oförnuftig massproduktion, som förbiser människornas faktiska behov, förslösas värdefulla och oersättliga tillgångar. Skulle man i stället beskatta produkterna och ta med de ekologiska kostnaderna för produktionen i kalkylen, ökar naturligtvis produkternas pris. Å andra sidan minskar i kombination med de mycket lägre kostnaderna för arbetskraften (utan inkomstskatt och socialavgifter) trycket på att öka automatiseringen, vilket skulle medföra att sysselsättningen steg. Allt fler människor skulle få arbete.

För närvarande betalar samhället dubbelt om en arbetare ersätts av en maskin: å ena sidan förlorar det inkomstskatt – eftersom inkomsterna från maskinen inte kan beskattas på samma sätt – och å andra sidan måste det betala arbetslöshetsunderstöd åt de friställda. För att kunna undgå inkomstbeskattningen och socialavgifterna börjar människor allt mer att arbeta svart. Om vi inte hade någon inkomstbeskattning vore den svarta ekonomin inte längre nödvändig och det kunde öka näringslivets totala produktivitet.

Vår nuvarande levnadsstandard skulle inte sjunka, eftersom de ökande priserna på produkterna tack vare reformen ställs mot en skattefri inkomst. Ur detta förhållande växer på sikt fram ett mycket annorlunda men ekologiskt förnuftigare sätt att konsumera. Människorna skulle tänka sig för två gånger innan de köpte en ny cykel eller en ny bil, eftersom det vore billigare att reparera dem.

Denna förändring av beskattningens grundvalar måste emellertid inte bara genomföras nationellt utan också in-

ternationellt. När det blir dyrt att smutsa ned miljön, blir nämligen de fattiga länderna i ännu högre grad utsatta för export av miljögifter och miljöfarliga fabriker. Jämte en penning- och markreform kunde det nya systemet införas efter hand och skulle effektivt stödja flera krav och förslag, som har framlagts av ekologer under de senaste årtiondena. Att man dessutom måste genomföra andra väsentliga förändringar visas i kapitel IV. Först om dessa förändringar kombinerades med penning- och markreformen skulle det kunna leda till optimala resultat. Därmed skulle nämligen rikedomen växa mindre och fattigdomen skulle bromsas upp, vilken tvingar oss till en ständig ekonomisk tillväxt för att vi skall kunna undgå ett socialt sammanbrott. *Endast om detta tvång bortfaller har miljön och mänskligheten en chans att överleva.*

Noter

1. Silvio Gesell: *Die natürliche Wirtschaftsordnung.* Rudolf Zitzmann Verlag, Lauf bei Nürnberg 1949, ss 235–252.

2. Ibid.

3. Dieter Suhr: *The Capitalistic Cost-Benefit Structure of Money – An Analysis of Money's Structural Nonneutrality and its Effects on the Economy.* Springer Verlag, Heidelberg 1989.

4. Werner Onken: "Ein vergessenes Kapitel der Wirtschaftsgeschichte: Schwanenkirchen, Wörgl und andere Freigeldexperimente". *Zeitschrift für Sozialökonomie,* Nummer 58/59, Mai 1983, ss 3–20.

5. Fritz Schwarz: *Das Experiment von Wörgl.* Genossenschaft Verlag, Bern 1952.

6. Ibid.

7. Hugo T. C. Godschalk: *Die geldlose Wirtschaft. Vom Tempelaustausch bis zum Barter-Club.* Basis Verlag, Berlin 1986, ss 36–38

8. A.a., s 46.

9. Hans R. L. Cohrssen: "The Stamp Scrip Movement in the U.S.A." i Suhr, a.a., s 116.

10. Irving Fisher, *Stamp Scrip*, New York 1933, s 67.

11. Cohrssen, a.a., s 116.

12. Helmut Creutz: "Die Sicherung des Geldumlaufs in der Praxis". *Zeitschrift für Sozialökonomie*, Nummer 68, 1986, ss 26–29.

13. Yoshito Otani: *Ausweg*, Band 3, "Die Bodenfrage und ihre Lösung". Arrow Verlag, Hamburg 1981, ss 18–20.

14. Henry George: *Progress and Poverty*, San Francisco 1879, ss 169–175. (På svenska: *Framåtskridandet och fattigdomen*, Stockholm 1950.)

15. Gesell, a.a., ss 77–122.

16. Otani, a.a., ss 29–40.

17. Pierre Fornallaz: *Die Ökologische Wirtschaft*, AT Verlag, Stuttgart 1986.

18. Hermann Laistner: *Ökologische Marktwirtschaft*. Verlag Max Hueber, Ismaning 1986.

III. Vem tjänar på pengar utan ränta och inflation?

Genombrottet för en individuell och social förändring synes komma ur två i grunden olika bevekelsegrunder:

För det första därför att man på grund av ett bestämt förhållningsmönster med största säkerhet kan vänta sig ett negativt resultat, och målet måste vara att förhindra detta.

För det andra därför att ett annat förhållningmönster förefaller lämpligare för att man skall kunna nå det eftersträvade målet.

Den i föregående kapitel föreslagna förändringen av det monetära systemet skulle kunna äga rum av båda de ovan framförda motiveringarna.

I historien har den cancerliknande ackumulationen av penningförmögenheter och därmed makt i händerna på en minoritet stoppats upp av revolutioner, krig och ekonomiska sammanbrott. *I dag är sådana metoder inte längre gångbara.* Å ena sidan utesluter den stora förstörelsepotentialen en våldsam lösning, och å den andra är alla nationer i en hittills aldrig skådad utsträckning ekonomiskt beroende av varandra. *Vi är tvungna att finna en ny lösning, om vi vill överleva.*

Enligt utsago av experter på ekonomi och bankväsen var börskraschen 1987, som under loppet av några dagar orsakade spekulationsförluster på cirka 1,5 miljarder dollar, bara en liten försmak av vad som skulle ske under en ny världsomspännande ekonomisk depression om vi under de

närmaste åren inte i grunden ändrar systemet. En sådan omgestaltning innebär en möjlighet att undvika katastrofen.

Vare sig vi inser det eller ej leder varje exponentiell tillväxt till sin egen undergång. Dessutom blir fördelarna med att införa neutrala pengar uppenbara med tanke på den sociala och ekologiska rättvisan.

Huvudproblemet vid varje omvandlingsprocess består inte så mycket i att vi hellre vill dröja oss kvar i det gamla tillståndet eller att vi inte inser fördelarna av våra nya mål eller vägar, utan i svaret på frågan: *Hur kan vi komma härifrån och dit?* Vi känner till de faror som hotar oss, men kan vi utesluta att det nya systemet inte medför andra och kanske ännu värre följder?

För att underlätta svaret skall jag försöka beskriva hur penningväsendets omvandling stödjer de mest olikartade samhällsgruppers mål, de rika såväl som de fattiga, de ansvariga i regeringarna och enskilda människor, minoriteter och majoriteter, industriidkare och miljövänner, både materiellt och andligt inriktade människor.

Fram till denna punkt stödjer sig vår analys på fakta och siffror som var och en kan kontrollera. Från och med nu gör vi antaganden, som grundar sig på historiska insikter. Tillförlitligheten av sådana förutsägelser bör ställas mot erfarenheter av dagens ekonomiska och sociala sammanhang. På samma sätt som fysiker, kemister och biologer förfogar över forskningsinstitutioner, behöver också ekonomerna ett laboratorium för att kunna testa nya lösningar. Därför uppstår följande fråga: Vad skulle kunna få ett område eller ett land att gå med på att bli försöksfält för ett nytt monetärt system?

Det land eller den region som börjar med en monetär reform

Om vår analys hittills har varit riktig, skulle den föreslagna lösningen efter en övergångstid erbjuda huvudsakligen följande fördelar:

– ingen inflation och ingen räntebetingad omfördelning av inkomsterna,
– ökad social rättvisa,
– minskad arbetslöshet,
– 30–50 procent lägre priser på varor och tjänster,
– avskaffande av tillväxttvånget,
– på lång sikt en på stabil kvalitativ förändring inriktad ekonomi, sedan de materiella behoven har tillgodosetts.

Om räntebetalningarna vid investeringar och i produktionen reducerades till noll, sjunker inte bara priserna på varor och tjänster i det berörda land respektive förevarande region som infört det neutrala penningsytemet, utan det skulle också uppstå en väldig fördel på den nationella och världsmarknaden. Produkter och tjänster skulle kunna säljas mycket billigare eftersom den aktuella räntekostnaden bortfaller. Dessutom skulle efterfrågan förskjutas från dem som lever av ränta till de värdeskapande. Det kunde möjligen övergående leda till en ökad efterfrågan på konsumtionsvaror. I lika mån ginge dock behovet av lyxkonsumtion och de miljardslukande storprojekten, som storkapitalet i dag är involverat i, tillbaka.

Bortsett från möjligheterna att begränsa dylika förskjutningar av efterfrågan med hjälp av ett miljövänligt skattesystem (se ovan) kommer det för övrigt tack vare sjunkande räntor totalt sett att ske en *förskjutning* av efterfrågan från de ägande till de arbetande och inte till en *utvidgning* av efterfrågan.

Vidare måste man i detta sammanhang beakta följande:

många produkter och tjänster, som för ögonblicket inte är lönsamma att investera i, skulle plötsligt visa sig vara konkurrenskraftiga. Bland dem märks många ekologiska investeringar, sociala projekt och konstnärlig verksamhet, av vilka man bara kräver att de skall vara självbärande, eftersom de tillfredsställer människors behov. *Därmed skulle vi få en mer mångsidig och således stabilare ekonomi, som i mindre utsträckning hotar vår miljö.* Antalet sysselsatta skulle öka under detta ekonomiska uppsving, kostnaderna för socialvården sjunka, byråkratin och skattetrycket minska.

Om systemet provades i en bestämd region – som till exempel var fallet i Wörgl – skulle vi få två monetära system. Alla tjänster och varor som produceras i denna region skulle kunna bytas mot neutrala pengar. Med vanliga pengar kunde man betala allt som köps in utanför "försöksregionen". Under en övergångstid vore bestämda regler för utbytet och en fast växelkurs (1:1) bindande. Regionen skulle fungera på liknande sätt som en frihandelszon, där man kunde producera och handla utan att betala vare sig tull eller ränta.

Enligt Greshams lag[1] slår "dåliga pengar" ut "goda". "Neutrala pengar" är enligt denna definition "dåliga", eftersom de i motsats till dagens är behäftade med en användaravgift eller likviditetsavgift. Människorna skulle efter möjlighet betala med "dåliga" pengar och behålla de "goda". På så sätt skulle de neutrala pengarna snabbt åter komma i omlopp, och det är just det som är avsikten. De gamla pengarna behålls och används bara om man inte kan undvika det. Om vi inför vårt neutrala penningsystem till att börja med inom ramen för ett experiment och bara i ett område, kunde det samleva med det nuvarande monetära systemet tills nyttan av det har visat sig.

Nackdelen med denna procedur i förhållande till att införa neutrala pengar i hela landet måste dock likaledes

tas i betraktande. För det första skulle problemet med den otillräckliga och inte inflationsfria penningmängden bestå. För det andra kan man vid olika myntfot och penningfördelar på sikt inte upprätthålla en fast växelkurs på 1:1, eftersom man också vore tvungen att betala en högre kurs för "bättre" pengar. För det tredje skulle det naturligtvis uppstå två priser på varje vara eller tjänst. För varor och tjänster som inte kan betalas av regionen med neutrala pengar, måste man naturligtvis använda traditionella pengar.

Ett lands utrikeshandel skulle fortsätta på samma sätt som tidigare. Liksom förr skulle det finnas en vanlig växelkurs, varvid de neutrala pengarnas "nackdel" (ej räntebärande), skulle kvittas mot fördelen av större stabilitet (ingen inflation). Medan spekulanter uppenbarligen föredrar en räntebringande valuta, reagerar seriösa placerare och investerare, som är intresserade av stabilitet, snarare tvärtom, och bara dessa är av positiv betydelse för ett folks ekonomi.

Politiker och banker

I alla länder har staten monopol på att ge ut pengar. Därför måste utprovandet av ett nytt penningsystem godkännas eller genomföras av regeringen respektive riksbanken.

Helt uppenbart vore ett försök att införa räntefria pengar av högsta politiska betydelse. Det kräver mod å regeringens sida att medge att det hittillsvarande systemet är orättfärdigt. Å andra sidan är det för befolkningens flertal svårt att inse varför det skall vara bättre att lägga en "avgift" på pengar som betalning av ränta innebär.

För närvarande görs regeringar, politiker, banker och näringslivet ansvariga för de flesta problem som uppstår på grund av det grundläggande felet i det monetära systemet.

De svarar med att behandla symptom och komma med tillfälliga lösningar som partiellt efterskänkande av skulder, omskolning och temporära tillskott för att mildra de värsta sociala följderna. Under valkamp[illegible]na får vi höra de vanliga löftena om att inflationen skall [illegible]mpas, de sociala tjänsterna förbättras och att de ekologiska intressena och skyddsåtgärderna skall stödjas. Allt stupar emellertid till sist på dagens penningsystem.

I verkligheten kämpar alla "med ryggen mot väggen". I stället för att förbättras blir situationen bara sämre ju längre vi tillåter det monetära systemet att tillväxa exponentiellt. För både konservativa och progressivt inriktade politiker finns i det nuvarande systemet föga utrymme för genomgripande förändringar.

En av de få tyska politiker som inte bara vet om detta utan också har försökt att genomföra en penningpolitisk förändring är Klaus von Dohnanyi, Hamburgs mångårige borgmästare. I sin regeringsdeklaration sade han den 23 februari 1983: "Om vi fortsätter att låta den offentliga skuldsättningen öka som tidigare under kommande år i såväl landet som delstaterna och kommunerna, kommer vi, också om räntorna sjunker, inte bara att förlora spelrummet för ytterligare åtgärder utan vi kommer också att gå miste om möjligheterna att fortsätta vår hittillsvarande politik. (...) Den ökande kreditfinansieringen av den offentliga budgeten ger i dag upphov till i första hand två problem: för det första belastas framtida budgetar med räntor och amorteringar och för det andra får vi de oönskade fördelningsresultat som tvångsmässigt tillfaller dem som innehar penningförmögenheter."[2]

För att möjliggöra sociala och ekologiska åtgärder utan att på ett oförnuftigt och orimligt sätt behöva belasta morgondagens skattebetalare föreslår han ränte- och amorteringsfria krediter från riksbanken till staten och delsta-

terna, huvudsakligen för miljöförbättrande åtgärder. Tyvärr kan dessa förslag inte omsättas i praktiken. För det första kan riksbanken bara ge dylika krediter i den utsträckning som den ökar sedelmängden. Detta belopp uppgår till mellan fem och åtta miljarder mark om året, således bara en bråkdel av vad de offentliga kassorna behöver i form av krediter. För det andra skulle fördelen av räntefria krediter ungefär upphävas av bortfallet av tilldelningar från Bundesbank. Dessa bildas ur de räntor som riksbanken kasserar in till staten vid en penningökning via affärsbankerna. Det innebär att bara en grundläggande reform av den typ som har föreslagits i denna bok kan lösa de problem som von Dohnanyi riktigt har insett.

I ett välutvecklat och mångsidigt näringsliv är varje område nära kopplat till de andra. Inskränkningar inom ett delområde får oundvikligen följder för hela systemet. Om penningförmögenheterna och därmed skulderna växer eller räntesatsen stiger flyter mer kapital till dem som har sin förmögenhet placerad i pengar. Samtidigt får den arbetande befolkningen allt mindre pengar att röra sig med. Det i sin tur inverkar på arbetsmarknaden, skatteinkomsterna och miljön. *En ekonomi som sätter sig allt mer i skuld för att kunna kompensera sig för minskade intäkter måste oundvikligen förstärka "problemkedjan".* Det neutrala penningsystemet däremot skulle både kunna hindra folkhushållets skulder från att växa och omöjliggöra att penningkoncentrationen ökar ytterligare på grund av räntemekanismen. Samtidigt garanterades ett stabilt utbyte av varor och tjänster på en fri marknad.

Om situationen i de industrialiserade länderna fortfarande synes oss dräglig, framgår av en blick på länderna i tredje världen att situationen där på grund av att de lider av det nuvarande systemet är brydsam. Medan å ena sidan de stora amerikanska och tyska bankerna ökar sina reserv-

fonder för att vara beredda på att deras gäldenärer i utvecklingsländerna gör finansiell bankrutt, importerar industriländerna å andra sidan, framför allt genom ränteavkastningen, kapital från utvecklingsländerna och inte omvänt. Också av denna anledning förefaller vår ekonomiska situation fortfarande acceptabel. Om man skänker nya krediter för att utvecklingsländerna skall kunna betala sina gamla skulder förlänger och potentierar detta bara den internationella skuldkrisen. Hur nödvändig en förändring av denna tendens är framgår utan misskund av FN:s miljökommissions rapport med titeln *Vår gemensamma framtid.* Den bekräftar att de skenbart av varandra oberoende ekonomiska och ekologiska krissituationerna i själva verket bildar en enhet.

"Ekologi och ekonomi håller på att bli alltmer sammanvävda – lokalt, regionalt, nationellt och globalt – till en sömlös väv av orsak och verkan (...) Skulder, som de inte kan men måste betala tvingar afrikanska länder, som är beroende av råvaruförsäljning, att överutnyttja sina känsliga jordar, vilket leder till att goda jordar omvandlas till öken (...) Produktionsbasen i andra utvecklingsområden i världen drabbas på liknande sätt av både lokala misslyckanden och av inverkan från de internationella ekonomiska systemen. Som en följd av Latinamerikas skuldkris används denna kontinents naturresurser idag inte för utveckling utan till att betala utländska långivare. Detta sätt att angripa skuldproblemet är ur flera synpunkter kortsiktigt: ekonomiskt, politiskt och för miljön. Det tvingar relativt fattiga länder att acceptera ökande fattigdom, samtidigt som man exporterar växande mängder av sina knappa resurser (...) Denna ojämlikhet är världens viktigaste miljöproblem. Det är på samma gång det viktigaste utvecklingsproblemet."[3]

Enligt Alfred Herrhausen, som fram till 1989 var styrelsemedlem och talesman för Deutsche Bank, överskrider "pro-

blemets struktur och storleksordning de traditionella problemlösningsteknikerna."[4] De som är ansvariga för det nuvarande monetära systemet vet att det i längden inte kan bestå, men antingen känner de inte till någon annan möjlighet eller så vill de inte veta av någon. Bankexperter jag har talat med om detta problem medgav att de hittills inte hört talas om något alternativ till dagens penningsystem. Sedan jag beskrivit det hävdade några att deras arbetsplatser skulle hotas om de vågade tala om det offentligt; andra ansåg att denna förändring är en politisk uppgift, medan deras jobb skulle bestå i att investera sina kunders pengar på ett så inkomstbringande sätt som möjligt.

En förklaring till varför man i bankkretsar inte vill sprida dessa kunskaper framgår av figur 12. Under perioden 1950–1989 växte Förbundsrepublikens bruttonationalprodukt 22 gånger. Penningförmögenheterna ökade 75 gånger och bankkrediterna 88 gånger. Det innebär att bankerna har kapat åt sig en oproportionerligt stor del av den ekonomiska tillväxten. I motsvarande grad tjänar de både på att vidareförmedla de oproportionerliga placeringarna, som eskalerar främst tack vare ränteeffekten, och på de ökande spekulationerna med pengar och utländsk valuta. Eftersom penninginstituten på denna procedur inkasserar förmedlingsavgifter respektive provision ökar deras vinster med denna oproportionerligt växande omsättning.

Så länge som bankerna inte tar med utvecklingen på lång sikt i sina planer har de inget intresse av att det uppstår någon offentlig diskussion om hur dagens penning- och räntesystem fungerar. För ögonblicket döljer de snarare problemet. Figur 13 visar några exempel på den vanliga missvisande reklamen, som bankerna i hela världen publicerar i tidningar och tidskrifter, om hur pengar skall "växa". Så uttrycker de sig. Ännu oftare imponerar de på potentiella kunder med föreställningen om att pengarna skulle kunna "arbeta" för dem.

Men vem har någonsin sett pengar arbeta? Utförs inte arbete av människor och med eller utan maskiner?

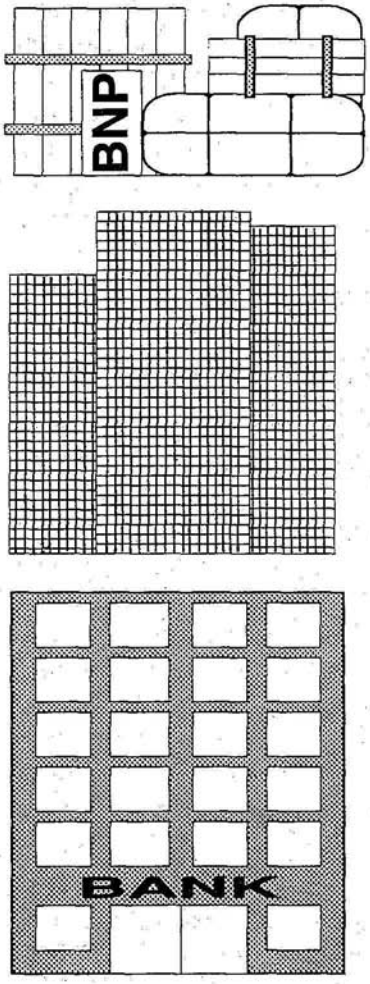
Denna reklam döljer det faktum att varje mark och varje dollar som någon erhåller för att han placerat pengar på banken innan dess måste ha arbetats in för att sedan hamna hos dem som kan ställa mer pengar till förfogande. Människor som säljer sin arbetskraft blir med andra ord fattigare i samma utsträckning som avkastningen av penningförmögenheterna växer. De pengar som den stora majoriteten av befolkningen erhåller har de redan själva arbetat in (se figur 5). Däri ligger hela hemligheten bakom de "arbetande" pengarna, och bankerna vill bara alltför gärna att detta betraktelsesätt inte skall sprida sig.

Enligt min mening fruktar just de som till följd av sin utbildning borde vara medvetna om problemet och dess lösning – det vill säga fackekonomerna i hela världen – att stämplas som "radikala". Skulle de verkligen arbeta för att införa räntefria pengar, skulle de gå till roten (radix) med ett av världens mest brännande ekonomiska problem. I stället behandlas Gesell och hans koncept om en "naturlig ekonomisk ordning" av fackekonomerna bara som ett av många historiska försök att åstadkomma en reform.

Några av de stora personligheterna under vårt århundrade som Albert Einstein och John Maynard Keynes insåg emellertid betydelsen av Gesells förslag om en monetär reform. Keynes yttrade redan 1936 att "framtiden kommer att lära sig mer av Gesells anda än av Marx'".[5] Denna

Som framgår av figur 12 har under tiden 1950–1989 penningförmögenheterna vuxit tre och en halv gång så snabbt som bruttonationalprodukten, bankkreditbeviljandena till och med fyra gånger så snabbt. Denna ännu en gång accelererade ökning av bankaffärerna sammanhänger med att man allt mer använder sig av bankerna för att placera sina förmögenheter. Direktlån mellan enskilda i näringslivet är i dag i motsats till under 1950-talet inte särskilt vanliga i BRD. (Helmut Creutz.)

Ökning av väsentliga tillgångar i BRD 1950–1989

Bruttonationalprodukten har ökat 22 gånger

Penningförmögenheterna har ökat 75 gånger

Bankkrediterna har ökat 88 gånger

Figur 12

Har Ni någonsin sett pengar arbeta?

Figur 13

Bankernas annonser ger en illusion av att pengar arbetar, växer eller kan förmera sig på andra märkliga sätt. I verkligheten stammar emellertid alla fördelade inkomster i en ekonomi, också räntan på sparade pengar, från det värdeskapande arbetet. Det gäller även för insatta verktyg och maskiner, som likaledes skapas av arbetande människor. Konkret innebär det att i samma mån som en människa blir allt rikare tack vare sina ränteinkomster blir en annan människa, som måste satsa sin arbetskraft för att den rike skall bli rikare, allt fattigare. Om räntetagare och räntebetalare vore identiska, skulle det bara ske en omfördelning från vänster till höger byxficka. Eftersom emellertid ränte- och arbetsinkomster är ojämlikt fördelade, är allt större inkomstförskjutningar regel. (Helmut Creutz.)

framtid har emellertid ännu inte börjat. Fastän Keynes redan under andra världskriget föreslog att det skulle införas ett världsomspännande monetärt system med ett slags straffränta för likviditet[6] och bankexperter såväl som ekonomer inte behöver vara särskilt vidsynta för att inse att en likviditetsavgift i penningsystemet skulle lösa det centrala dilemma som de under flera årtionden grubblat över, hittar de alltid på invecklade utvägar för att i stället kunna behandla sjukdomens symptom. Ekonomhistorikern John L. King skriver om betydelsen av ekonomers arbete: "Deras sifferlekar och deras datoriserade formler har visat sig vara ovidkommande, och lika berömda är felaktigheterna i deras framtidsutsägelser. Det är som om vi skulle ha berövat dessa människor deras tankeförmåga."[7]

De få experter vilka begriper faran, som Ravi Batra[8] och John L. King[9], försöker genom att ge väsentliga råd berätta om hur man skall kunna skydda sig mot följderna av nästa stora sammanbrott. Ett alternativ till dagens system erbjuder emellertid inte heller de.

De rika

En kritisk fråga, som alltid ställs av människor vilka har förstått den dolda omfördelningsmekanism som finns inbakad i dagens monetära system, lyder: Kommer de tio procent av befolkningen som tjänar på denna nuvarande mekanism och vilka sitter på alla viktiga maktpositioner att tillåta att penningsystemet ändras på ett sådant sätt att de inte längre har möjlighet att skaffa sig en arbetsfri inkomst av det stora flertalets arbete?

Det historiska svaret lyder: Naturligvis inte! Så länge de inte tvingas av dem som hittills har betalat kommer de inte att såga av den gren de sitter på. Den nya tidsålderns svar

skulle kunnas formuleras annorlunda: De som profiterar på dagens system blir medvetna om att den ödesdigra grenen skjuter ut ur ett sjukt träd. Om de sedan konstaterar att bredvid står ett träd, som inte förr eller senare sjuknar in, skulle en sund självbevarelsedrift få dem att byta till den nya. Det senare skulle innebära en samhällelig evolution – en "mjukare väg" jämfört med en samhällelig revolution, den "hårda vägen".

Den evolutionära vägen skulle ge de rika möjlighet att behålla sina pengar, som de hittills har kunnat få in tack vare räntan. Den revolutionära vägen kommer oundvikligen att leda till kännbara förluster, möjligen till och med innebära personliga risker. Den evolutionära vägen innebär att det inte längre finns några arbetsfria inkomster men i stället stabila pengar, låga priser och möjligen lägre skatter. Den revolutionära vägen innebär växande osäkerhet, högre inflation, priser och skatter samt samhällelig instabilitet ända till inbördeskrig, vilket får oss att tänka på utvecklingen i tredje världen.

Enligt mina erfarenheter av *människor tillhörande den sista tioprocentskategorin* är de varken medvetna om hur räntesystemet fungerar eller om att det finns ett praktiskt alternativ. Med få undantag *skulle de hellre välja stabilitet än mer pengar*, eftersom de i de flesta fall har tillräckligt för sig själva och sina efterkommande.

Den andra frågan lyder: Vad händer om dessa människor överför sina pengar till andra länder, där de kan fortsätta att erhålla ränta i stället för att sätta in dem på ett sparkonto där de visserligen behåller sitt värde men inte ger någon ränta?

En sådan transferering skulle till en början sannolikt endast kunna förhindras med hjälp av politiska, juridiska och ekonomiska sanktioner men kunde en kort tid efter reformens genomförande slå om i sin motsats. Skillnaden mot vad man skulle förtjäna tack vare räntan med hänsyn

till inflationen skulle motsvara ungefär vad som i ett land blir värdestegringen på de nya pengarna, som inte är behäftade med någon inflation. Möjligen blir det land som genomför en penning-, mark-, och skattereform ett Superschweiz med en stabil valuta och kan komma att utveckla en ekologisk och ekonomisk "boom". I historien har penningplacerare i Schweiz ibland till och med betalat för att få placera sina pengar på ett bankkonto utan ränta.

I motsats till vårt tankeexperiment lockade den amerikanska högräntepolitiken under Reaganadministrationen till sig ett sådant överskott på pengar från hela världen att man på sikt bara kunde klara av problemen med hjälp av en ökande inflation och en drastisk nedskrivning av förpliktelserna gentemot de utländska kreditgivarna. Vid en räntesats på 15 procent i början av denna högränteperiod skulle USA redan efter fem år ha blivit tvunget att betala tillbaka ungefär det dubbla av de lånade pengarna. Med tanke på dollarns ursprungliga värde skulle det aldrig ha varit möjligt. En ytterligare följd av denna politik var att USA inom åtta år förvandlades till världens största gäldenärnation.

En ofantlig mängd spekulativa pengar, som uppskattas till 600 miljarder dollar, cirkulerar i världen, från ett finanscentrum till ett annat på jakt efter lönande placeringsmöjligheter. Det visar att vårt problem inte är brist på pengar utan att det saknas tillräckligt med räntabla (alltså ränteavkastande) möjligheter att investera i det nuvarande monetära systemet. Med införande av räntefria pengar i en region eller i ett land, skulle det visa sig hur snabbt sociala och ekologiska projekt vore omsättbara, vilka i dagens system på grund av räntekostnaderna "inte räknas". I stället kan en stabil och mycket mångsidig ekonomi uppstå, i vilken överskottspengar i landet och från utlandet skulle investeras, eftersom man i stället för ränta kunde erbjuda

stabilitet på lång sikt.

Av denna anledning är det för de rika när allt kommer omkring förnuftigare att stödja ett varaktigt system än att på grund av ökande instabilitet i det nuvarande riskera ett oundvikligt sammanbrott.

En tredje fråga gäller dem som lever av sitt kapital men är för gamla för att arbeta. Vad kommer att ske med dem, om det inte längre finns någon ränta? Svaret på frågan är att alla som i dag kan leva av sina räntor också kommer att kunna leva av sina besparingar i ett neutralt monetärt system med stabilit penningvärde. De kommer bara att äta av sitt kapital. En grundläggande rättighet för människor att utsuga sin nästa med hjälp av penningsystemet så friktionsfritt som hittills finns inte längre.

Den som äger en ränteavkastande förmögenhet på en miljon mark hör redan till de rikaste fyra procenten av hushållen. Men några i denna kategori "förtjänar" långt mer än en miljon i ränta varje dag. Enligt officiella källor uppgick den brittiska drottningens, världens rikaste kvinna, dagliga inkomster 1985 till omkring 700.000 pund.[10] Sultanen av Brunei, världens rikaste man, med en förmögenhet på 25 miljarder dollar,[11] har en timinkomst av ränta och aktieutdelningar som uppgår till en fjärdedels miljon dollar.[12] Företag som Siemens, Daimler-Benz och Krupp betecknas av den tyska pressen som stora banker med små produktionsavdelningar, eftersom de förtjänar mer på sina penningförmögenheter än på sin produktion. Fastän varken den brittiska drottningen eller koncerner som Siemens, Daimler-Benz och General Motors innehar någon officiell maktposition utövar de dock tack vare sitt kapitalinnehav en inofficiell makt.

Skandaler med utbetalningar från ledande företag till politiska partier i BRD, USA och andra västländer visar hur demokratierna hotas, om den beskrivna penningomför-

delningsmekanismen tillåts fortsätta att verka. Visserligen tror vi oss leva i en demokrati, men denna är i bästa fall fortfarande en oligarki och kan i värsta fall sluta i en fascistisk regim, där penningmakten befinner sig i händerna på allt färre superrika, som inte är underställda någon politisk kontroll.

Under medeltiden klagade människorna över att de måste betala *tionde* på sina inkomster eller produkter till feodalherrarna. *I dag* utgörs *mer än en tredjedel* av priset på varor och tjänster av ränta som tillfaller innehavare av pengar och realvärden.

Att de flesta – i vilket fall hos oss – trots detta lever bättre än under medeltiden, har vi den industriella revolutionen, den ökande automatiseringen av näringslivet, en oerhörd rovdrift på existerande råvaror och utsugningen av tredje världen att tacka för. Först om vi förstår hur penningsystemets omfördelningsmekanism verkar inser vi varför vi fortfarande är tvungna att kämpa med ekonomiska problem.

Därmed reser sig frågan om vi äntligen är beredda att förstå farorna av den sociala orättvisan och ett ekologiskt sammanbrott, som orsakas av det nuvarande monetära systemet samt även vill förändra detta. Eller skall vi vänta tills ett världsomspännande ekologiskt eller ekonomiskt sammanbrott, ett krig eller en social revolution äger rum?

Att enskilda eller små grupper på egen hand kan förändra penningsystemet är föga sannolikt. Vi måste därför med hjälp av ett brett informationsprogram försöka nå befolkningen samt dem som förfogar över kunskaperna om vad som måste förändras och sammanföra dessa med dem som har makt att genomföra politiska förändringar. I detta sammanhang bör ingen anklagas som i dag tjänar på systemet, eftersom det är helt lagligt. Vad man kan åstadkomma är ett slut på det orättfärdiga systemet.

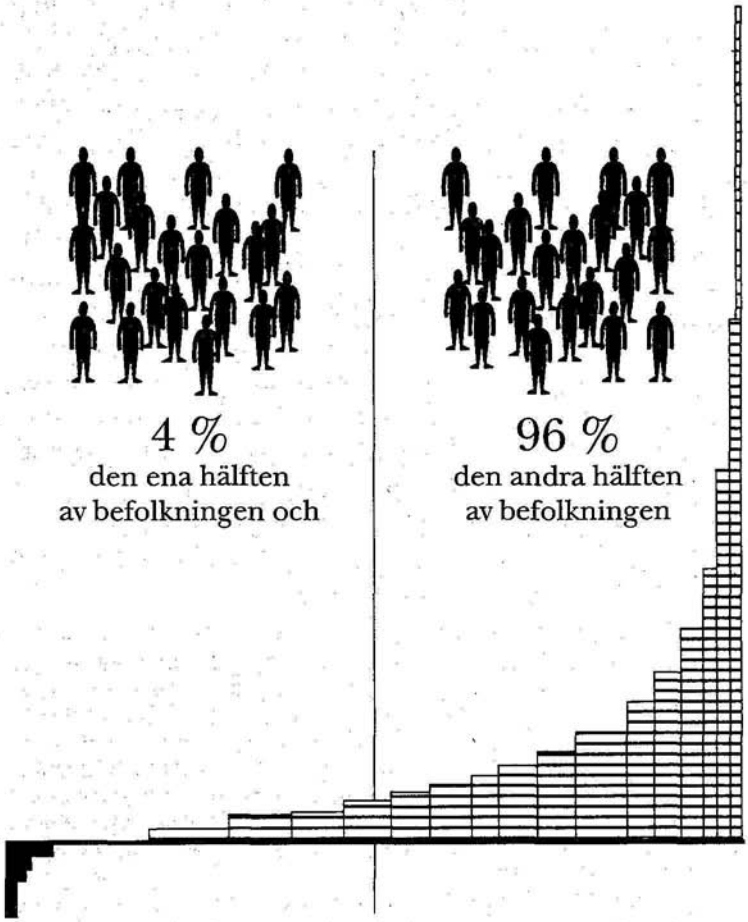
De fattiga

Enligt det statistiska genomsnittet ägde varje hushåll i Västtyskland 1989 en privat penningförmögenhet på cirka 100.000 mark. Det skulle åskådligt förtydliga vårt välstånd, om det också vore någorlunda jämnt fördelat. Vi står dock inför det faktum att som framgår av figur 14 den ena hälften av befolkningen tillsammans innehar bara 4 procent av den samlade penningförmögenheten, medan den andra har 96 procent. Och denna rikedom, som till hälften är koncentrerad till tio procent av befolkningen, växer kontinuerligt på bekostnad av alla andra. Det förklarar exempelvis varför familjer i den lägre medelklassen i BRD i allt större utsträckning måste söka ekonomiskt stöd hos sociala välfärdsinstitutioner. Arbetslöshet och fattigdom griper omkring sig mer och mer, fastän det finns ett tätt "socialt nät" som skulle skydda mot bägge.

Den största skaparen av rikedom är räntemekanismen. Räntan belastar varje dag människorna med en miljard mark, om man

I motsats till ofta väsentligt mindre viktiga uppgifter finns det i Förbundsrepubliken inga noggrannare statistitiska register och framskrivningar gällande förmögenhetsfördelningen. Den enda officiella hållpunkt för fördelningen av penningförmögenheter man har är den var femte år av Statistiska centralbyrån genomförda "Inkomst- och konsumtionsstickprovsundersökningen". Vid denna undersökning frågar statistikerna omkring 40.000 hushåll också om deras viktigaste penningförmögenheter och om konsumenternas skulder. Att svara är frivilligt. Om man delar dessa hushåll i två grupper, förfogar den fattigare över knappt 4 procent av den totala penningförmögenheten och den rikare över 96 procent. Men också här koncentreras den största delen av penningförmögenheterna till de sista tio procenten av hushållen. I verkligheten är fördelningen dock ännu mer dramatisk. Ty i utvärderingen (och därmed även på bilden) utelämnades de rikaste hushållen med en månadsinkomst på över 25.000 mark. Om man skulle föra in även dessa förmögenheter på bilden, skulle denna vara tio till hundra gånger större än den högsta som återges här. (Helmut Creutz.)

Av penningförmögenheten i BRD tillhör:

Figur 14

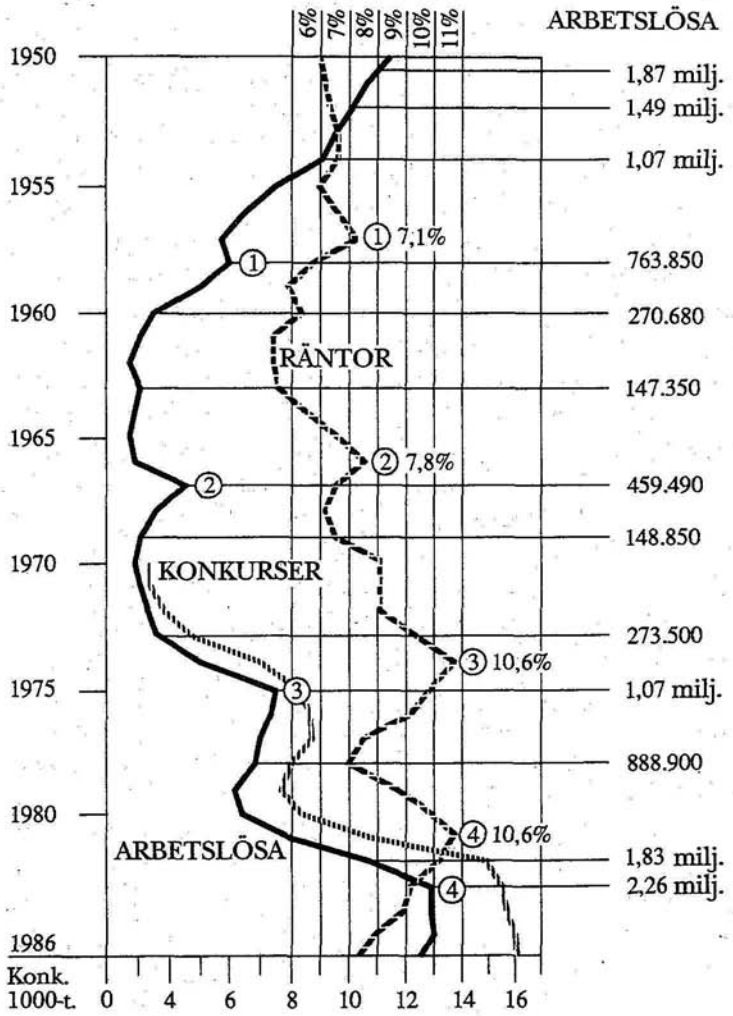
lägger ihop penning- och realkapital. Med räntorna av penningkapitalet överförs dagligen 500 till 600 miljoner mark från de arbetande till kapitalägarna. Ehuru socialt inriktade regeringar försöker att kompensera för den därav resulterande ojämlikheten leder det aldrig till någon utjämning. Dessutom kostar en växande byråkrati av socialarbetare var och en pengar i form av ökande skatter. Därvid tas sällan de mänskliga kostnaderna i form av tid och energi med i beräkningen. Inte minst bortses från förödmjukelsen vid kontakterna med de sociala myndigheterna.

Det absurda i ett penningsystem som först berövar människorna deras rättmätiga andel i ekonomin och sedan – via en otroligt ineffektiv procedur – ger dem tillbaka en del av dessa pengar via utbetalningar genom välfärdssystemet har knappt undersökts av experter och inte heller dryftats offentligt. Så länge de åttio procent av befolkningen som ständigt betalar detta system inte begriper hur det går till, kommer knappast någonting att förändras.

Räntans funktion av förridare vad gäller den ekonomiska problemutvecklingen framgår av figur 15. Jämförelsen mellan stigande räntesatser och de ökande konkurserna inom handel och industri, liksom de ökande arbetslöshetssiffrorna, som kommer med en tidsförskjutning på

Räntorna påverkar inte bara den ständiga och tendentiellt ökande inkomstomfördelningen från arbete till egendom utan belastar även hela det ekonomiska skeendet. Det gör sig särskilt märkbart under perioder med höga räntesatser, eftersom alla skuldsatta deltagare i ekonomin tvingas betala högre avgifter till banker och innehavare av privatförmögenheter. Resultatet av dylika högräntеperioder låter sig påvisas som motsvarande reaktioner hos alla viktiga ekonomiska indikatorer. Det gäller i synnerhet siffrorna för arbetslösheten. I figuren markeras såväl räntetoppen som höjdpunkten för arbetslöshetens utveckling med siffrorna 1 till 4. Man ser att arbetslösheten ökar med en till två års fördröjning i förhållande till räntekurvan. Också den införda kurva som anger företagskonkurserna påvisar sambandet med räntorna. (Helmut Creutz.)

Arbetslöshetens utveckling och kapitalräntorna i Förbundsrepubliken Tyskland samt antalet konkurser sedan 1970

Figur 15

ungefär två år, ger en tydlig hänvisning om räntans roll. *I räntans betydelse för det ekonomiska skeendet finns ytterligare ett tvingande argument för införandet av räntefria pengar.* I denna statistik finns inte medtagna de ytterligare sociala kostnaderna för alkoholism, splittrade familjer och ökande brottslighet. Också de kunde med hjälp av en penningreform minskas betydligt.

Figur 16 visar trejde världens dilemma, där vi kan se skuggsidan av vår egen ekonomi som genom ett förstoringsglas. Den betydligt värre situationen på södra halvklotet förorsakas av samma strukturfel i det monetära systemet. Till skillnad från industriländerna, vilka som helhet gör profiter, betalar de underutvecklade länderna *varje dag 300 miljoner dollar i ränta, en summa som är två till tre gånger så stor som vad vi ger dem i "utvecklingshjälp".* De belopp som alla välgörenhetsorganisationer i de rika länderna med stor möda tigger ihop varje år, omkring fyra miljarder dollar, räcker inte till mer för tredje världen än att de med dessa pengar kan betala sina ränteavgifter under 14 dagar.

1989 uppgick Brasiliens utlandsskuld till 115 miljarder dollar. Detta belopp överskrids väsentligt av de räntor och amorteringar till ett värde av 176 miljarder dollar, som landet har betalat under de senaste 16 åren. Det innebär att Brasiliens skulder, liksom de flesta "utvecklingsländers", redan är betalda. Om vi inte erkänner det finns det inget hopp om att dessa länder skall kunna ta sig ur den pågående krissituationen.

Om man kan jämföra krig med svält, död och socialt och individuellt elände utkämpar vi redan "tredje världskriget". Det har aldrig förklarats officiellt utan förs med ockerräntor, manipulerade priser och orättvisa handelsvillkor. Det är ett krig som driver oss in i arbetslöshet, sjukdom och kriminalitet.

Werner Rosenberger talar i detta sammanhang om

Utvecklingshjälp

Varje dag betalar tredje världen oss
300 miljoner dollar i ränta!

Figur 16

Problemet med överskuldsättning och de därav resulterande ränteöverföringarna från skuldsatta till penningutlånare har under de senaste årtiondena särskilt krasst utkristalliserat sig i utvecklingsländerna. Tredje världens skuldsättning utgör emellertid bara toppen på ett i hela världen växande skuldberg.

Bara BRD:s skuldsättning är sedan flera år högre än Latinamerikas totala utlandsskuld, och USA:s totala förpliktelser är åtta till tio gånger högre än alla utvecklings- och tröskelländers tillsammans, inklusive östblockets. (Helmut Creutz.)

"systemkorruption", som knyter samman korrumperade makthavare (Mobuto, Marcos, Noriega, Ceausescu, Honecker) i tredje världen och i de socialistiska länderna, som har sina väldiga förmögenheter på trygga utlandskonton, med de stora förmögenhetsinnehavarna i alla länder som varje år lyfter miljoner i räntor. Rosenberger säger härom: "Det förfärliga i siutationen är enligt min uppfattning inte de korrumperade makthavarna. De kommer, som den senaste historien visar, förr eller senare att störtas. Det verkligt vidriga är det faktum att deras efterföljare, de nya makthavarna, kan tala om reformer men inte har några funktionsdugliga reformmodeller att visa upp."[13]

Mer än två tredjedelar av världens befolkning tillhör otvivelaktigt dem som förlorar mest på det nuvarande penningsystemet. Situationen i tredje världen kunde inom kort förändras om borgenärsnationerna och bankerna helt eller delvis skulle efterskänka deras skulder. Det krävs som bekant av framstegsvänliga kyrkorepresentanter, ekonomer och bankirer och har delvis även omsatts i praktiken. Om man emellertid inte eliminerar det grundläggande felet i det monetära systemet är nästa kris redan förprogrammerad.

Kyrkor och religiösa grupper

Under historiens lopp har många politiska och religiösa ledare, som Moses, Aristoteles, Muhammed, Jesus, Luther, Zwingli och Gandhi, försökt att genom motsvarande hänvändelser eller förbud mot tagandet av ränta förhindra den sociala orättvisa som orsakas av kontinuerlig införskrivning av ränta. I Andra Moseboken 22:25 står: "Lånar du penningar åt någon fattig hos dig bland mitt folk, så skall du icke handla mot honom såsom en ockrare; I skolen icke pålägga honom någon ränta",[14] och Aristoteles säger i

Politiken: "Ockraren är med all rätt hatad, eftersom pengarna här själva bildar källan till förvärvandet och inte behövs för vad de uppfanns för. De uppstod nämligen för varuutbytet, men räntan gör av pengar mer pengar. Därav också deras namn (födda). Ty de födda liknar sina föräldrar. Ränta är emellertid pengar av pengar, varför den är den mest naturvidriga av alla förvärvsgrenar."[15]

Om man översätter den grekiska originaltexten står hos Lukas 6:35 ordagrant: "given lån utan att hoppas på någon gengäld"[16] (1917 års svenska bibelöversättning, ö a). Kyrkomötet i Nicea år 325 förbjöd alla präster att ta ränta. Straffet för den som bröt mot detta förbud var omedelbar avsättning från ämbetet. 1139 beslöt det andra Lateran-konciliet: "Den som tar ränta skall stötas ut ur kyrkan och bara efter strängaste botgöring och med största försiktighet åter tas upp. En räntetagare, som dör utan att ha omvänt sig, skall förvägras en kristlig begravning."[17]

Martin Luther vände sig i flera skrifter lidelsefullt mot ockrare och monopol: "Därför är en ockrare och girigbuk sannerligen ingen riktig människa; han syndar inte heller egentligen mänskligt. Han måste vara en varulv, ännu värre än alla tyranner, mördare och rövare, är ond som djävulen själv. Han sitter nämligen inte som en fiende utan som vän och medborgare i skydd av friden och församlingen och rövar och mördar ändå mycket grymmare än varje fiende och mordbrännare. Eftersom man rådbråkar och avrättar stråtrövare, mördare och blodshämnare, hur mycket mer borde man då först inte rådbråka och tortera alla ockrare, förjaga alla girigbukar, förbanna och avrätta dem ..."[18]

Reformatorn Ulrich Zwingli gick i fråga om sekulariseringen ett steg längre, i och med att han å ena sidan betecknade räntan som ogudlig och okristlig och å andra sidan gav staten rätt att fastställa räntefoten.[19]

De kände alla väl till problemets orsak men erbjöd ingen

praktisk lösning på hur penningcirkulationen skulle kunna garanteras, och därmed fanns det grundläggande felet kvar i systemet.

Påvarnas förbud mot tagande av ränta under medeltiden, som ledde till att kristna som krävde ränta exkommunicerades, spelade exempelvis Svarte Petter till judarna, för vilka det var tillåtet att ta ränta av människor av andra religioner. Judarna blev således nästan av tvång vid denna tid världens ledande bankirer.

Redan via Gamla Testamentet fick de judiska församlingarna veta att räntan på sikt förstör varje social mekanism. Moses utvidgade därför förbudet mot ränta genom "anståndsåret" (allmänna skulder avskrevs vart sjunde år, Första Moseboken 15:1–11). Under "jubelåret" återbördades jordegendomen till kollektivet och vart femtionde år befriades trälarna (Tredje Moseboken 25). Dessa regler kunde dock inte tränga in i vardagen, och man kunde därför inte komma fram till någon bestående lösning. Förbudet mot ränta, liksom skuldefterskänkande, ledde tvärtom till att man allt mer hamstrade pengar. Följderna för ekonomin blev emellertid ännu värre vad gäller ädelmetallerna än tagandet av ränta.

Medan de ledande inom den katolska kyrkan i Latinamerika bejakar den västliga modellen av kapitalismen orienterar sig prästerna på basplanet snarare mot den kommunistiska ideologin.[20] I ett monetärt system utan ränta, som är varken kapitalistiskt eller kommunistiskt utan sträcker sig utöver bägge två, finns en historisk chans till en lösning. Det skänker ett mycket större mått av rättvisa än varje tänkbart biståndsprogram. Det skulle möjliggöra en stabil ekonomi och stödja kyrkans strävan att stifta fred i världen.

Också Koranen innehåller ett förbud mot ränta. I den mån som bankerna i de islamska länderna håller sig till detta (hittills bara i mycket ringa utsträckning) kombine-

rar de vinst- och förlustdeltagande.[21, 22] Det kan i vissa fall vara bättre och i andra fall sämre än att ta ränta. Det ändrar emellertid inte det faktum att de som äger utan eget arbete kan leva av andras svett och möda.

Den ökande andligheten i stora delar av världen tyder på att många människors medvetande omvandlas på ett djupgående plan. Deras arbete för inre vandel bildar grunden för yttre förändringar, där en fredlig omvandling av penningsystemet utgör en viktig aspekt. Därför har alla som känner sig förpliktade gentemot andliga och humanitära mål ett större ansvar än tidigare när det gäller att utarbeta ett nytt monetärt system.

Handel och industri

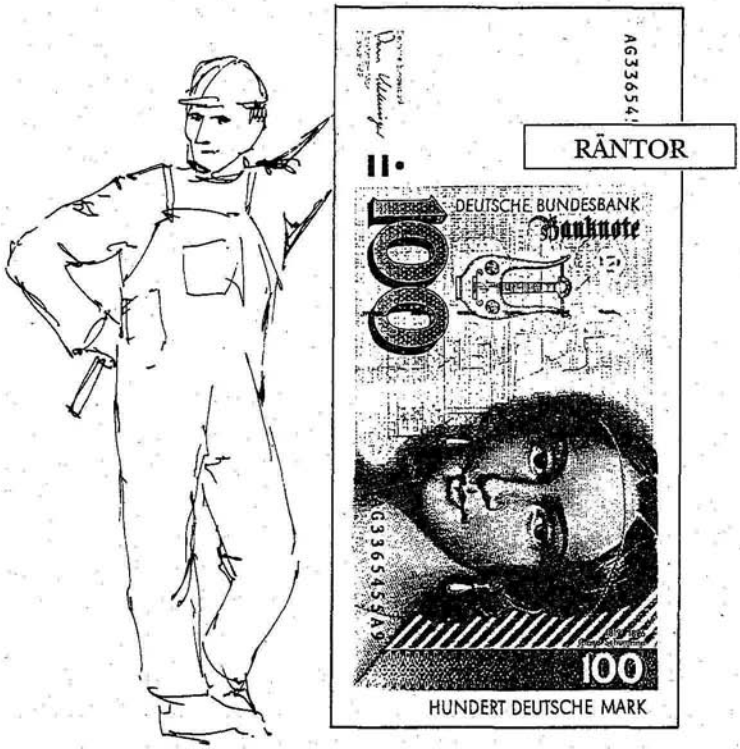
Priserna på varor och tjänster i en ränte- och inflationsfri ekonomi skulle liksom i dagens kapitalistiska samhällssystem regleras genom tillgång och efterfrågan. Vad som emellertid skulle förändras vore förvridningen av "den fria marknaden" på grund av räntan. I genomsnitt är i Västtyskland varje arbetsplats inom industrin belastad med en skuldbörda på mellan 70.000 och 80.000 mark. Det innebär att 23 procent av de genomsnittliga arbetskostnaderna beror på räntan.[23] Vad det får för verkan framgår av figur 17. Till räntan på det lånade kapitalet måste även räknas räntan på företagets egenkapital. Båda orienterar sig mot räntesatsen på kapitalmarknaden. Häri ligger orsaken till att penningförmögenheterna och därmed skulderna ökar två till tre gånger snabbare än ett lands ekonomiska produktivitet (se även figur 5). Dessa villkor försämras allt mer för dem som vill grunda ett företag och även för den arbetande befolkningen.

För närvarande kan vi iaktta en ökande koncentration

Arbete kostar mer än bara lönen

Till varje 100 mark
för presterat arbete ...

... lades 1985 i industrin
23 DM i räntekostnad.

Figur 17

Dessa relationer återger på ett ungefär de i Förbundsrepubliken gällande genomsnittsvärdena. Inom den kapitalintensiva produktionen är fördelningen till och med omvänd, exempelvis beträffande raffinaderier, kärnkraftverk och liknande företag. Och eftersom de penningförmögenheter som måste investeras i näringslivet ökar snabbare än arbetsinsatsen, förskjuts relationen mellan kapital- och löneinkomster allt mer till de arbetandes nackdel. (Helmut Creutz.)

inom alla industriella områden. Små, mestadels skuldsatta affärer och industriföretag, köps upp av större som fortfarande är likvida och de i sin tur av jättarna i branschen tills en dag nästan var och en i den så kallade "fria marknadsekonomin" arbetar för en multinationell koncern. Denna utveckling påskyndas till en början på grund av större stycketal, lägre priser och därmed ökad konkurrensförmåga och slutligen allt mer av pengar som storföretagen tjänar på sina kapitalöverskott.

Om däremot mindre och medelstora företag vill bygga ut verksamheten måste de vanligen låna pengar och därmed dra på sig ränta. De kan varken konkurrera med mängden eller avkastningen av kapital.

Vår ekonomi är fortfarande beroende av kapitalet. Härom sade den västtyska industrimannen Hanns Martin Schleyer en gång träffande: "Kapitalet måste betjänas!" *Med det nya monetära systemet, alltså med neutrala pengar, kommer kapitalet att vara så beskaffat att det tjänar ekonomins behov. Om det vill undvika förluster, måste det självt bjuda på sig. Det måste således tjäna oss.*

Jordbruket

Denna näring är i dag visserligen också industriellt genomstrukturerad men måste på lång sikt fortfarande bygga på ekologiska principer. Ekologiska förlopp följer den kvalitativa tillväxtkurvan (se figur 1, kurva a). Den industriella utvecklingen måste däremot följa den kvantitativa tillväxten av ränta och ränta på ränta (se figur 1, kurva c). Eftersom naturen inte kan växa på samma sätt som kapitalet måste denna emellertid fortfarande "betjänas", och därför finns också inom jordbruket tvånget till en eskalerande utsugning av våra naturliga tillgångar, vilket hotar vår överlevnad.

Eftersom ett träds tillväxt inte kan konkurrera med pengarnas "penningskapande" kraft, blir det allt färre träd trots en ökande mängd pengar och framför allt penningtillgodohavanden.

Under det första skedet av jordbrukets industrialisering skaffade bönderna sig allt fler och större maskiner. Rikare bönder köpte sedan mindre gårdar, som inte hade råd med maskiner, och utökade på så sätt sina företag ännu mer. För detta ändamål erhöll de statliga subventioner och skattelättnader men måste ofta sätta sig i skuld. För att kunna betala dessa suger de det sista ur jord, växter och djur. Följderna av rovdriften blir att bördiga jordar torkar ut, blir hårda och förtätade; vattentillgångarna smutsas ned; 50 procent av alla arter går förlorade, mycket produceras i alltför stora kvantiteter och kan bara säljas med statligt stöd; införandet av smakfattiga hybridkulturer stiger snabbt liksom det totala beroendet av oljeimporten för transporter, konstgödsel, bekämpningsmedel och liknande; regnskogar förintas för att man skall kunna utvinna råvaror för förpackningsmaterial för de långa transportvägarna mellan orterna för produktion, lager, vidareförädling, försäljning och konsumtion.

Fastän ränteproblemet bara bidrar till denna utveckling som en faktor bland andra, kan införandet av räntefria pengar vara av särskild betydelse för det för vår överlevnad viktiga jordbruket. Med hjälp av räntefria krediter i kombination med en mark- och skattereform, skulle marken göras överkomlig och det skulle bli dyrt att förgifta marken och vattnet. Då skulle det äntligen bli möjligt att göra en yttäckande omställning av det högindustrialiserade intensiva jordbruket, så att det i stället vilade på en biologisk odling av jorden. Om man dessutom kan ta fram nya teknologier för ett varaktigt jordbruk, skulle en ny livsstil utvecklas, som tillåter en koppling mellan stad och land,

arbete och fritid, handens och hjärnans arbete, hög- och lågteknologi.[24] På så sätt kunde man möjliggöra en helhetsutveckling, som tjänar den enskilde, jordbruket såväl som samhället.

Konstnärer

Som Dieter Suhr skriver i sin bok *Geld ohne Mehrwert – Entlastung der Marktwirtschaft von monetären Transaktionskosten* (Pengar utan mervärde – marknadsekonomins befrielse från monetära transaktionskostnader) skulle i ett samhälle med neutrala pengar den kvantitativa tillväxten sannolikt snart omvandlas i en kvalitativ. Om människorna på ett enkelt sätt kunde välja att spara sina nya inflationsfria pengar utan att det gav dem någon ränta, eller placera dem i glas, porslin, möbler, konsthantverk eller i ett gediget byggt hus med stabilt värde, skulle det vanligen berika deras liv. Ju större efterfrågan på varaktiga varor och konstverk blev, desto mer skulle framställas av dessa produkter. På så sätt skulle vi få uppleva en fullständig omvandling av de kulturella värdenas betydelse, liksom av den kulturella verksamheten. Konst och kultur skulle bli ekonomiskt konkurrenskraftiga på samma sätt som en gång var fallet i det medeltida Europa (se kapitel V) under den tid man använde brakteatmynten.

Kvinnor och barn

Varför har kvinnor så föga inflytande i pengarnas värld? Såväl börsen som bankerna är förbehållna männen och undantagen synes bara bekräfta regeln. Efter flera års erfarenheter av kvinnoprojekt är jag emellertid säker på att

de flesta kvinnor intuitivt känner på sig att det är något galet med vårt nuvarande penningsystem. På samma sätt vet de, i likhet med de flesta män, emellertid inte vari felet består eller vad som borde förändras.

Under sin långa kamp för likaberättigande och ekonomiskt oberoende har kvinnorna emellertid blivit skeptiska till processer, vilka i likhet med spekulation med pengar producerar stora sociala orättvisor. Kvinnor vet av egen erfarenhet att någon alltid måste arbeta ihop vad andra förtjänar utan att själva behöva anstränga sig. Av den befolkningshälft som bara äger fyra procent av den totala nettoförmögenheten (se figur 14) är en majoritet kvinnor, eftersom deras arbete (hushållssysslor och barnuppfostran) inte består i betalt arbete.

Sedan rörelsen för en fri ekonomi började och Silvio Gesells bok *Die natürliche Wirtschaftsordnung* publicerades, har en idé förblivit livskraftig som är lika uppenbar som penningmängdens anpassning till den naturliga tillväxtkurvan och det faktum att marken likaväl som luften och vattnet tillhör människan. Ofta förtigs den för skams skull eller så försöker man "slakta" den, eftersom den leder för långt. Det rör sig om tanken att jordräntan bör tillkomma kvinnor och barn, eftersom markens nationalekonomiska värde är beroende av befolkningstätheten. Helmut Creutz kommer till följande resultat:

"Man kan sammanfatta de bägge storheter som kan skummas av markens värdetillväxt och värdeförräntning i BRD till cirka 60 miljarder per år. I så fall står årligen en summa på 120 miljarder mark till förfogande, en summa som kan utbetalas till kvinnorna i deras egenskap av barnens uppfostrare. Det enklaste sättet att fördela pengarna vore att utgå från antalet barn och ungdomar. Om man tar med alla barn och ungdomar upp till 18 år (enligt den senaste folkräkningen 1970 13,6 miljoner) får var och en en summa

på omkring 8.800 mark eller 730 mark i månaden."[27]

Genom en "utjämning av bördorna" inte med hjälp av skattemedel utan så att säga som föregripande av de värden de skapar genom att uppfostra barnen (den generation som skapar markens mervärde) har man lagt grundstenen till kvinnornas och barnens frigörelse. (Att även män som uppfostrar barn skall komma i åtnjutande av denna utjämning av bördorna är självklart.) Utan en ekonomisk grundval råder nämligen ingen frihet. Man bör betänka i vilken ringa utsträckning vi hittills har kommit framåt i försöket att också göra hushållsarbete och barnuppfostran till betalda sysslor. Hittills har utvecklingen knappast hunnit längre än att kvinnan uppskattas som hushållerska – men bara ifall hon dör till följd av en olycka och en försäkring ger mannen skadeersättning.

Det är framför allt kvinnor och barn som drabbas av orättvisan i det nuvarande monetära systemet samt av markexploateringen. Denna orättvisa yttrar sig i form av ekonomiskt kaos och social nöd. *Med neutrala pengar, som i grunden utgör ett "tekniskt förbättrat bytesmedel", skulle deras ställning drastiskt förbättras.* Eftersom de vet vad utsugning innebär, kan man förvänta sig att många kvinnor kommer att sluta upp bakom kravet på ett rättvist bytesmedel. Efter införande av det nya systemet skulle de sannolikt i mycket högre grad syssla med bankaffärer och investeringar till följd av att de då skulle verka i ett livsbejakande i stället för ett livsförnekande system.

Ett penningsystem, som utvidgas med ökande behov och upphör att växa när efterfrågan tillgodosetts, motsvarar våra biologiska erfarenheter av optimala tillväxtmönster (se figur 1, kurva a). "Levande system", som växter, djur och människor och i synnerhet barn, tillhör emellertid "kvinnovärlden", medan mansvärlden vanligen automatiserar, det vill säga försöker att utplåna människor och allt

som växer och lever enligt sina egna lagar. Denna annorlunda inställning till livet är viktig, om vi vill erkänna de krafter som stödjer en förändring av det nuvarande monetära systemet.

I de flesta fall är det kvinnorna som skulle tjäna på en dylik lösning. Med tanke på sig själva och sina barn väljer de hellre en mjukare evolutionär väg än en fortsatt revolutionär lösning, som hittills alltid har varit förknippad med så mycket mänskligt lidande.

Vår planets ekologi

Om vi mäter vår ekonomiska tillväxt efter bruttonationalproduktens ökning glömmer vi vanligen att denna ökning relateras till en allt större summa. En tillväxt på 2,5 procent betyder i dag ett fyra gånger större tal än under 1950-talet.

Det är emellertid lätt att förstå varför industrin och fackföreningsrörelsen trots detta regelbundet kräver åtgärder, som ytterligare driver på uppsvinget: *under perioder av sjunkande ekonomisk tillväxt ökas klyftan mellan inkomst av kapital och av arbete* ytterligare samtidigt som inkomsterna omfördelas och allt mer överförs till kapitalet. Det betyder i sin tur ökande sociala problem och kraftigare ekonomiska och politiska spänningar i samhället.

De naturliga resurserna ökar å andra sidan enligt den kontinuerliga tillväxtens princip. Därför kan vi med vårt nuvarande penningsystem bara välja mellan ett ekologiskt och ett ekonomiskt sammanbrott. Dessutom kommer koncentrationen av pengar i händerna på allt färre människor och stora multinationella koncerner att leda till ett ihållande behov av stora investeringar i exempelvis rymdfärder, kärnkraftverk, överdimensionerade bevattningsdammar (som i exempelvis Brasilien) och trots alla officiella bemödanden om avrustning

till allt högre rustningskostnader.

Enligt ett rent ekonomiskt synsätt var USA:s och de kapitalistiska europeiska staternas motsättningsfyllda förhållande till länderna i Warszawapakten helt förnuftigt. Å ena sidan kunde de hela tiden installera allt större och bättre vapen mot denna, och å andra sidan exporterade de dit exempelvis vete och teknologiskt kunnande. På den militära sidan nåddes aldrig någon mättnadsgräns så länge "fienden" i lika stor utsträckning kunde utveckla snabbare och större vapen. Dessutom är vinsterna av krigsindustrin mycket högre än inom den civila sektorn.

Insikten om att ett världskrig i dagens läge inte kan vinnas av någon part tycks bara långsamt ha brett ut sig i öst och väst. Frågan om de frigjorda medlen kommer att användas på ett förnuftigt sätt är nästa överlevnadsfråga. Bankernas och de multinationella koncernernas framträngande i öststaterna efter de omvälvande händelserna 1989–1990 tyder snarare på att man här ser en möjlighet att tack vare ekonomisk expansion ännu en gång kunna uppskjuta den fundamentala lösningen på de sociala och ekologiska problemen i väst.

Så länge varje investerings lönsamhet mäts i ränta på insatt kapital, kommer de flesta ekologiska investeringar som är inriktade på varaktiga system att bli svåra att förverkliga. Krediter till dylika är nämligen i dag vanligen förlustbringande. Om räntan bortföll skulle ekologiska investeringar emellertid ofta bära sina egna kostnader. Det vore för många människor helt acceptabelt, fastän skillnaden i förhållande till vinster inom andra projekt (exempelvis vapenproduktion) skulle bestå.

Låt oss exempelvis betrakta investeringen i en solfångare för varmvattenberedning. Om vi som brukligt bara kan förvänta oss 2 procents ränta på våra satsade pengar samtidigt som våra besparingar på banken ger oss en ränta på 7

procent, går det inte att rekommendera denna investering utifrån företagsekonomiska utgångspunkter. Å andra sidan är en sådan solfångare med tanke på minskningen av energiförbrukningen och luftföroreningarna på lång sikt både nationalekonomiskt och ekologiskt helt förnuftig. *Med neutrala pengar vore denna investering i likhet med många andra för att bevara och förbättra de biologiska livsbetingelserna fullt möjlig, eftersom det insatta kapitalet bara måste konkurrera med ett stabilt penningvärde.* Många människor skulle vara nöjda bara de inte förlorade på att finansiera miljöförbättrande projekt och införa ekologiska teknologier.

När tvånget att betala ränta bortfaller blir det allmänt inte heller längre nödvändigt att kapitalet skall avkasta en hög ränta, varigenom överproduktionen och konsumtionen minskar. Det innebär i sin tur att den ekonomiska volymen lättare kan anpassas till det verkliga behovet, vilket skulle leda till en verkligt ekologisk ekonomi. Priserna kunde i genomsnitt sänkas med 30–40 procent, nämligen med den del som i dag utgörs av räntan. Teoretiskt skulle människorna som till överväldigande del utgörs av lönarbetare – mer än 90 procent av befolkningen i Förbundsrepubliken Tyskland – för att kunna upprätthålla samma standard som nu bara behöva arbeta hälften så länge som i dag. Därmed skulle de också få mer tid över för att ägna sig åt miljöfrågor och miljöförbättringar.

Noter

1. "Sir Thomas Gresham, engelsk finanspolitiker (1519–1579), som har fått ge namn åt Greshamska lagen, enligt vilken vid en dubbel myntfot *dåliga* pengar fördriver *bra* pengar ur kretsloppet; för gäldenären är det nämligen mer gynnsamt att betala sina skulder i *dåliga* pengar och behålla de värdefullare." Ur *Brockhaus*

Enzyklopedie. F. A. Brockhaus GmbH, Mannheim 1986, s 106.

2. Klaus von Dohnanyi (red): *Notenbankkredite an den Staat?* Bidrag och ställningstaganden till förslaget att finansiera offentliga investeringar med ränte- och amorteringsfria riksbankskrediter. Nomos, Baden-Baden 1986, ss 137–138 och s 139.

3. Världskommissionen för miljö och utveckling: *Vår gemensamma framtid.* Prisma/Tiden, Stockholm 1988, ss 18–20.

4. Intervju i *Der Spiegel* med Alfred Herrhausen, a.a., s 59.

5. John Maynard Keynes: *The General Theory of Employment, Interest and Money.* London 1936 (ny upplaga 1967), s 355. (På svenska: *Sysselsättningsproblemet. Allmän teori för produktion, ränta och pengar.* Stockholm 1945.)

6. Wilhelm Hankel: *John Maynard Keynes.* München och Zürich 1986, s 69 ff, citerad i Dieter Suhr: *Alterndes Geld.* Novalis 1988, s 84.

7. John L. King: *On the Brink of Great Depression II.* Future Economic Trends, Goleta, Ca, 1987, s 36.

8. Ravi Batra: *The Great Depression of 1990.* Dell, New York 1985.

9. John L. King: *How to Profit from the next Great Depression.* New American Library, New York 1988.

10. *Aachener Nachrichten,* 29/5 1985.

11. "Das Streiflicht", *Süddeutsche Zeitung* Nr 217, 43:e årgången, München 22/9 1987, s 1.

12. "Dreister Bruch", *Der Spiegel* Nr 29, Hamburg 1989, s 161.

13. Werner Rosenberger: "Und die Antwort ..." *Evolution* Nr 2, februari 1990, s 2.

14. *Appell an das Ökumenische Konzil.* Dokumentation om en inlaga av katolska lekmän till Kommissionen för lekmannaapostolat beträffande frågor om den religiösa och sociala aktionen till förberedelse av det av påven Johannes XXIII inkallade ekumeniska konciliet i Rom 1962, 3:e delen: "Fördömda ockrare – Damnata Usura". Avsnitt 1. Räntan enligt Bibelns och årtusendets uppfattning, s 2.

15. Ibid.

16. Josef Hüwe, enligt *Grosses Grieschich-Deutsche Wörterbuch* av Menge-Grütling.

17. Roland Geitman: "Bibel, Kirchen und Zinswirtschaft". *Zeitschrift für Sozialökonomie* Nr 80, 1989, s 19.

18. Günter Fabiunke: Martin Luther als Nationalö... ...om. 1963, s 229, citerad i Roland Geitman, a.a., s 21.

19. Geitman, a.a., s 21.

20. Leonardo Boff, Bruno Kern, Andreas Müller: *Werkbuch. Theologie der Befreiung. Anliegen, Streitpunkte Personen.* Patmos, Düsseldorf 1988, ss 89–97.

21. Ahmed Elnaggar: "Islamic Banking: Concept and Implementation", International Conference on Islam and Technology. Unversiti Teknologi Malaysia 1982.

22. Roland Geitman: "Natürliche Wirtschaftsordnung und Islam", *Zeitschrift für Nationalökonomie* Nr 85, 1990, s 74.

23. *Weltwirtschaftswoche* Nr 4, 1984, s 23.

24. Margrit & Declan Kennedy: "Permakultur – oder die Widerafforstung des Gartens Eden". *Arch+*, Aachen, maj 1982, ss 18–24.

25. Dieter Suhr: *Geld ohne Mehrwert*, a.a., 1983.

26. Gesell, a.a.

27. Helmut Creutz: "Einkünfte aus Bodenbesitz und ihre Verwendung als Lohn für Erziehungsarbeit". *Schriftenreihe zum Thema Geld und Boden*, Heft 67, 1989, s 13.

IV. Hur hållbara är invändningarna mot en monetär reform?

Försök till ett klarläggande av Helmut Creutz[1]

Bortsett från världsbefolkningens tillväxt bestäms krissituationen på vår planet av tre "överutvecklingar":

– en tilltagande utplundring och belastning av miljön, framför allt till följd av en ständig ökning av produktion och konsumtion;

– en tilltagande överskuldsättning av de nationella ekonomierna, som är särskilt kännbar i tredje världens länder; och

– en tilltagande klyfta mellan fattiga och rika, som gäller såväl mellan olika länder som inom desamma.

Börjar man att studera dessa fenomen närmare kommer man fram till orsaker som sammanhänger med det nuvarande penningsystemet.

Den överproportionella ackumulationen och koncentrationen av förmögenheter leder till en omåttlig ökning av skulderna och de därmed förbundna räntebördorna till en tilltagande omfördelning av inkomsterna. Räntebördorna yttrar sig bland dem som har förmögenhet i att avkastningen på deras kapital ökar och leder till förnyad tillväxt av densamma samtidigt som flertalets skuldsättning tilltar. Vi har här således att göra med en självaccelererande problemspiral, med en onaturlig princip, som vi i naturen bara känner till bland sjukliga tillväxtprocesser.

Den av räntan betingade omfördelningen av inkomsterna från arbete till egendom leder tvångsmässigt till en utarmning av de arbetande. Denna utarmning kan endast undvikas respektive utjämnas tack vare en ständig ekonomisk tillväxt. Det innebär att bruttonationalprodukten (respektive folkinkomsten) varje år måste öka i samma takt som förmögenhetssamlarna kräver. Om inte klyftan mellan arbets- och ränteinkomster ökas ännu mer, måste den ekonomiska tillväxten till och med procentuellt motsvara penningförmögenhetens.

Våra ekonomier står alltså inför ett tredubbelt dilemma: om inte de eskalerande penninganhopningarna åter via krediter förs in i efterfrågekretsloppet hotas de av en deflatorisk recession. Ökar förmögenheternas tillväxt växer överskuldsättningen och därmed klyftan mellan rik och fattig. Och försöker de undvika de ekonomiska respektive sociala följderna genom att ytterligare öka den ekonomiska tillväxten påskyndas det ekologiska sammanbrottet.

Hos alla spelar räntans storlek en utslagsgivande roll. Sjunkande respektive låga räntor gör i motsvarande grad problemen mindre. Hur önskvärt det än vore med sjunkande räntor är de under nuvarande ekonomiska ramvillkor dock förbundna med en betydande nackdel: liksom de måste hålla inflationen som en "piska", måste de som "morot" hålla pengarna i omlopp. Denna omloppssäkringseffekt måste emellertid upphöra med räntesatsen respektive inflationsnivån. Med lägre räntor ökar således pengarnas återhållsamhet och därmed även faran av deflatoriska omloppsstörningar. Visserligen kan riksbankerna i dag utjämna pengarnas återhållsamhet genom att trycka mer sedlar, men därmed ökar inflationspotentialen, som "i morgon" driver priserna och framför allt räntorna i höjden.

Orsaken till dessa problem är det faktum att räntan som knapphetens pris på pengar kan undandra sig den nor-

mala marknadsmekanismen. Medan vinsterna på en fri varumarknad med mättnaden av utbudet tenderar att sjunka mot noll, uppstår i fråga om pengar från och med en bestämd undre gräns för räntan en konstlad brist.[2] Det innebär att pengarna undgår det tvång att säljas på marknaden som föreligger för arbete och varor. Därmed förhindras också att räntorna vid överflöd på pengar i enlighet med marknadens krav skulle sjunka till nollpunkten.

Utgående från denna korta lägesbeskrivning kan vi ställa följande krav:

För det första: pengarna måste i likhet med varor och arbete tvingas ut på marknaden, kort sagt därför att de är en ekvivalent av sig själva och ett neutralt bytesmedel.

För det andra: dagens destruktiva cirkulationsgarantier, räntan och inflationen, måste genom ett konstruktivt alternativ, som är oberoende av räntan, befrias från denna uppgift.

För det tredje: det redan i dag bestående *mottagningstvånget* för pengar måste kompletteras med en *användaravgift*, och dagens förbud mot att föröka pengar (genom att förfalska dem) med ett förbud mot penningförminskning (genom att hålla på pengarna).

Tyvärr har ekonomerna hittills inte studerat dessa frågor eller gjort kraven till sina egna. De har knappt diskuterat nödvändigheten av att korrigera det monetära systemet och inser lika litet dess betydelse. Bara några få ekonomer, de som står miljörörelsen nära, har insett problemet med pengarna.[3] Just i dessa kretsar är man dock rädd för att en marknadsriktig sänkning av räntorna skulle kunna påskynda den ekonomiska tillväxten. Nedan försöker vi därför att pröva och vederlägga hållbarheten i dessa argument. Då kommer vi emellanåt att presentera dessa ofta framförda invändningar mot nödvändigheten av en monetär reform som teser till de enskilda avsnitten.

En sänkning av räntan leder till ökad efterfrågan och ökar därmed tillväxten

Efterfrågan i en ekonomi kan inte vara större än inkomsterna och dessa kan inte vara större än det presterade arbetet. Inkomsterna, arbetsinsatserna och möjligheterna till efterfrågan motsvarar varandra. En sänkning av räntorna kan således inte leda till ökad efterfrågan utan bara till en *dislokation av efterfrågan*: den som tidigare betalt ränta kan köpa mer och den som tidigare erhållit ränta mindre.

Om man till exempel betalar 400 mark i ränta av en hyra på 600 mark, skulle vid en halvering av räntesatsen räntans andel sjunka från 400 till 200 mark.[4] Såvida den är noll procent bortfaller den helt. Hyresgästen har då 200–400 mark extra för andra utgifter och husägaren (om han finansierat lägenheten med eget kapital) i samma utsträckning mindre. Hyresgästens ökade möjligheter att efterfråga andra produkter kompenseras således av husägarens minskade inkomster. En ökning av den ekonomiska insatsen äger inte rum men däremot minskar tvånget att sätta sig i skuld.

De arbetande kommer till fullo att utnyttja sin ökade köpkraft

Det har påvisats att ett fullständigt utnyttjande av den ökade köpkraften inte skulle leda till en ökning av den totala efterfrågan. Den öppna frågan är huruvida de arbetande till fullo skulle utnyttja den köpkraft som flyter tillbaka till dem (eller riktigare: stannar hos dem) till att skaffa sig mer konsumtionsvaror.

En del av den arbetande befolkningen har säkert ouppfyllda önskningar, som den kan materialisera med hjälp av

ökade inkomster. Sedan flera år tillbaka visar emellertid opinionsundersökningarna att en betydande del av de arbetande snarare vill ha mer fritid än högre lön, varför man kan utgå från att alla deras nya pengar inte går åt till att tillfredsställa deras konsumtionsbehov. Snarare kan man anta att åtminstone en del av dem hellre tar ut pengarna i form av ökad fritid.

Men även om till en början alla arbetande skulle komma att använda sin nya köpkraft för att skaffa sig konsumtionsvaror, skulle bara de eftersatta behoven tillfredsställas ännu snabbare. Den avtagande gränsnyttan av en ytterligare konsumtion skulle – vilket redan kan iakttas beträffande många konsumtionsvaror – minska efterfrågan och leda till att man skattade fritiden och/eller kulturella aktiviteter högre.

Sannolikheten och erfarenheten talar således för att sjunkande räntor – åtminstone på sikt – leder till en stabilisering av den ekonomiska insatsen på en optimal höjd, om inte till och med till en långsam minskning.

Människornas önskningar går inte att uppfylla

Denna tes gäller särskilt de människor som kan få sina önskemål tillgodosedda utan någon egen arbetsinsats, alltså framför allt de superrika, som i dag blir allt rikare "av sig själva". De som däremot för att kunna få sina önskningar uppfyllda själva måste arbeta stöter alltid på gränser. Detta hänger inte bara samman med de materiella tingens avtagande lockelse om man måste arbeta för dem, utan också med varje människas begränsade prestationsförmåga. Dessutom kan var och en vid en bestämd tidpunkt konstatera att ännu mer egendom inte gör människan friare utan ofriare, såvida man inte förfogar över medel som gör det

möjligt för den enskilde att anställa folk för att sköta och övervaka egendomen.

De i dag ofta överdrivna önskeföreställningarna bestäms således av den tvivelaktiga förebild som tillhandahålles av den lilla gruppen superrika, vilken till största delen lever av sina kapitalinkomster.[5] Med en sänkning av räntan och den därmed förbundna reduceringen av dessa inkomster, skulle dylika "förebilder" alltså långsamt försvinna.

En annan grund för överdrivna önskeföreställningar är i dag reklamen, som skapar allehanda illusioner. Orsaken till dessa allt mer aggressiva och resursslukande reklamkampanjer är kampen om ständigt större marknadsandelar, vilken framför allt de företag tvingas till, vars skulder ökar snabbare än ekonomins allmänna tillväxtkvot. Detta gäller de flesta företag.[6] För det andra lockar också de olika finansinstituten med förment allt förmånligare krediter, som skall finansiera önskningarna. Det blir nämligen allt svårare för bankerna att avsätta sitt genom ränta och ränta på ränta ständigt ökande kapital. Också i dessa fall skulle således en räntesänkning bidra till att minska tvånget till tillväxt och reklam både beträffande företag och banker, som i dag för att överleva är tvungna att leva med båda.

I och med att kretsloppet tryggas omsätts pengarna ännu snabbare

På samma sätt som blodomloppet bestäms av hjärtats aktivitet, sammanhänger hastigheten i pengarnas kretslopp med ekonomins effektivitet.

Pengar kan aldrig cirkulera snabbare, det vill säga ges ut, än man genom sin arbetsinsats själv förtjänar dem eller låter andra tjäna in dem åt sig. Dessutom kan man – vilket alla av erfarenhet vet – bara spendera sina pengar en gång.

Var och en kan emellertid på kortare eller längre sikt underlåta att spendera sina pengar och därmed bryta deras kretslopp. Det leder i likhet med om något motsvarande sker i blodcirkulationen till "genomblödningsstörningar", eller rent konkret till disharmonier i efterfrågan respektive brist på pengar, vilket har en deflatorisk verkan på ekonomin.

I dag kan visserligen riksbankerna neutralisera faran av deflation, som hämmar köpkraften, genom att låta trycka nya sedlar, men dessa nya pengar skapar en inflationspotential, som ger upphov till inflation i motsvarande grad som de tillbakahållna pengarna till följd av efterfrågan förs in i kretsloppet.[7] *Bara de pengar som tidvis undandras kretsloppet sätts snabbare i rörelse tack vare en av räntan oberoende omloppssituation. Det gäller emellertid inte de pengar som kvantitativt och beroende av arbetsinsatserna tvångsmässigt cirkulerar vid ett dylikt tryggande av kretsloppet!* Med en sådan garanti för cirkulationen skulle också dagens problematiska praxis bland riksbankerna bli överflödig, eftersom de inte skulle vara tvungna att locka åter tillbakahållna pengar till cirkulationen genom att erbjuda högre ränta. En acceleration av pengarnas kretslopp blir alltså inte resultatet när man inför en av räntan oberoende garanti för cirkulationen men väl en stabilisering. Det i dag existerande överskottet på pengar skulle därvid försvinna.

Låga räntor leder till en ännu högre skuldsättning

Sjunkande räntor vitaliserar otvivelaktigt kreditaffärerna, eftersom därmed investeringar blir möjliga, vilka hittills har stupat på räntetröskeln. Det gäller i synnerhet många ekologiskt önskvärda projekt som solfångare och vindkraftverk.

Trots detta behöver man dock inte frukta att skuldsättningen skulle öka explosionsartat: kreditgivningen kan aldrig öka snabbare än överskottet på pengar har ökat. Eftersom inkomsterna av förmögenhet med sjunkande räntor minskar, reduceras emellertid likaledes utbudet av krediter. Därmed bildas emellertid inga trånga pass eller finansieringsproblem, eftersom inkomsterna av arbete ökar i samma mån som inkomsterna av ränta minskar. Det innebär att företagarna, om de vill investera, i högre grad själva kan finansiera sina investeringar med hjälp av egna inkomster eller låna av de anställdas besparingar, såvida de senare inte minskar sin arbetstid. Om de gör det krävs emellertid också mindre investeringar.

Även av en annan anledning kan marknaden om räntorna sjunker inte översvämmas av krediter: precis som i dag måste man också i framtiden erbjuda säkerheter för alla lån, vilket innebär att antalet kreditvärdiga liksom i dag begränsas. "Kostnadsfria krediter" kommer det aldrig att finnas, eftersom någon måste bära bankernas förmedlings- och riskkostnader. Dessa ligger i dag beroende på typ av kredit och amorteringstid på mellan en och fem procent av kreditsumman.

För övrigt skulle räntan efter införande av en garanti för penningcirkulationen inte i ett slag utan först efter hand sjunka och slutligen vid ett utjämnat kapitalmarknadsläge pendla kring noll. Även i detta fall kommer någon att investera och producera bara när efterfrågan på varumarknaden överstiger utbudet och det finns utsikt till att man skall kunna betala de upptagna lånen.

Vid låga räntor flyr pengarna utomlands

Även här måste man revidera en felaktig föreställning: pengar "flyr" eller "flyter" inte utomlands – det vore detsamma som att någon bär en resväska över gränsen och i det nya landet placerar dem i ett kassaskåp. I dylika fall har vi inte att göra med någonting annat än en normal hamstring. Det skulle emellertid här som där vara förknippat med kostnader och förluster, om pengarna vore kopplade till en ränteoberoende cirkulationsgaranti.

"Att fly med sina pengar utomlands" kan man annars bara göra om det går att växla dem. Det betyder att om någon på grund av låg ränta på marken vill växla till dollar, så behöver han en partner som vill växla till mark. Det gäller inte bara för kontantväxling utan också för växling av mark- mot dollartillgodohavanden, även om dessa procedurer med avvecklingen av bankerna blir oöversiktliga. Oavsett formerna för växlingen kommer dollarinnehavaren bara att växla till sig den cirkulationstryggade marken respektive komma i åtnjutande av varor som produceras med den mer eller mindre räntefria valutan, om han vill använda sin förvärvade köpkraft för resor, inköp eller investeringar i det område där valutan utgörs av mark. Dessa pengar eller varor är emellertid därmed tillbaka där de hör hemma. Däri ligger också avsikten med en fungerande cirkulationsgaranti.[8]

Om det blir en alltför stor efterfrågan på dollar eller någon annan valuta ökar växelkurserna i motsvarande grad på den fria marknaden, vilket gör att högkonjunkturen bromsas upp. Det betyder att på samma sätt som i dag de olika ökningarna och minskningarna av räntan och inflationen utjämnas med hjälp av förändringar av växelkurserna gäller detta också vid sjunkande räntor till följd av en ränteoberoende cirkulationsgaranti.

I samband med sjunkande räntor måste man skilja mellan investerares och spekulanters sätt att reagera. Spekulanten strävar nämligen efter att köpa valuta med hög ränta och hoppas att i rätt tid kunna hoppa av när växelkursen sjunker och därmed hotar hans spekulationsvinster.

Investeraren däremot, alltså en person som vill grunda eller bygga ut ett företag, föredrar länder med lägsta möjliga räntor, eftersom villkoren för produktionen där är förmånligast. Endast investerarna är en positiv faktor för en ekonomi. Spekulanterna däremot belastar varje ekonomi och den gränsöverskridande handeln. De utgör en riskfaktor. När de ökar i antal är det alltid ett tecken på att det finns alltför stora förmögenheter, som inte förväntar sig några större vinster av att investera. Inte bara spekulationen ökar emellertid på grund av den felande ränteoberoende cirkulationsgarantin vid låg återbäring utan även de likvida medlen och fordringarna. Därigenom uppstår brist på pengar och utbudet av långfristiga krediter minskar till följd av att räntorna härvid åter stiger och spekulationen minskar.

I dag hamstrar emellertid ingen pengar, varför det inte utgör något problem längre

Tämligen regelbundet dyker i pressen upp historier om avlidna, som under madrassen eller på andra håll har gömt betydande summor. Ännu större summor stjäls vid lägenhetsinbrott och miljonbelopp finns i privata bankfack. Dessutom är det känt att i inflationsländer samlar folk på sig miljardbelopp i utländska valutor för att rädda sina besparingar.[9] Ytterligare miljardbelopp är ofta placerade i utländska riksbanker. Även om det inte finns några noggranna beräkningar vet man att mycket pengar har av-

lägsnats ur det ekonomiska kretsloppet.

Skenbart utgör dessa skatter i grunden inget problem i dag, eftersom riksbankerna till skillnad från under guldmyntfotens dagar lätt kan ersätta den undanhållna köpkraften genom att trycka mer sedlar. Problematiskt är emellertid de betydande variationerna i dessa belopp, eftersom de omöjliggör en noggrann styrning av penningmängden och därmed en stabilisering av köpkraften.

Dessa variationer i fråga om penningmängden utlöses framför allt av räntans och inflationens växlingar, vilka i allmänhet reagerar på samma sätt. Sjunker räntesatserna minskar deras cirkulationsgaranterande verkan och de likvida penningreserverna ökar. Med ökande räntor och inflation blir förloppet det motsatta. Det innebär att i ett läge med sjunkande räntor tvingas riksbankerna trycka för många sedlar.[10] Därmed aktiveras emellertid inflationspotentialen, vilken med ökande räntor blir våldsam och först kan utlösa en efterfrågeboom och sedan leda till att inflationen ökar. Med andra ord leder denna hamstring av kontanter inte bara alltid till att stora summor tas ur cirkulationen; till följd av de varierande beloppen skapar den också stora problem, som utövar ett avgörande inflytande på konjunkturens förlopp.[11]

Kontanter som genom cirkulationsgarantin belastas högst spelar i dag dock knappast någon roll

Denna bedömning går tillbaka på att de summor som är insatta på olika giron i de flesta länder är större än de kontanta medlen. Dessutom omfördelas dessa "skenpengar" klart oftare än pengar, även om man bara kan göra uppskattningar av de senare. Förhållandet mellan penningmängden och "skenpengarna" är dock – tvärtemot vad

man ofta tror – tämligen konstant. I Förbundsrepubliken är det sedan tjugo år ett till två.

Vad beträffar kontanternas roll har Bundesbank för några år sedan konstaterat att 87 procent av alla betalningstransaktioner vid den slutliga försäljningen betalas kontant[12] och bara 13 procent med check, gireringar eller betalningsorder. Utgår man från den slutliga försäljningens värde i stället för från antalet transaktioner betalas 60 procent av inköpen kontant och 40 procent utan kontanter. Jämför man den del av den slutliga försäljningen som sker utan kontanter med den totala omfördelningen på girokontona är konsumenten bara delaktig med 2,1 procent, alltså med knappt en femtiondedel.[13]

Den jättelika omsättningen på girokontona har två avgörande orsaker:

För det första sker över dessa konton de flesta betalningsrespektive giroinbetalningarna vid sista steget för den slutliga försäljningen: från råvarorna via de olika produktionsnivåerna till grossist- och detaljhandeln, inklusive alla investeringsrelaterade utgifter.

För det andra går de penningtransaktioner som gäller kapitalvaror, aktier, varuspekulation och liknande, som hanteras av banker och börser, över girokontona.

Hela denna omsättning har alltså bara delvis att göra med den försörjande delen av ekonomin. Til syvende og sidst äger dessa många överföringar direkt före den slutliga försäljningen bara rum så länge som någon i slutet av kedjan går in i en butik och handlar. Det innebär att *konsumenternas inköp är avgörande för konjunkturen, och dessa kommer alltid att ske övervägande med kontanter.*

Därvid måste man emellertid också ta i betraktande att den övervägande delen av de utbetalningar som konsumenterna gör utan att använda kontanter gäller fasta oföränderliga belopp som exempelvis för hyra, försäkringar,

skatt och liknande. Det rör sig således om relativt stabila och konstanta storheter. Därvid förskjuts de varierande och konjunkturbestämmande efterfrågeprocesserna ännu kraftigare till betalningstransaktioner med kontanter.

Med en cirkulationsgaranti för kontanter samlar människor på sig guldtackor och andra värdeföremål

"Flykten" till guld eller andra värdeföremål har inte någon inverkan på penningmängden eller penningcirkulationen. Här äger bara varje gång rum ett byte från vara mot pengar och omvänt. Möjligen kunde till följd av det ökade behovet av dylika föremål priset på dem stiga. Inte ens vid en inflation på tio procent och mer kommer i dag pengarna som bytesmedel att trängas ut från marknaden. Varför skulle då en cirkulationsgarantiavgift på sex procent, som definitivt kan garantera pengarnas och besparingarnas värde, leda till ett dylikt beteende?

När räntorna sjunker övertar vinsten rollen som pådrivare av tillväxten

För att kunna bedöma detta antagande måste man först klargöra skillnaden mellan ränta och vinst:

– Räntan är en *arbetsfri premie* för överlåtande av pengar, som överförs på alla ekonomiskt utnyttjade varor. Vinsten är en *arbetsinsatsrelaterad premie* för företagarens risker och agerande, som stimulerar till tjänster och service för marknaden.

– Räntan är ett knapphetspris, som man kan hindra från att sjunka genom att hålla tillbaka utbudet. Vinsten är ett knapphetspris, som tenderar att sjunka till följd av den av

detta utlösta konkurrensen.

– Räntan är en fast till kapitalmassan relaterad storhet, som i vilket fall skapas. Vinsten är en kalkylerbar, till omsättningen relaterad nettostorhet, vars storlek man kan fastställa först vid årets slut.

– Summan av alla räntor ökar proportionellt med investeringarna och kapitalmassan. Summan av alla vinster sjunker åtminstone relativt sett med investeringarna och den därmed förbundna tilltagande mättnaden av marknaden.

– Ett företag är räntabelt, om det i förhållande till det insatta kapitalet avkastar en ränta på 6 till 8 procent. Ett företag är lönsamt när det i förhållande till omsättningen avkastar 1 till 2 procent i vinst.

– Eftersom kapitalmassan i genomsnitt i dag är omkring fyra gånger större än den totala omsättningen efter avskrivningar, utgör räntans andel av priset 24 till 32 procent, medan vinstens andel av priset inte är mer än en bråkdel av denna storhet.

Den avgörande skillnaden mellan ränta och vinst är den som nämns under den andra punkten: vinsten är utsatt för marknadslagarna och tenderar med den tilltagande mättnaden av marknaden att sjunka mot noll. Denna egenskap hos marknaden kan bara övergående sättas ur spel av knapphetslagen eller genom monopol.

Vinsten kan alltså aldrig överta räntornas roll. På grund av sin negativa återkoppling lämpar den sig inte heller som en varaktig pådrivare av tillväxten.

Nolltillväxt betyder tillbakagång

Alla naturliga och sunda tillväxtprocesser stabiliseras på en optimal nivå. Denna regel gäller för allt liv på vår jord. Den

gäller också för ekonomin, som inte ostraffat kan bryta mot naturens lagar.

Efter det senaste kriget var den ekonomiska tillväxten under de första tio till tjugo åren nödvändig och förnuftig. Sedan nästan allt hade återuppbyggts skulle det emellertid till följd av mättnadstendenserna ha varit nödvändigt att minska tillväxttempot och slutligen nå en optimal nivå. En dylik naturlig stabilisering innebär emellertid varken stagnation eller tillbakagång. Till och med det materiella välståndet kan under sådana betingelser fortfarande ökas: för det första tack vare att varaktiga varor fortfarande hopas och för det andra till följd av att arbetskraften ur de mättade sektorerna av ekonomin, där man då bara behövde ersätta förslitna varor, kunde utnyttjas för annan varuproduktion. För det tredje slår det tekniska framåtskridandet igenom även i stabiliserade ekonomier och gör det därmed möjligt att producera fler eller bättre varor. Det betyder att även utan ekonomisk tillväxt är antingen en ytterligare (om än långsammare) ökning av välståndet möjlig, eller så sker med bibehållet välstånd en ständig minskning av produktionen och därmed av arbetstiden.

Redan för mer än femton år sedan sade den före detta ekonomiministern Friedrichs en gång att det finns tre slags arbete: meningsfullt, överflödigt och skadligt. Om vi utgår från denna bedömning och kritiskt studerar den ekonomiska tillväxten under de två senaste årtiondena kommer vi fram till att största delen av den ytterligare produktionen tillhör de båda sistnämnda kategorierna, nämligen de överflödiga och skadliga. Tidningarna lämnar varje dag bevis härför.

Miljöproblemen löses inte med att man sänker räntan

En sänkning av räntan har otvivelaktigt inget direkt inflytande på miljöproblematiken. Däremot minskar – vilket vi flera gånger påvisat – tillväxttrycket inom ekonomin och därmed tvånget att förbruka allt större resurser, vilket leder till ett ständigt ökande tryck på miljön.

Även i en ekonomi med nolltillväxt, ja till och med med minskande arbetsinsatser, består problemet med råvaru- och energiförbrukning och därmed dilemmat och dess följder.

Vid sidan av en konstruktiv cirkulationsgaranti för pengarna, med vilken tillväxttvånget i våra ekonomier kan minskas, måste man således vidta direkta åtgärder för att skydda naturen. Dit hör framför allt de redan i dag diskuterade ekoskatterna och avgifterna, stödinsatserna och förbuden. Man måste med andra ord sätta ett pris på miljön, eftersom den inte får utnyttjas eller belastas mer än till en nolltariff. Detta pris måste var och en betala som tar naturen i anspråk.

Förutom en korrigering av det monetära systemet och de ekologiskt inriktade skyddsskatterna respektive -avgifterna krävs emellertid en reform av reglerna för markexploateringen, som även omfattar rätten att utnyttja markresurserna. Denna reform måste praktiskt genomföras parallellt med penningordningsreformen, eftersom spekulationen annars i ännu större utsträckning än i dag skulle koncentrera sig på marken.

Som alla människors egendom och livsgrundval får marken, vilken inte kan utökas, liksom ljus, luft och vatten, inte vara enskild egendom och inte heller utnyttjas i privat vinstsyfte. Den måste därför stegvis återförvandlas till allmän egendom (inte till statlig sådan) och överlämnas till brukarna med långfristiga kontrakt. Detsamma gäller alla

naturrikedomar samt vattenrätterna.

Hur riktiga och viktiga alla ekoskatter och avgifter än må vara har naturen emellertid ingen möjlighet att hämta sig så länge vi inte får bukt med tillväxttvånget och tillväxtvansinnet, inte ens om vi satsar all arbetsinsatsrelaterad tillväxt på miljövänliga teknologier. Redan en ekonomisk tillväxt på fyra procent leder på arton år till en fördubbling av dagens produktions- och konsumtionsvolym och därmed till en fördubbling av de negativa följderna.[14]

Först när vi får bukt med orsakerna till tillväxttvånget och därmed möjliggör en krisfri ekonomi med nolltillväxt, kan också de övriga åtgärderna för att rädda vår miljö få effekt.

Räntesänkningarnas följder i sammanfattning:

Med sjunkande räntor

– går den uppdrivna tillväxten av förmögenheterna tillbaka och därmed även överskuldsättningen;

– minskar klyftan mellan arbete och ägande, rik och fattig och därmed de sociala spänningarna;

– kan man bära och betala tillbaka sina skulder i högre grad, vilket inte bara är av vikt för tredje världen;

– minskar tvånget till ökad ekonomisk tillväxt, vilket leder till att man i dag kan motverka utarmningen av de arbetande;

– bestäms ekonomins utveckling allt mer av den efterfrågande och arbetande människans intressen och allt mindre av kapitalets (ränte-)intressen;

– blir – och det är helt avgörande – en ekonomi utan tillväxt över huvud taget först möjlig.

Eller annorlunda uttryckt: Först när räntan ligger på omkring noll procent kan vi tillåta oss en "nolltillväxt".

Noter

1. Detta bidrag publicerades i *Zeitschrift für Sozialökonomie*, 89. Folge, april 1991, och återges här med författarens tillstånd, eftersom det besvarar frågor som hela tiden ställs och vilka kommer från engagerade miljökämpar och ekonomer. Det innebär att de följande anmärkningarna stammar från Helmut Creutz.

2. Den "magiska undre gränsen" ligger vid kapitalmarknadsräntan i BRD på omkring sex procent. Under denna gräns har räntan endast fallit några gånger och under korta perioder. Även om inflationen var noll procent eller till och med lägre, som 1986, förblev räntan på samma nivå.

3. "99 procent av människorna ser inte penningproblemet. Vetenskapen ser det inte, ekonomin ser det inte, och det uppfattas till och med som 'ickeexisterande'. Så länge vi emellertid inte uppfattar penningekonomin som ett problem går det inte att övergå till en verkligt ekologisk ekonomi." (Hans Christoph Binswanger, *esotera*, 12/88.)

"Alltid när den ekonomiska verkligheten skiljer sig från modellerna i de ekonomiska handböckerna bör ekonomerna i stället för att rota i föråldrade teorier i sin skräpkammare söka efter krisens monetära orsaker." (Wilhelm Hankel: *John Maynard Keynes*. München 1986, s 121.)

4. Denna relation motsvarar ungefär realiteterna hos dagens marknadshyror, som till 60–65 procent behärskas av kapitalförräntningen. I de officiella beräkningarna av kostnadshyrorna för statligt subventionerade bostäder för mindre bemedlade ugör räntans andel till och med 70–80 procent.

De höga hyrorna i innerstäderna bestäms framför allt av de upprörande höga markpriserna, som liksom kostnader för byggnadsverk utöver hyran måste förräntas. I extrema fall kan denna förräntning av markkapitalet ligga över byggnadskostnaderna.

5. Enligt *forbes* från juli 1989 finns i BRD 82 miljardärer med en sammanlagd förmögenhet av 195 miljarder mark. Med sex procents ränta utgör deras inkomst 11,7 miljarder per år, vilket motsvarar en daglig arbetsfri inkomst på 390.000 mark för en miljardärfamilj. Bara åt dessa 82 miljardärer måste 1,3 miljoner

människor dagligen arbeta tre timmar extra, eftersom det motsvarar deras egna krav.

6. Inom företagarsektorn har värdeökningen 1960–1989 varit 680 procent, skuldsättningen har ökat med 1.160 procent och ränteutgifterna till följd av skuldsättningen med 1.590 procent.

7. Under högränteperioden från 1979 till 1982 ökade Bundesbank sedelmängden från 79,4 till 88,6 miljarder mark, alltså med 9,2 miljarder mark = 13 procent. Denna ökning motsvarade också den nominella bruttonationalproduktens, som samtidigt steg med cirka 14 procent.

Under perioden med låg ränta 1985–1988, då bruttonationalprodukten ökade med 15 procent, måste Bundesbank på grund av den överstora efterfrågan på likvida medel öka penningmängden från 105 till 151 miljarder mark, alltså omkring 46 miljarder mark = 44 procent! Till följd av den ekonomiska tillväxten skulle man bara ha ökat den med 15 procent = 16 miljarder mark. Det betyder att under dessa tre år ökades penningmängden med 30 miljarder mark – med 30 miljarder mark som aldrig drogs in i cirkulationen. Den av Bundesbank alltid använda termen "cirkulerande penningmängd" är sakligt sett således inte på sin plats. Riktigt vore att i stället använda sig av termen "den utgivna penningmängden". Först när man kan få denna att stämma med den cirkulerande är det möjligt att lägga en ur stabiliseringssynpunkt riktig skatt på penningmängden.

Belysande är också att mer än hälften av den mellan 1985 och 1989 förmerade penningmängden bestod av 1.000- och 500-markssedlar: sammanlagt 69 procent. Under de tre åren 1979–1982 ökade dessa sedlar bara med 28 procent. Också detta faktum bevisar att det är fråga om ett ökat tillbakahållande av pengar.

8. "Begreppet 'kapitalflykt' har en dramatisk laddning. Nyktert sett döljer sig bakom denna det faktum att ekonomiska subjekt i ett land skaffar sig kapitalplaceringar utomlands. De växlar den inhemska valutan i främmande och förvärvar därmed aktiva tillgångar i utlandet i form av tillgodohavanden i banker, utländska värdepapper och fast egendom." (Dieter Duwendag: "Kapitalflucht aus Entwicklungsländern: Schätzprobleme und Bestimmungsfaktoren", i *Die Internationale Schuldenkrise*, Berlin 1986.)

Duwendag bekräftar att ett byte alltid föreligger. Invånaren i ett land förfogar över utländsk valuta, penningtillgodohavanden

eller -placeringar, utlänningen över inhemska värden i samma storlek, också om de används olika.

9. "Man har uppskattat att i Argentina finns cirka fem miljarder dollar undanstoppade 'i madrassen', vilka (när de lånas ut) naturligtvis måste förräntas. Det betyder att det argentinska folket betalar åtminstone 350 miljoner dollar per år (i ränta) eller avstår från en inkomst av denna storlek, eftersom det med rätta inte finns något förtroende för den egna valutan." (Hans Matthöfer: "Nur Schuldenerlass für Lateinamerika ist eine Lösung – Die Verantwortung der Industrieländer". *Frankfurter Rundschau*, 15 februari 1988).

10. Se not 7.

11. Om de pengar som hamstrats med ökande räntor kommer ut på marknaden, får vi vara med om en kraftig ökning av efterfrågan, vilken inte motsvaras av någon arbetsinsats. Det skulle i sin tur leda till inflatoriska prishöjningar och driva upp räntan. Konjunkturen reagerar emellertid på stigande räntor med en försening på omkring ett till två år. Därför kan man vid jämförelser på lång sikt konstatera att alla viktiga ekonomiska indikatorer följer räntans svängningar och antingen med eller mot dessa. Dessa växelverkningar blir desto tydligare ju högre skuldsättningsgraden i en ekonomi är och ju mer pregnant högräntaperioden blir.

12. "Zahlungsverkehr: Bargeld ist nicht zu schlagen". *Handelsblatt* 27 februari 1986.

13. Utgår man från att privathushållen löser 40 procent av sina inköp utan att använda sig av kontanter, framgår att varje hushåll i detta syfte per månad ger ut en summa på 1.560 mark och alla hushåll tillsammans 40,6 miljarder mark. Eftersom de totala tillgodohavandeöverföringarna 1989 i genomsnitt låg på 1941 miljarder mark i månaden, uppgick de privata uppköpen till endast drygt två procent av denna summa.

14. Det faktum att alla ekoskattemodeller till slut måste misslyckas, såvida man inte lyckas eliminera tillväxttvånget och att dagens tillväxttvång utgår från penningsektorn, har på ett logiskt sätt bevisats av Johannes Jenetzky, som undervisar i Baden-Würtemberg: "Abgaben als Instrument ökologischer Zielsetzung", i *Steuerrecht im Wandel*, Stuttgart 1989.

Fastän varje människa som tänker efter inser att det inte kan få råda en oinskränkt tillväxt på vår begränsade planet satsar politikerna på det och påstår: "Vår ekonomi är inte inställd på lägre än eller ens 'nolltillväxt'. Står ekonomin stilla betyder det massarbetslöshet och därmed ett katastrofalt ekonomiskt sammanbrott för Förbundsrepubliken Tyskland." Se Hans Matthöfer, som citeras i *Wege aus der Wohlstandsfalle,* 1980. Varför det är så och hur man skulle kunna komma ut ur dilemmat utreds inte.

Hänvisning: Alla angivna siffror i detta kapitel stammar från Veröffentlichungen des Statistischen Bundesamts respektive från Bundesbank, och de företagna beräkningarna bygger på dem.

DEL 2

Dåtid · Framtid · Samtid

V. Att lära av historien

Egentligen hör en historisk betraktelse hemma i början av en bok om pengar. För att kunna förstå pengarnas funktion i ett historiskt förlopp krävs emellertid att man först sätter sig in i hur de används och vilka följderna av detta blir. Bara på så sätt framgår varför vårt nuvarande monetära system är en grundförutsättning för mer än tretusen år av cykliskt återkommande ekonomiska kriser, utsugning av människan och jorden, blodiga krig och outsägligt lidande och att vi hittills har lärt oss föga av det förgångna. Den som emellertid inte drar några lärdomar av historien måste upprepa dem. Det gäller för enskilda likaväl som för stater.

"Ingen vet hur pengarna för första gången uppstod i historien", sade Wilhelm Roepke 1937 i Die *Lehre von der Wirtschaft*[1] (Läran om ekonomin). "De teorier vi i dag har om pengar hör till de mest ofullbordade beståndsdelarna i den ekonomiska analysen", bekräftar R W Clower i sin *Monetary Theory*[2] så sent som 1969, och Keizo Nagarani upprepar tankarna i sitt arbete *Geld-Theorie* på följande sätt: "Vi antar att pengar är nyttiga och att önskvärdheten av dem erkänns av alla som är delaktiga i det ekonomiska systemet. Det var alla dessa ekonomiska subjekts gemensamma tro, som gjorde att pengar blev pengar (...) Denna insikt i historien kan emellertid inte besvara frågan om hur pengarna uppstod i världen. Vad jag vet har detta spörsmål aldrig riktigt kunnat besvaras."[3]

Detta lilla urval av citat ur Gunnar Heinsohns *Privat-*

eigentum, Patriarchat, Geldwirtschaft[4] bör vara tillräckligt för att påvisa hur svårt det är att rekonstruera hur pengarna uppstod. Heinsohn har i detta sammanhang beträtt jungfrulig mark.

Om pengarnas uppkomst i antiken

I sin socialteoretiska rekonstruktion av antiken förbinder Heinsohn för första gången uppkomsten av en penningekonomi med utbildandet av privategendom och patriarkat. Genom att studera den "dunkla tidsåldern" mellan 13:e och 8:e århundradet före vår tidräkning får han ett nytt svar på hur övergången från matriarkat till patriarkat fullbordades. I traditionens hjältemyter och sagor liksom i arkeologiska arbeten och tidiga historiska verk finner han belägg för att privategendomen och penningekonomin uppstod under patriarkatets första skede. Eftersom denna analys ger svar på frågorna:

– för det första varför våra nuvarande pengar endast på ett ofullkomligt sätt kan fylla sin bytesfunktion,

– för det andra hur räntan uppstod,

– för det tredje hur nära penninglagstiftningen och markexploateringen är knutna till varandra, och

– för det fjärde vilken roll kvinnorna spelade i detta sammanhang,

sammanfattas här för oss mycket väsentliga punkter.

Början på denna utveckling med de historiska nyheterna privategendom, patriarkat och penningekonomi utlöstes enligt Heinsohn av att grupper av eller enskilda män, som av olika orsaker, som naturkatastrofer, överbefolkning, sociala konflikter med mera, inte längre hade någon plats i de matrilineära (dotter ärver mor) stamsamhällena eller de av männen behärskade feodalsystemen och därför slöt

sig samman. De grundade nya gemenskaper på erövrad mark, som de delade lika mellan sig. Var och en erhöll en avgränsad privat jordlott över vilken han själv fick disponera och som medförde att han kunde vara säker på att han för sina exenstentiella beslut inte var beroende av andra. Likaså garanterade hans rätt till marken att han inte kunde bli utsugen. "I Rom sker detta enligt sagan genom rektangulära gränsdragningar (Roma Quadrata) mellan åkrarna utan hänsyn till vare sig markens naturliga topografi eller vattendragen."[5]

Detta steg in i friheten lägger alltså grunden till begreppet *den enskildes privata egendom.* Det sker i motsats till de enligt modersrätten organiserade stamsamhällena, i vilka marken var kollektiv egendom, och feodalt styrda riken, där egendomen tillhörde respektive härskare eller furste. Fastän denna grundargeneration består av handlingskraftiga män är de ekonomiskt sett relativt fattiga. De skiljer sig från varandra i bästa fall genom att de har bättre eller sämre åkermark.

För att kunna producera behöver man dock mer än en jordlott: tak över huvudet, redskap, lager, utsäde och liknande. Det innebär att för att kunna leva ett självständigt liv måste de första patriarkerna till skillnad från i stamsamhällena, där alla hjälpte varandra med arbetet och lånade varandra redskap, sätta sig i skuld och skriva *skuldkontrakt* om förpliktelsernas omfattning, vilka de återgäldade med ädelmetaller eller i form av konkreta arbetsinsatser, som utfördes senare. För att kunna jämna ut respektive kreditgivares personliga risk och det därmed förknippade avståendet av vad han inte behöver och därför kan låna ut behövs räntan. Ett helt annorlunda ursprung till räntan presenterar Paul C Martin (som bygger på Heinsohns analys). Han menar nämligen att människorna bara lånar ut vad de inte direkt själva behöver. För att de skall kunna

skilja sig från det måste andra, som är intresserade av det inte nödvändiga, betala tillbaka mer än vad utlånaren har erhållit för det respektive utföra en merinsats.[6]

Vilken förklaring till räntans ursprung som är den riktiga kan knappast med säkerhet rekonstrueras; i vilket fall blev först i patriarkatet på grund av privategendomen skuldkontrakt mellan enskilda möjliga och *dessa utgör* enligt Heinsohns rekonstruktion *penningekonomins ursprung och inte en förbättring av byteshandeln*, vilket de flesta experter antar. Heinsohn visar med hjälp av olika exempel att grundregeln vid byte i stamsamhällen alltid var likhet och ömsesidig nytta, medan profit på någon annans bekostnad var tabu.[7]

Att denna princip också gällde inom handeln mellan olika folk beskriver Herodotos omkring år 550 före vår tideräkning:

"Kartagerna berättade: Det är även viktigt att nämna libysk mark och människorna där på andra sidan Herakles stoder (två berg på vardera sidan om Gibraltar, ö a). När vi kommer dit lastar vi ur våra varor och går sedan åter ombord på våra skepp och gör upp en stor rök. När nu infödingarna ser denna kommer de till havet, lägger ned guld för varorna och avlägsnar sig därefter långt bort från dem. Vi går därpå åter iland och ser efter, om det enligt vår mening finns tillräckligt guld för våra varor. I så fall tar vi hand om det och far åter hem. Finns det emellertid enligt vår mening inte tillräckligt med guld för varorna går vi åter ombord och väntar. Då kommer de tillbaka och lägger ned ännu mer guld tills vi blir nöjda. Ingen bedrar emellertid den andre, ty vi rör inte guldet innan varorna är betalda, och inte heller rör de andra varorna innan de har lämnat guldet."[8]

Där det i litteraturen ofta talas om mängder av ädelmetall som "betalningsmedel", samtidigt som det framgår att

de också kan ersättas av andra material, är det vid varje tillfälle således fråga om bytesobjekt som i ovanstående exempel och inte om en allmänt godtagen tidig valutaenhet.[9]

Myntens uppkomst går dock med säkerhet tillbaka på den tidiga användningen av penningvikter. Pengarnas vagga stod redan i feodalsamhällena och i templens banker och spelade en roll när bönderna betalade sina tributer in natura. Man antar därför att vikterna till att börja med bestod av alla möjliga ädelmetaller, men att de sedermera mer och mer ersattes av silver som ersättning för alla förhandenvarande produkter, därför att man ville undvika missbruk. Det gjorde att man fick mindre lagerkostnader och de var lättare att transportera. I franskan har man fortfarande samma ord för pengar och silver: *argent.*

Bristen på denna ädelmetall går förmodligen tillbaka på att silvervikter infördes som allmänt betalningsmedel och har sannolikt även tjänat som utgångspunkt för de nominella mynten. I stället för att betala tio pund i silver börjar feodalherren eller tempelbanken – eftersom bara de kunde göra sig skyldiga till ett dylikt "bedrägeri" – betala med en tia i form av en siffra präglad på ett stycke silver.

Också för förhållandet mellan gäldenärer och borgenärer visar sig emellertid det fasta värde som satts på pengarna av ett centralt eller kyrkligt penningmonopol fördelaktigt. Pengar (*Geld*) måste gälla (*gelten*) för något, vilket framgår av den tyska ordstammen, ty annars är de ingenting värda. Likaledes måste de, som innehar privategendom, det vill säga patriarkerna, som snart via den onda cirkeln skulder, räntor och mer skulder dras in i kapitalismens malström av ökande skulder och fordringar, också snabbt ha blivit intresserade av en stark stat. Bara denna kan nämligen tack vare sin lagliga auktoritet förläna den nödvändiga legitimitet åt och garantera kontrakten mellan gäldenärer och

själva klargöra sin arvsrätt för sig själva och för andra."[13]

Enligt nya patriarkaliska lagar får patriarken döda sin maka, om hon avhänder sig nycklarna, det vill säga försöker att rymma, när hon begår äktenskapsbrott eller själv försöker att reglera barnantalet. Myten om hjälten Herakles, som rövar "hesperidernas äpplen" – pomerans ur vars skal man kan utvinna preventivmedlet hesperidin –, låter enligt Heinsohn förmoda att man redan vid denna tid traktade efter att vinna kontroll över befruktningen utan vilken patriarkatet möjligen inte kunde ha övergått i nästa generation.[14]

Våld vid erövring och ockupation av mark, bedrägeri vid införande av mynten och sexuellt undertryckande vid inordningen av kvinnorna stod alltså fadder när man införde den privata äganderätten till marken, penningekonomin och patriarkatet. De uppstod "uno actu", det vill säga tillsammans, och kan därför bara övervinnas på samma sätt. Inget av de problem som vuxit fram ur denna treenighet har vi hittills lyckats lösa, och följderna av dem har bara blivit värre. Man behöver bara studera abortlagstiftningen i Förbundsrepubliken Tyskland, där det fortfarande går en klar skiljelinje mellan kvinnor och män i alla politiska partier.

Existensotrygghet och fattigdom präglar från början det samhälle som vilar på den privata äganderätten, den patriarkaliska familjen och penningekonomin. För att kunna dokumentera och garantera privategendomen, skuldkontrakten såväl som engiftet in- och utifrån samt om nödvändigt även kunna försvara dessa uppstår som den viktigaste institutionen under antiken staten och med den "den romerska rätten". Denna skulle småningom komma att utgöra grundvalen för rättsskipningen i Europa och utanför denna världsdel i hela den västliga världen. "Ett statsöverhuvud har i första hand att sörja för att ingen medborgares

privategendom antastas", säger Cicero. "Rätten till personlig egendom måste garanteras var och en."[15] I andra skrifter konstaterar han emellertid också att att det av naturen inte finns någon rätt till mark och att denna bara uppstår till följd av besittningstagande av obebodda områden, genom vunna krig, genom lag, kontrakt, överenskommelser och lottning: "Ursprungligen fanns det endast gemensam egendom (...) och den, som krävde någonting för sig själv, alltså begärde främmande egendom, kränkte därmed den i det mänskliga samhället stiftade rätten."[16] Om denna rättsform, som gällde i samhällen med kvinnlig arvsrätt, kan Bertha Eckstein Diemer i jämförelse med den patriarkaliska o-rätten sedan säga: "Ordning utan förordning är ett kvinnligt privilegium."[17]

För att kunna stabilisera den ringa säkerhet som privategendomen skänker patriarken måste staten utrustas med motsvarande lagar och makt. Dessutom ledde den elementära nymodigheten räntan som säkerhets- och likviditetspremie redan inom kort till fenomenet "skuldslaveri". Detta utgör det avgörande kriteriet för skillnaden mellan en penningekonomi och en stam- och/eller avgiftsekonomi.

Under den process då förmögenheterna fördelas uppstår en ny klass, som inte skiljer sig från ett adelssamhälle med livegna men inte består av feodalherrar utan av fordringsägare. Det ursprungliga fria och jämlika skiktet av patriarker delar sig mycket snart i två nya klasser bestående av privilegierade oavhängiga och egendomslösa avhängiga, eftersom varje patriark som inte kan behålla sin privategendom förlorar sina privilegier.

Den som tidigare haft privategendom men förlorat denna stöts emellertid inte ut ur gemenskapen, vilket kunde hända de medlemmar som inte gick att inlemma i stamsamhället, utan utnyttjades som arbetskraft i ett system med olika underordningsnivåer, där den lägsta utgjordes av slavarna.

Den tidigare frie patriarken blir således själv ett medel för att täcka sina skulder. I Etrurien hade exempelvis den inhemska aristokratin i förbund med de romerska kapitalisterna drivit det hela så långt att det inte fanns något utrymme för fria bönder. Imperiet tillhörde praktiskt taget 2.000 familjer, vilka självklart kontrollerade allt, som ursprungligen endast hade innehafts av betydande hövdingar och äkta feodalherrar.

Heinsohn skildrar åskådligt sambandet mellan räntor och en allt högre skuldsättning tills systemet i slutet av 300-talet e Kr slutligen bryter samman, och hans analys börjar med pengarnas uppkomst i förening med privategendomen i patriarkatet. I de flesta andra historiska framställningar förblir detta emellertid öppet. I sin bok på temat "pengar", som publicerades 1982, förklarar Deutsche Bank i stället skeendet med att det fattades en enhetlig religion:

"Romarrikets sammanbrott i slutet av 300-talet e Kr signalerades av en galopperande myntvärdeförsämring och en återgång till en immobil naturahushållning. *Hade vi alla en tro, en Gud och rättvisa för ögonen, ett alnmått, en vikt, ett mätkärl, ett mynt och en valuta,* skulle det vara bra i denna vår värld. Detta orspråk från 1500-talet kan hjälpa oss att bättre förstå den svåra situation som uppstod i och med att Romarrikets monetära system brakade samman. Några förutsättningar för välstånd i världen fanns redan, nämligen *ett* mått, *en* vikt och *ett* mynt. Världsriket kring Medelhavet bildade en stat och ägde en kultur, men det saknades en religion. Religionen betingar kulturen, kulturen betingar staten, staten betingar myntet och omvänt."[18]

Dessa samband är säkert viktiga. I en bok om "pengar" skulle man emellertid av det största tyska penninginstitutet även ha önskat sig ett påpekande om att räntan rent matematiskt sett utgör en "omöjlig realitet". Det faktum att dessa pengar under patriarkatet i antiken var en historisk

nyhet och att med uppkomsten av ränta och ränta på ränta kriser och ekonomiska sammanbrott var förprogrammerade omnämns emellertid inte med ett ord i detta sammanhang och inte i hela boken. Några sidor senare nämns att först under medeltiden uppstod ett välfungerande monetärt system. Eftersom räntans roll vid omfördelningen av rikedomar och uppkomsten av kriser och sammanbrott inte dryftas kan man heller inte göra någon motsvarande bedömning av verkningarna av det räntefria system som brakteatvalutan under högmedeltiden utgjorde.

"Lika svårt som det är att analysera varför ett som helhet betraktat välfungerande penningväsen upphörde från början av 200-talet e Kr, lika svårt är det omvänt att förklara varför pengar, banker och börser åter växte fram i Väst- och Centraleuropa ur medeltidens anda", heter det i samma bok.[19]

Andra kunde övervinna dessa analytiska svårigheter. Låt oss studera deras framställning närmare.

Brakteatmynten, en grundval för den kulturella blomstringen under högmedeltiden

Under 1100-talet koloniserades de östra områdena i Tyska riket på andra sidan Elbe. Städerna blomstrade tack vare handel och hantverk. Den kraftiga befolkningstillväxten och den tilltagande efterfrågan på pengar medförde en ytterligare försämring av silvermyntens vikt och halt av ädelmetall, eftersom man inte slog mynt av andra metaller. De mest långtgående förändringarna ägde rum i de delar av det tyska området i vilka man använde mynt av tunt metallbleck, som slogs så att den på den ena sidan nedsänkta präglingen framträdde upphöjd på den andra, de så kallade brakteatmynten. Om dessas värde och effekter går me-

ningarna kraftigt i sär. Var det dåliga pengar, som bara gav upphov till förvirring, vilket nästan undantagslöst hävdas i historieböckerna, eller var det bra mynt, som utgjorde en av grundvalarna för den ekonomiska och kulturella blomstringen under högmedeltiden, som Walker, Weitkamp och andra vill göra gällande?

Båda lägren är eniga om varför man präglade dessa mynt, nämligen bristen på silver. Kanske spelade dock också det allmänna förbudet mot att ta ränta en roll, vilket ledde sitt ursprung tillbaka redan till den keltiska och germanska rättstraditionen samt som ett kristet bud underbyggdes av kyrkan i kraft av dess auktoritet. I vilket fall minskade man nu myntens storlek eller tjocklek för att kunna slå mer silverpenningar ur ett pund silver. Dessa tunna mynt betecknar man som halvbrakteater. Ur dessa utvecklades de ännu tunnare och bara på ena sidan präglade egentliga brakteatmynten, som hade en diameter på mellan två och fyra och en halv centimeter och låg till grund för ett system med ofta förekommande indragning av mynt (*renovationes monetae* = myntförnyelse). Eftersom de så ofta gick sönder måste de redan efter kort tids användning dras bort ur cirkulationen.

Ärkebiskop Wichmann av Magdeburg var på kejsar Fredrik Barbarossas tid den förste som "drog in" sina egna mynt för omprägling. Vi vet att han präglade nya mynt minst 70 gånger. Myntindragningen ägde i hans område rum två gånger om året: den fjärde söndagen i fastan och den 15 augusti, Marie Himmelsfärdsdag. För tolv gamla pfennig gavs på nytt ut nio nya. Präglingsskatten eller "slagskatten" låg normalt på mellan 10 och 25 procent. Den så kallade "myntindragningen" kunde äga rum en till tre gånger om året och tjänade samtidigt som skatteuppbörd. Att använda gamla mynt var strängt förbjudet. Förslitningen av mynten ledde till att de snart efter präglingen minskade i värde.

Pengarna "åldrades" eller "förföll", det vill säga de gick samma öde till mötes som varorna och blev därför en äkta varuekvivalent.

Följden blev att ingen under någon längre tid kunde "sitta på" dessa "dåliga" pengar utan att göra förlust. I stället för att investera i pengar investerade man därför i solida och vackra möbler, hus, konsthantverk och allt annat som behöll sitt värde eller steg i pris. Eftersom det inte fanns några möjligheter att samla rikedom i form av pengar skapades i stället för dylika reala förmögenheter. Ekonomin blomstrade, eftersom den räntebetingade skuldsättningseffekten uteblev, och en stadig efterfrågan garanterades till följd av att man var tvungen att sätta pengarna i omlopp. Förbudet mot ränta blev snart helt överflödigt, ty fordringsägaren var när det gällde ett kreditkontrakt nöjd om han besparades skatten i samband med myntpräglingen.

Även om präglingsskatten mätt med den cirkulerande penningmängden förefaller relativt hög – vid en myntindragning två gånger om året omkring 50 procent per år – vilket gjorde att hamstrade penningsummor raskt försvann, är den i förhållande till den totala penningvolymen (= penningmängden multiplicerad med omloppshastigheten) mycket liten. Tar man exempelvis som genomsnittlig omloppstid för ett enda ombyte av pengar i månaden (det vill säga att alla pengar växlar ägare en gång i månaden) är penningvolymen tolv gånger så stor som penningmängden. För en penningmängd på 1.000 pfennig är den således 12.000 pfennig. Präglingsavgiften för denna summa uppgår alltså totalt till bara 50 procent av 1.000 pfennig, det vill säga 500 pfennig. Det innebär mindre än fem procent av den totala penningvolymen eller omsättningen, och vid en snabbare cirkulation (i Wörgl cirkulerade mynten 463 gånger per år) ännu mindre, medan den totala ekonomiska vinsten tack vare cirkulationsgarantin ligger väsent-

ligt högre. *Till följd av intäkterna från renovatio blir dessutom alla andra skatter överflödiga.*

Den andra faktor som bidrog till den kulturella och ekonomiska blomstringen under högmedeltiden var reglerna för markexploateringen. De tryggade nämligen var och en fri tillgång till mark och därmed möjligheten att förtjäna sitt uppehälle. Det viktigaste elementet var allmänningen, socknens gemensamt utnyttjade egendom av skog, äng och åker. Varje sockenmedlem hade rätt att mot ett arrendebelopp till socknen utnyttja marken. Inkomsterna från denna jordskatt var ofta så stora att man med dem kunde täcka samtliga offentliga utgifter utan att behöva pålägga ytterligare skatter. (Ännu vid sekelskiftet räckte det för omkring 1000 socknar i Bayern med inkomsterna från allmänningen för att täcka sina utgifter.[20])

Eftersom marken ägdes av socknen var alla typer av markspekulation, och det gäller även osociala arrendehöjningar, uteslutna, ty samma sak gällde även för städerna. Den som ville bygga anvisades ett stycke mark, och om han inte inom en given tidsrymd bebyggde denna gick han miste om nyttjanderätten.

Vad betydde emellertid denna penning- och marklagstiftning för den enskilde och samhället som helhet? Var detta en tid av ett "hopplöst myntvirrvarr", och är det verkligen så "svårt" att förklara återvändon till mynt-, bank- och börsväsendet i Väst- och Centraleuropa utifrån medeltidens anda, som Deutsche Banks publikation vill göra gällande? Den passar naturligtvis inte in i bilden av en på enhetliga riksvalutor fixerad penninghistoria, om myntverken plötsligt levererar pengar som inte är enhetliga vare sig beträffande innehållet av ädelmetall eller bilden på mynten, som var fallet på Karl den stores tid, och "kungarnas mynt dessutom var tvungna att anpassa sig till de regionala mynten" och inte tvärtom.[21]

Eftersom just den decentraliserade strukturen och det ekonomiska rummets överskådlighet jämte en fullkomligt annorlunda penningpolitik och marklagstiftning bildade grundvalen för den ekonomiska och kulturella blomstringen under högmedeltiden, kan man bara förstå verkningarna av penningpolitiken och marklagstiftningen, vilket tydligt framgår av denna bok, utifrån ett fundamentalt annorlunda synsätt. Karl Walker, som gjorde denna värdering av historiska fakta redan 1959, skriver att "medeltidens människor rent intuitivt handlade klokare än våra historiker förmår inse."[22]

Brakteatmyntens utbredningsområde sträckte sig i Nordtyskland till Nord- och Östersjön och västerut till Weser. I söder bredde de ut sig till Bodensjönområdet och de schweiziska städerna Basel och Bern såväl som till Sankt Gallen och österut till Wien.

Den exempellösa kulturella och ekonomiska blomstringen under högmedeltiden kan väl mäta sig med de samhälleliga prestationerna i vår tid. Michael Wünstel har utgående från spannmålspriset gjort sig mödan att räkna ut vad en normal hantverkare på den tiden kunde köpa för sin lön i jämförelse med vad hans efterföljare får för sina pengar i dag. Enligt dessa beräkningar förtjänade den sachsiske muraren förutom fri kost i dagens penningvärde omkring 26.000 mark per månad.[23] Eftersom man inte kan utgå från att man på den tiden hade någon massproduktion av spannmål i dagens mening verkar resultatet av Wünstels beräkning snarare vara i underkant. Hantverkarna erhöll i regel emellertid inte bara sin arbetslön utan dessutom alla slags förmåner. I en förordning i landet Sachsen rekommenderas explicit att "hantverkarna bör till middag och kvällsmål bara serveras fyra rätter, vid en köttdag en soppa, en rätt med färsk eller torkad fisk, två sallader; (...) och därutöver erhålla 18 groschen i veckan, men om

emellertid samma hantverkare äter egen kost, bör man ge poleraren inte mer än 27 groschen och den vanlige muraren inte mer än 23 groschen."[24]

År 1450 skänkte säck-, kol- och sädesbärarnas skrå i Danzig – som säkert inte var ett av de rikaste – ett målat kyrkofönster till byggandet av Marienkirche och dessutom 48.000 silverdenarer.

Katedralen var samtidigt ett uttryck för människornas religiösa känslor och en fulländad hantverkskonst. Ett sådant konstverk har, bortsett från några få undantag, inte färdigställts i Centraleuropa vare sig förr eller senare. Släktled efter släktled måste under mer än 200 år planera och bygga så väldiga byggnader. Bara det faktum att människorna kunde planera på så lång sikt visar på den stora trygghet de kände inför framtiden. Tusentals arbetare – de flesta högt specialiserade – krävdes för arbetet: byggmästare, murare, stenhuggare, timmermän, takläggare, smeder, bildhuggare, träsnidare, glasmästare, glasmålare och guldsmeder måste förses med mat och betalas. Med dagsverken eller slavarbete kunde man inte resa de fulländade och påkostade monumenten från gotikens dagar. Tvärtom byggde man in byggmästarnas byster och gillens och skråns vapen i gångar och kyrkofönster. Dessa grupper hade antingen deltagit i arbetet eller skänkt pengar för att finansiera bestämda delar av helgedomarna. I Münster i Freiburg kan man se snidaregillets vapen, i Bourges vagnmakarnas och i Chartres stensnidarnas och bildhuggarnas. Utbildningen av hantverkare var noggrann och långvarig. För att bli glasmålare måste man gå i lära i fem år. En så lång utbildning förutsatte helt naturligt en lön, som var avpassad därefter.

Trots den höga lönen var arbetstiden, som normalt uppgick till åtta timmar per dag och en fem och en halv dags arbetsvecka, förvånansvärt kort. Gruvgesäller i Sachsen ar-

betade på grund av de stora fysiska påfrestningarna bara sex timmar om dagen. Först 1479 förlängdes efter långa förhandlingar deras arbetstid med en timme. Ofta hade gesällerna fria måndagar och kunde utnyttja dem efter eget gottfinnande.

Välståndet bland de välmående hantverkarna medförde att de till det yttre inte längre skilde sig från adelsmännen. Man måste exempelvis på riksdagarna i Freiburg (1498) och Augsburg (1500) uppmana dem att inte bära guld, silver, pärlor, sammet eller siden. Den ofta förekommande upprepningen av förbudet visar att de berörda uppenbarligen knappast var villiga att efterkomma det.

De två till tre tusen städer som grundades under medeltiden befolkades till stor del av livegna, som flytt från adelns och kyrkans gods. Ordstävet "Stadtluft macht frei" (Stadsluft gör människan fri) stammar från denna tid. Följden blev att lantarbetarnas löner steg. I Furstendömet Bayern förtjänade en daglönare inom jordbruket år 1464 18 pfennig per dag samtidigt som ett pund av det bästa oxköttet kostade två pfennig.[25]

Till skillnad från under 1800-talet, då mer än 1.000 orter med över 3.000 invånare måste klara sig utan offentliga varmvattenbad, fanns under medeltiden i Basel 15, Nürnberg 12, Ulm 10, Stuttgart 4, Würzburg 7 och i Wien hela 29 offentliga badstugor. Till och med för kringvandrande gesäller och hantverkslärlingar stod "bastur" till förfogande, vilka uppfördes för de fattiga och för den allmänna välfärden.[26]

Fromhet och sociala omsorger å ena sidan och livsglädje och livsnjutning å den andra gick hand i hand. För skröpliga, gamla och sjuka fanns hospital och i de rikas hus bostad, kläder och fria måltider för de fattiga. Omsorgerna var ofta dock inte nödvändiga, eftersom välståndet var relativt lika fördelat på alla befolkningslager.

De nittio kyrkliga helgdagarna per år, som med två arbetsfria dagar i veckan gav 180 lediga dagar per år, firades med mysteriespel, fester, årsmarknader och torneringar. Eftersom marknaderna ofta ägde rum i samband med kyrkliga fester och människorna före dem gick i mässan har vi bevarat uttrycket "mässa" för en årligen återkommande marknad eller stora utställningar.

De historiska byggnaderna och anläggningarna i städerna vittnar om denna förgångna storhetstid och räknas än i dag till turistattraktionerna i Freiburg, Strassburg, Ulm, Regensburg, Nürnberg, Frankfurt, Köln, Lübeck, Bremen och Hannover. Den som betraktar de praktfulla portalerna och fönstren, tornen som skjuter upp i himlen, de konstrikt utsmyckade altarna och skulpturerna eller strävpelarnas och strävbågarnas konstruktion anar kanske att de symboliserar en social författning från denna tid, nämligen den kraft som emanerade från den enskildes insatser i samklang med gemenskapens omfattande målsättning.

Vad beträffar kvinnans roll under medeltiden motsvaras den av den optimistiska och frihetliga grundhållning som dominerade. Kvinnorna frigjorde sig. De blev "helt naturligt" lärare, bedrev hantverk och hade som kvinnliga mästare säte och stämma i skråna.

Kvinnorna började att lösgöra sig ur mannens förmyndarskap och utvecklade en större självständighet. Den förfoganderätt som mannen i de germanska stammarna som familjens överhuvud ägde över allt i huset innefattade rätten att sälja eller förpanta kvinnor, barn och trälar. Med uppkomsten av städer under 1200-talet och borgerskapets uppstigande vittrade denna form av makt och kontroll långsamt bort. I Köln förklarades 1291 ogifta kvinnor, som personligen utövade ett hantverk, för myndiga.

I synnerhet i modebranschen, som spelade en viktig roll,

var kvinnorna ledande i sin egenskap av hantverkare och kunde som affärsinnehavare också uppträda som vittnen och kärande i rätten. I München garanterades "en kvinna som står på marknaden och köper och säljer alla rättigheter som hennes man har".[27] I Köln fanns från och med 1300-talet kvinnoskrån. De första kvinnliga läkarna och professorerna som Hildegard von Bingen och andra blev kända och var högt respekterade.

Förvisso uppträdde också den manliga motmakten i form av inkvisitionen, som under tiden från 1100-talet till 1600-talet på det mest bestialiska sätt dödade miljoner kvinnor. Värst grasserade denna den vidrigaste av alla kvinnofientliga institutioner under 1400- och 1500-talen. I slutet av 1400-talet krossades också de grundvalar på vilka blomstringen under högmedeltiden hade vilat.

På riksdagen i Worms år 1495 återinförde kejsar Maximilian I "den romerska rätten". Främst på grund av kyrkans insatser tilläts nu privat äganderätt till marken och myntindragningen ersattes med "den eviga pfennigen" eller "den tjocka pfennigen". Släkterna Fugger och Welser, som tidigare hade varit framgångsrika köpmän, kunde nu låna ut pengar mot ränta och ränta på ränta till kungar och kejsare och inhösta 270 procent per år på utlånat kapital. På så sätt kunde de inom kort tid samla oerhörda rikedomar och utvidga sin makt och sitt inflytande. Den tyske kejsaren hette i folkmun snart Fugger.[28]

I samma utsträckning som några få profiterade på det nya systemet utarmades flertalet bönder och hantverkare. Följden blev bondeuppror. 1525 ägde det stora bondekriget i Tyskland rum. Ett århundrade senare orsakade det trettioåriga kriget ett outsägligt lidande i Europa. Svält och farsoter som pesten, som sedan 1348 åter härjade bland befolkningen och drastiskt reducerade denna, svarade för resten.

Förföljelsen av häxor var som Maria Mies visar inte som

man vanligen antar någonting som hade överlevt den irrationella "mörka medeltiden" utan ett uttryck för det moderna samhällets utveckling.

"Detta kan man tydligast påvisa med Jean Bodin, den franske merkantilistiske teoretikern, som exempel. Jean Bodin var grundaren av den kvantitativa penningteorin, av det moderna suveränitetsbegreppet och den merkantilistiska befolkningsteorin. Han var en enveten försvarare av den moderna rationalismen och samtidigt en av dem som högljuddast kämpade för att staten skulle tortera och avrätta häxorna. Han företrädde den uppfattningen att den moderna staten för att kunna utveckla nya rikedomar efter medeltidens jordbrukskris skulle besitta en absolut suveränitet. Denna stat är dessutom förpliktigad att förse näringslivet med tillräckligt med arbetare. För att den skulle lyckas med detta krävde han en sträng polis, som framför allt skulle bekämpa häxor och jordegummor, vilka enligt hans uppfattning var skyldiga till att folk så ofta kunde ha samlag utan att det blev barn. Var och en som förhindrade befruktning eller barnafödande betraktade han som mördare, vilka skulle förföljas av staten."[29]

På ett sätt som liknade fallet med de första patriarkerna under antiken skulle en av följderna av den felaktiga penningpolitiken och marklagstiftningen, nämligen de låga födelsetalen, rättas till med fler födslar. Därför måste kvinnorna tvingas föda barn genom att man förintade medlen för och kunskaperna om kontroll av fortplantningen. För att kunna tvinga igenom och legitimera denna orätt måste åter staten och rätten byggas ut som samhällets hörnpelare. Den dittills tillämpade folk- eller sedvanerätten ersattes av den romerska rätten. Denna visade sig emellertid vara mycket invecklad och upphöjdes därför till ett särskilt ämne vid de flesta universitet där den studerades vid en speciell fakultet, den juridiska.

Anledningen till att det uppåtstigande borgerskapets söner trängdes vid de juridiska fakulteterna analyserades på ett föredömligt sätt redan av denna epoks samtida: "De flesta inspireras till dessa studier på grund av att de fikar efter pengar och ära."[30]

Häxprocesserna skapade emellertid inte bara betalning och pengar åt en hel skara av rättslärda, advokater, domare och råd utan gav även de av krig och massfattigdom utarmade kungarna, furstarna och städernas råd en ansenlig summa: "Enligt den kanoniska lagen måste en häxas egendom konfiskeras och inte mindre än 50 procent tillföll regeringen. I många fall gick allt som blev över efter avdrag för processens kostnader till statskassan. Denna konfiskering var olaglig, som fastställdes i den av kejsar Karl V år 1532 utfärdade 'Constitutio Criminalis'. Denna lag var emellertid knappt värd papperet den var skriven på."[31]

Maria Mies analyserar i sin bok *Patriarkat und Kapital* sambanden mellan penningpolitik och markexploatering och det våldsamma förtrycket av kvinnorna och naturen via kyrkan, staten och vetenskapen. Hon visar på att det finns ett nära samband mellan förtrycket och utsugningen av kvinnor å ena sidan och ackumulationen och den "eviga" tillväxten å den andra.

"I dag framgår tydligare än någonsin att ackumulationsprocessen själv överallt förstör det mänskliga väsendets innersta, eftersom den bygger på förstörelsen av kvinnans suveränitet över sitt liv och sin kropp. Eftersom kvinnorna för sitt mänskliga vara inte har någonting att vinna på att tillväxtmodellen fortsätter att existera, är de i stånd att utveckla perspektiven för ett samhälle som inte vilar på utsugning av natur, kvinnor och främmande folk."[32]

Hon formulerar i sin bok den etiska grundvalen för ett utkast till ett nytt samhälle, som förutser både kvinnors och mäns befrielse, eftersom ingen befrielse kan ske på någon

annans bekostnad. I hennes samhälle finns lycka och frihet, och det har ett annorlunda perspektiv på mänskliga behov. Det är ett centralt behov för henne att göra det begripligt för läsarna att det finns gränser för vår värld och verklighet: "Jorden är begränsad, vår kropp är begränsad och vårt liv är begränsat. I en begränsad värld *kan det inte finnas något oändligt framåtskridande och ingen oändlig tillväxt.*"[33]

Jämförelse mellan två historiska epoker med avseende på verkningarna av penningpolitiken och markexploateringen

Vad kan vi nu lära oss av betraktelsen över dessa olika epoker med avseende på vårt tema och vår tid? För det första kan man utgå från att varken antikens patriarker eller människorna under högmedeltiden var fullt medvetna om vilka verkningar de högst olika ekonomiska systemen hade på deras liv. Även om skuldsättningseffekten snart ledde till att jämlikheten minskade och därmed snart återskapade vad man hade försökt att undvika, utvecklade det patriarkaliska, kapitalistiska systemet trots sina regelbundet återkommande kriser och sammanbrott dock maktstrukturer, som överlevde de olika epokerna och hela tiden kunde göra sig gällande. I dag har de etablerat sig inte bara i de överindustrialiserade länderna utan också i de så kallade utvecklingsländerna. I dessa har de gamla kolonialherrarna under tiden bytts ut mot internationella banker (Världsbanken, Internationella valutafonden) och multinationella koncerner. Det är emellertid med stor sannolikhet på det sättet att människorna under antiken var lika litet medvetna om de negativa sidorna av de räntebärande skuldsedlarna när de skapade förelöparna till vårt nuvarande penning-

system som människorna under medeltiden var medvetna om brakteatmyntens fördelar. Därför avskaffades också dessa.

Man skulle kunna föreställa sig att vi alla *två gånger om året* vore tvungna att av alla våra kontanter och allt vi har på olika konton överföra *tjugo till trettio procent* till staten och dessutom inte erhålla någon ränta på våra penningplaceringar. Å andra sidan skulle vi heller inte betala några ytterligare skatter och inga räntor på varor och tjänster. Det skulle medföra att allting bara bleve hälften så dyrt vid lika inkomst och levnadsstandard. Vid närmare betraktande låter det inte så dumt *för oss*, eftersom vi *varje månad* redan betalar cirka tjugo till trettio procent i skatt eller mer på vår *månadsinkomst* och inte bara på våra disponibla belopp i våra fickor eller på kontot. Dit kommer de femtio procenten i merkostnader på grund av räntor, som finns väl dolda i priserna. De flesta skulle leva mycket bättre med en dylik skatt och penningavgift än med vårt nuvarande ränte- och skattesystem.

Människorna under högmedeltiden såg efter trehundra år med brakteatmynt emellertid bara nackdelen med den ständiga myntindragningen i förhållande till fördelarna med den "eviga" eller "tjocka" pfennigen, som inte drogs in och som behöll sitt värde. Med den som grundval för det monetära systemet trodde de sig kunna leva betydligt bättre. Till en början blev det också så, vilket patriarkerna från en liknande utgångsposition motiverade sitt system med. Att man inte insåg bristerna med "den eviga pfennigen" bör egentligen inte förundra oss, eftersom vi trots våra datamaskiner, som på några sekunder talar om för oss att samhället inte kan leva vidare med räntorna, fortfarande räknar med "den eviga pfennigen", vars värde emellertid – trots att Förbundsrepubliken har en mycket låg inflation – också utan myntindrivning ständigt minskar.

Vad man kan lära av exemplet med brakteatmynten är att man *inte bör förbinda pengarnas omloppstid med en allmän skatteavgift, eftersom detta i själva verket bara leder till en sammanblandning av två olika rättsområden, vilka måste hållas strikt i sär. Cirkulationsavgiften bör bara tjäna till att trygga penningcirkulationen och därför i motsvarande grad vara låg.*

Hos oss skulle i dag, som tidigare sagts, säkert en användaravgift på fem till sex procent per år vara tillräcklig för att garantera pengarnas cirkulation. Skatter å andra sidan är till för att finansiera de offentliga utgifterna. Att detta kan lösas betydligt enklare i ett monetärt system utan ränta framgick av kapitel I.

Det har under historiens lopp funnits flera perioder med räntefria pengar. Det äldsta kända systemet är "sädesgirosystemet" i ptoleméernas Egypten (322–30 f Kr).[34] Ett annat var Tallysystemet i England, som existerade ungefär samtidigt med den medeltida brakteatvalutan i Tyskland, och ett tredje system med cirkulationsgaranterade pappers-pengar fanns i högmedeltidens Kina under Mingperioden åren 1367–1644.[35]

I alla dessa fall blomstrade kulturen, vilket utmärker dessa epoker i världshistorien. Tyvärr har man emellertid sällan utforskat sambandet mellan penningväsendet och det kulturella och sociala livet. Kanske beror det på att dessa epoker inte präglades av de temata som i första hand präglar våra historieböcker, nämligen krig, revolutioner och blodiga strider mellan rivaliserande patriarkaliska maktsfärer. Kanske fattas emellertid fortfarande även för historiska händelser av det slaget en djupare helhetssyn, där det monetära systemet förbinds med den kulturella och ekonomiska utvecklingen.

Exempelvis förstår endast ett fåtal i dag att sambandet mellan penningsystem och ekonomisk kris var en av orsakerna till Weimarrepublikens undergång och Adolf Hitlers

uppstigande till makten.

Under intryck av den enorma inflationen 1923 infördes i Weimarrepubliken den nya riksmarken, som till fyrtio procent måste täckas med guld respektive utländska växlar. Det innebar en återgång till guldmyntfoten. På grund av "den svarta fredagen" 1929 och den därpå följande världsdepressionen måste tyska riksbanken ge tillbaka delar av sina lånade guldreserver till USA. Eftersom den i omlopp befintliga penningmängden inte längre garanterades av guld, började den dåvarande riksbankschefen Luther långsamt att minska den cirkulerande penningmängden. Det ledde i sin tur snabbt till stigande räntor och en deflatorisk prisutveckling. Följden blev att företagens möjligheter att investera reducerades och många av dem gick i konkurs. Dessutom steg arbetslöshetssiffrorna och det uppstod en gynnsam grogrund för radikalism.

Några av regeringen Brünings nödförordningar förstärkte till och med deflationen, i synnerhet den rigorösa spar- och nedskärningsförordningen av den 8 december 1931 med hjälp av vilken man ville försöka att anpassa de offentliga utgifterna till de sjunkande skatteintäkterna och de fallande priserna.

"Restriktionspolitiken var vettlös. Formella instruktioner följdes blint. Vid en dylik ekonomisk utveckling borde man inte längre ha beaktat täckningsföreskrifterna. Det borde ha varit relativt enkelt att för den inhemska penningförsörjningens skull avstå från guldtäckningen, åter öka penningmängden, sänka räntorna och ge billiga krediter så att konjunkturen åter kunde vända uppåt och arbetslösheten sjunka utan att man därför hade utlöst den fruktade faran för inflation. England frigjorde sig i september 1931 från det internationella systemet med guldmyntfot."[36]

Hitlers framgångar hade politiska, ekonomiska och psykologiska orsaker. Av de ekonomiska orsakerna var den

dåvarande penningpolitiken den som beaktades minst. Det var den som gav upphov till massarbetslösheten och därmed skapade en avgörande förutsättning för nazisternas seger.

Silvio Gesell hade förutsett denna utveckling. Redan 1918, alltså strax efter första världskriget då alla talade om fred och många internationella organisationer grundades för att trygga freden, skrev han följande insändare i tidningen *Zeitung am Mittag* i Berlin:

"Trots folkens heliga löfte att bannlysa kriget för all framtid och trots miljoner människors paroll om 'aldrig mera krig', mot alla förhoppningar om en bättre framtid måste jag säga att om det nuvarande monetära systemet med ränteekonomi bibehålls, vågar jag redan i dag hävda att det inte kommer att dröja 25 år innan vi står inför ett nytt och ännu mer fruktansvärt krig. Jag ser tydligt den kommande utvecklingen framför mig. Teknikens nuvarande nivå kommer snabbt att leda till en hög prestationsnivå inom industrin. Kapitalbildningen kommer trots de stora förlusterna under kriget snabbt att öka och genom ett överutbud pressa ned räntan. Sedan kommer folk att hamstra pengar. Det ekonomiska utrymmet krymper och härar av arbetslösa kommer att stå på gatorna. (...) De otillfredsställda massorna kommer att gripas av revolutionära strömningar och även giftblomman ultranationalismen kommer på nytt att frodas. Inget land kommer längre att förstå det andra, och slutet kan bara bli att det åter blir krig."[37]

Historiskt sett blev det på grund av centralbankens politik åter ont om pengar, som hamstrades av medborgarna på grund av de sjunkande priserna. Verkningarna blev ödesdigra. I dag står centralbankens ledare inför problemet att de är tvungna att åter ytterligare öka den redan alltför stora penningmängden för att hålla i gång skuld-

sättningsprocessen för att undvika det allra värsta, nämligen deflation och börskrasch. Om kontroll kan det redan nu inte längre vara tal. Det är som om man i hela världen bestämmer sig för att se sanningen i vitögat: vår statsskuld växer snabbare än bruttonationalprodukten, och frågan om statsbankrutt blir bara en tidsfråga. Eftersom varje uppskjutande egentligen bara försämrar allting, bör vi införa ett *efterskänkandeår*, då vi förintar *alla* skulder och börjar om från början men med ett nytt och varaktigt monteärt system. Är detta verkligen den enda vägen? Ja, det är det.

Låt oss emellertid också göra rent hus med alla tvivel. I nästa kapitel dryftas ännu en gång tre alternativa tillväxtmodeller och vägar in i framtiden, vilken denna gång *måste* innebära evolution i stället för revolution.

Noter

1. Wilhelm Roepke: *Die Lehre von der Wirtschaft*, Wien 1937, s 78, citerad i Gunnar Heinsohn: *Privateigentum, Patriarchat, Geldwirtschaft* – Eine sozialtheoretische Rekonstruktion zur Antike, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1984, s 28.

2. R W Clower: *Monetary Theory – Selected Readings*. Harmondsworth 1969, s 7, citerad i Heinsohn, a.a., s 29.

3. Keizo Nagatani: *Monetary Theory*. Amsterdam, New York, Oxford 1978; s 113, citerad i Heinsohn, a. a., s 29.

4. Heinsohn, a.a., ss 28–29.

5. Ibid., s 70.

6. Paul C. Martin, 1986, a.a., s 184.

7. Heinsohn, a.a., s 72.

8. Hans Joachim Funk (red): *Geld*. Edition Deutsche Bank AG, Frankfurt am Main 1982, s 12.

9. Ibid., s 7.

10. Ibid., s 129.

11. Ibid., s 135.

12. Ibid., ss 73, 74.

13. Ibid., s 92.

14. Ibid., s 76.

15. Marcus Tullius Cicero: *De Officiis 2*, XXI. I översättning av Atzert. Limburg/Lahn 1951, s 73; citerad i Heinsohn a.a., s 97.

16. Cicero: *De Officiis 1*, VII, s 21, citerad i Heinsohn a.a., ss 97–98.

17. Sir Galahad: *Mütter und Amazonen.* Ullstein, Frankfurt am Main 1987.

18. Funk, a.a., s 167.

19. Ibid., s 189.

20. Michael Wünstel: "Aus der Vergangenheit für unsere Zukunft lernen". I *Angebot und Nachfrage*, 3/91, s 5.

21. Funk, a.a., s 189.

22. Karl Walker: *Das Geld in der Geschichte*, Lauf 1959; citerad i Hans Weitkamp: *Das Hochmittelalter – ein Geschenk des Geldwesens.* HMZ-Verlag, Hilterfingen 1985, s 57.

23. Wünstel, a.a., s 4.

24. Adolf Damaschke: *Geschichte der Nationalökonomie.* Gustav Fischer Verlag 1910; citerad i Wünstel, a.a., s 3.

25. Damaschke, citerad i Wünstel, a.a., s 3.

26. Wünstel, a.a., s 4.

27. Maria Mies: *Patriarchat und Kapital.* Frauen in der internationalen Arbeitsteilung. Rotpunkt Verlag, Zürich 1989, s 97.

28. Weitkamp, a.a., s 62.

29. Mies, a.a., s 104.

30. M Hammes: Hexenwahn und Hex*enprozesse.* Fischer, Frankfurt am Main 1977, s 243; citerad i Mies a.a., s 105.

31. Mies, a.a., s 105.

32. Ibid., s 9.

33. Ibid., s 278.

34. F. Preisigke: "Girowesen im griechischen Ägypten". Strassburg i. E. 1910; citerad i Hugo T.C. Godschalk: *Die Geldlose Wirtschaft* – vom Tempelaustausch bis zum Barter-Club. Basis Verlag, Berlin 1986, s 17.

35. Weitkamp, a.a., s 73.

36. Josef Hüwe: *Wirtschaft und Krieg.* Flygblad från KONWO-Initiative, 1000 Berlin 37, Riemeisterstr. 15, 1990, s 2.

37. Silvio Gesell: Insändare i *Zeitung am Mittag,* Berlin 1918.

VI. Tre framtidsmodeller

Den historiska analysen av de sociala, ekologiska och ekonomiska verkningarna av olika monetära system tillåter utsagor om olika framtidsmodeller. Därvid kan vi urskilja tre principiella alternativ:

– för det första en modell som förutsätter att en obegränsad tillväxt inte bara är möjlig utan också önskvärd;

– för det andra en modell som bygger på en begränsad jord, en begränsad kropp och ett begränsat liv, vilket nödvändiggör en begränsning av tillväxten;

– för det tredje en modell med begränsad tillväxt, som förbinder obegränsad tillväxt av ickemateriella värden med en begränsad tillväxt inom det materiella området.

Kärnfrågorna lyder i detta sammanhang: är vi beredda att göra upp med "penningillusionen" och i stället medvetet utforma vår framtid? Och kan vi från att ha kämpat oss fram på den steniga och smärtsamma inlärningens väg slå in på den lättare och roligare inlärningens?

Modell 1:
Tillväxt utan slut

Dagens monetära system framtvingar som vi har sett i kapitel I "en tillväxt utan slut", en allt snabbare och allt farligare ekonomisk "boom". De sociala och ekologiska problem som samtidigt frodas förknippas av de flesta människor

inte med penningsystemets urfel – räntan som cirkulationsgaranti. En av de få som insett detta och trots det samtidigt försvarat kapitalismen är Paul C. Martin, som bygger på Gunnar Heinsohns analys. Han har påvisat att det inte ovillkorligt är de enskildas ondskefullhet och omättliga girighet man behöver utgå från för att avslöja vårt penningväsen sedan antiken som en av huvudorsakerna till alla ekonomiska kriser. Det räcker att ge ut pengar till förräntande inköpsbevis, vilket i kapitalismen – som han kallar för "debitismen", "skuldekonomin" – leder till att krisen och kraschen förprogrammeras.

I sina böcker *Der Kapitalismus. Ein System, das funktioniert*[1] och *Aufwärts ohne Ende – Die neue Theorie des Reichtums*[2] beskriver Martin på sammanlagt närmare tusen sidor med hjälp av en mängd historiska och nutida exempel den raka motsatsen till vad kapitalismens apologeter predikar, nämligen hur dåligt kapitalismen i verkligheten fungerar och hur säkert slutet för detta produktionssätt är inprogrammerat i själva det ekonomiska systemet.

Skuldsättningsprocessen leder obevekligt hela tiden till nya sammanbrott. Det inser dock varken "offren" eller de som tjänar på systemet, och, vilket Martin inte utan sarkasm påpekar, lika litet de flesta ekonomer eller professorer i nationalekonomi. Ekonomer talar om en bytesekonomi i stället för om en skuldekonomi, och till dessa ekonomer måste de flesta nobelpristagare i ämnet räknas. Han talar om "mussepiggekonomer", eftersom de inte avslöjar den verkliga generatorn i kapitalismen, nämligen skuldsättningseffekterna genom räntan och räntan på ränta.

Han analyserar visserligen de olika "officiellt" erkända alternativen, som socialismen och det islamska systemet med del i vinsten, men utelämnar epoken med brakteatmynt och andra former av räntefria system, vilka existerade i flera hundra år och byggde på en cirkulationsavgift eller

negativa räntor. Han ser därför i historien ingen annan livskraftig ekonomisk modell som kan mäta sig med den "oefterhärmliga dynamiken" genom skuldsättningsprocessen i det kapitalistiska systemet. Han drar därur slutsatsen att debitismen respektive skuldekonomin med räntebärande pengar utgör det enda system som på sikt kan och kommer att överleva. *Följden blir att han inte bara godtar en oändlig exponentiell tillväxt utan också i positiv anda propagerar för denna.* Eftersom denna uppfattning underförstått delas av alla ekonomer, vetenskapsmän, tekniker och politiker i världen, vilka hävdar att det inte utan en ständig ekonomisk tillväxt i traditionell mening går vidare, måste man ta upp kampen mot dessa.

Medan Martin i sin första bok fortfarande avslöjar staten som falskspelaren nummer ett, vilken genom sina löften om ränta, som den alls inte kan hålla, störtar alla spelarna i partiet, bekänner han sig i den andra boken, *Aufwärts ohne Ende*, konsekvent till nödvändigheten av att staten allt mer sätter sig i skuld. Det är i själva verket den enda möjligheten att till synes föra skuldsättningsprocessen vidare "utan slut" och så länge som möjligt förhindra att systemet brakar samman.

Det faktum att alla "moderna" demokratier i sin önskan att förhindra det värsta, nämligen deflation och sammanbrott, ökar sin skuldsättning per öppet konto och därmed blir kreditbedragare, beskriver Martin helt öppet. Det bereder honom emellertid inget huvudbry så länge som kapitalismen/debitismen, som är det enda system som enligt hans uppfattning fungerar, kan utvecklas ytterligare. Dem som inte vill erkänna detta eller inte har förstått räntan och ränteeffekten i hela deras konsekvens och brutalitet gör han upp med utan någon större finkänsla. Ingen, från Moses till Keynes och Friedman, skonas. Socialister och gröna bryr han sig inte ens om, eftersom var och en

som ställer sociala eller miljöaspekter i främsta rummet i detta monetära eller ekonomiska system redan från början är förlorare. Men här är kanske Martin inte helt säker, fastän man märker hans tvivel på strategins riktighet alldeles under ytan på den framtvingade tillväxtfetischismen. Kapitlet "Jubel" i *Aufwärts ohne Ende* börjar sålunda med konstaterandet:

"Medan ni i lugn och ro har läst ut detta kapitel har världen redan blivit omkring 50 miljoner mark rikare – självklart utan att någon har varit tvungen att röra ett finger, men naturligtvis med undantag för bokföraren, som trycker på knappen för ränta på ränta. Bara med pengar kan man fortfarande tjäna riktigt med pengar."[3]

Det låter faktiskt som om vi alla liksom i sagorna kunde bli rika utan att behöva arbeta. Naturligtvis vet emellertid Martin (och det beskriver han utförligt på annat håll) att några har blivit 50 miljoner rikare bara därför att andra, som förlorat denna summa, har rört ett "finger", det vill säga arbetat.

I krass motsats till titlarna på sina böcker erkänner han, och tydligare än alla "alternativa" ekonomer, systemets ihålighet och varför tiden i skuldsättningsprocessen måste bli allt knappare; varför stressen och miljöförstörelsen ökar i ett allt mer rasande tempo; hur traditionella värden och ideologier försvinner, skandalerna ökar i omfattning, världsekonomin förfaller och storföretagens kassor är fyllda till bredden, fastän den reella ekonomin går på kryckor. Han analyserar hur problemet med skuldepidemin mer och mer förträngs, hur finansministrarna tvingas gå bärsärkagång (redan innan återföreningen och golfkriget måste finansieras), motsättningen mellan fattiga och rika ökar, de olika staternas skuldsättning och skuldsättningen av fast egendom, företag och privata hushåll brant stiger, det blir allt mer ont om aktier samtidigt som de blir dyrare och

"rovfåglarna" slår till allt mer skoningslöst.[4] Men eftersom han inte ser något annat alternativ blir hans slutsats att ekonomin måste växa i all oändlighet.

Varför skall emellertid *vi* i motsats till alla andra skuldekonomier i historien besparas slutet? Svaret lyder: Därför att ingenting kan existera som inte får existera. Därför att alla står eller faller med sina korts värden i korthuset. Därför att ingen har något intresse av att bryta kedjan i kedjebrevsystemet. Därför finns det också bara ett svar, nämligen att dra på sig mer skulder – och det gäller för alla deltagare: staten, bankerna, industrin och konsumenterna. Den som inte sätter sig i skuld medverkar till systemets förtidiga undergång.[5]

Liksom när det gäller skulderna växer hos Martin också motsättningarna utan ände. När han talar om att slutet besparas *oss*, menar han blott sig själv och sin egen generation. Redan 1984 förutsade han tillsammans med sin kollega Walter Lüftl i deras gemensamma bok *Die Pleite* (Konkursen) det kapitalistiska systemets ändalykt inom detta eller senast under nästa årtionde. Om världens samlade nationalprodukt 1988 växte med två till två och en halv procent och världens samlade skuldsättning med tolv till fjorton procent uppstår den statistiska sannolikheten att varje stats betalningsförmåga (som maximalt kan uppgå till hundra procent av den förhandenvarande bruttonationalprodukten) upphör *senast* inom 25 år. Eftersom utvecklingen emellertid inte kan hållas på en stabil nivå så länge, sker det sannolikt mycket tidigare.[7]

1988 hävdar han i sin bok *Aufwärts ohne Ende*, utgående från historiska exempel från medeltidens Frankrike, att katastrofen kan uppskjutas ännu i femtio till sextio år. Medan den gången nedgången för reella affärer inleddes redan år 1260 levde de fiktiva affärerna med skuldförbindelser vidare på en relativt hög nivå fram till omkring

1320. Snart därefter tog spelet emellertid slut för gott. Ledande bank- och börscentra som Troyes, Provence, Lagny och Bar-sur-Aube försvann i mitten av 1300-talet i ett slag ur historien. Alla som hade varit med i skuldsättningsprocessen in i det sista gjorde samtidigt konkurs. Vid en överföring av dessa händelser till vår egen tid hävdar Martin att det vore "helt otroligt (...) Det skulle innebära att världscentra som Tokyo, New York, London och Chicago existerar bara fram till omkring år 2040/2070 innan de försvinner".[8]

Han lägger sig vinn om att påvisa att slutet för "tillväxten utan slut" i varje fall inträffar först efter hans slut, och att vi alla verkligen inte har något annat val än att fortsätta att sätta oss i skuld för att bevara "det bästa av alla system" från undergången. Därmed har han i många avseenden rätt, som till exempel med hänvisningen till att riksbankerna, som nu gör vissa försök att stoppa karusellen, gör sig straffbara:

"Deras brott skulle bestå i att i förtid utlösa världsekonomins totala sammanbrott. Ty ingen kan i dag reda sig med de pengar han/hon har. *Överallt* ökar till slut utbetalningarna snabbare än inkomsterna, hos staten såväl som i företagen, i pensions-, sjuk- och arbetsförsäkringarna, bland miljonärer såväl som i löntagarnas budget ... Det *måste* vara så. Systemet *garanterar* den allomfattande illikviditeten. Den ene drabbas tidigare än den andre. *Ingen kan undkomma.*"[9]

Också för de starkaste och mäktigaste, menar Martin, "närmar sig klockans tidvisare obönhörligt midnatt". Och han citerar Stan Salvigsen, Merrill Lynchs chefsekonom, som talar om dagen "final margin call", den sista uppmaningen att "skjuta till mer pengar", då det emellertid inte finns mer att skjuta till, eftersom de uppmanade själva står inför slutet. Pengarna flyter sedan överallt fortare än de kan produceras. "Det innebär emellertid slutet även för ett

system med rent fiktiva pengar, som inte känner till 'brist på pengar' eller tillgångar i riksbankerna. Fastän i man i ett sådant kan skaffa fram oändligt mycket mer pengar kommer det i slutändan att fattas oändligt mycket fiktiva pengar."[10]

Tyvärr sysselsätter sig Martin främst med att diskutera hur skulder och räntor stiger. Om de eskalerande räntebetingade penningförmögenheternas fördelning säger han visserligen också att de i första hand tillfaller tre grupper, nämligen de multinationella koncernerna, de stora försäkringsbolagen och de svarta kontona i Schweiz,[11] men av detta påpekande drar han inga konsekvenser.

Nu vore det emellertid fullt möjligt att den ena eller andra gruppen åter skjuter till så mycket av de inflytande pengarna som krävs för att så länge som möjligt hålla upp systemet. En listigare och mer ogenomskådlig form av slavsamhälle, där en liten minoritet skall kunna utsuga det stora flertalet människor, har förmodligen knappast tänkts ut.

Bara den inskränkta synen på skuldökningen förklarar också, liksom Martin, vilken dock i många avseenden klart inser vad som verkligen händer inom penningsektorn och hur denna inverkar på alla andra samhällsområden, varför makthavarna hänger fast vid att det måste fortsätta "uppåt utan slut".

Varför måste man ta Martin på allvar trots att han är så oerhört motsägelsefull? Anledningen är att han är en av de få som klänger fast vid kapitalismen och samtidigt är tillräckligt modig för att beskriva följderna av dagens politik med den världsomspännande tillväxtideologin, som förenar alla länder och partier. Framför allt analyserar han ursprunget till detta tillväxttvång, som blir följden av dagens monetära system. Därför bör man vara tacksam för att han skriver sina böcker, även om man *inte* delar hans

slutsatser. Vad nyttar oss nämligen de allt större varuanhopningarna, som endast de ger det nuvarande kreditsystemet dess berättigande, när luften inte längre går att andas och vattnet och födan inte längre kan förtäras? Vad tjänar vi på att Brasilien kan betala sina räntor ännu några år, när regnskogarna i Amazonas har försvunnit? Vad har vi för fördel av att bönderna äntligen kommer under sitt underskott på 40 miljarder, om Nordsjön förvandlas till en urinbrunn, marken mister sin bördighet och grundvattnet förgiftas? Vad har vi för nytta av demokratin, om vi till 95 procent har blivit penningslavar under de multinationella koncernerna och de stora försäkringsbolagen?

Sådana spörsmål kan emellertid bara de ställa som hoppas att det finns ett praktiskt alternativ till de tre tusen årens skuldekonomi, det vill säga ett monetärt system som bygger på ränta. Att några ideala ansatser är förhanden bestrider Martin alls inte, men de är inte vuxna den debitistiska processen, och därmed måste man saklöst tillstå att han har träffat huvudet på spiken. Tyvärr! Med räntesyst*emets dynamik kan inget annat penning- och ekonomiskt system konkurrera.* Den exponentiella tillväxten är inte för inte kännetecknet för den mest dynamiska av alla sjukdomar, cancern, som följdriktigt också mest signifikativt symboliserar det sjuka i vår tid.

"Sett ur cellens synvinkel är cancern otvivelaktigt en triumf utan like: den lyckade programmeringen av cellen på 'odödlighet', den slutgiltiga framställningen av ordning och fullkomlighet och deras reproduktion i ständigt samma form. Ur hela organismens synvinkel är den emellertid en enda katastrof: överlagringen och förintelsen av mångfalden, förkvävningen av differentierade organfunktioner i en ensidig, okontrollerad celltillväxt och slutligen döden; alla för hela organismen livsnödvändiga försörjningsfunktioner bryts ned. Cellens triumferande men okontrollerade

förmåga att föröka sig leder till att allt levande som är nödvändigt för hela organismen går under – också själva cellen. Denna firar sin segers höjdpunkt i samma ögonblick som den själv går under: seger och självförintelse sammanfaller. Vilken bild av dödlig ironi: undergången är inte någon följd av den totala framgången utan framgångens höjdpunkt utgörs av undergången."[12]

Bernd Guggenbergs beskrivning kan, som också påvisas av Helmut Creutz (se figur 8, Den onda monetära cirkeln), utan större förändringar överföras på dagens penningsystem, vilket även det "utan att vilja det" förstör den livsbevarande jämvikten av mångfald hos de funktioner som upprätthåller livet och firar sin egen undergång på framgångens höjdpunkt med en aldrig tidigare skådad mängd anspråk på pengar och skulder.

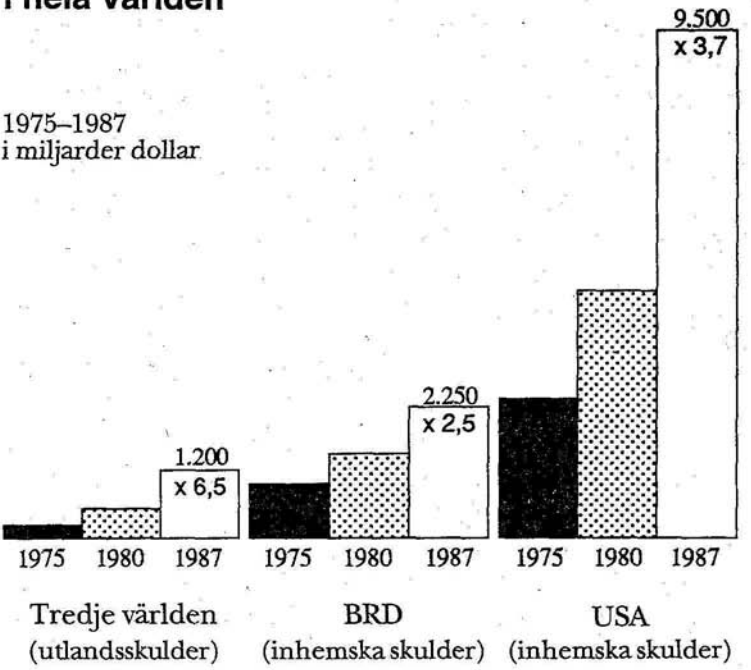
När man talar om skulder kommer man automatiskt att tänka på tredje världen.

Som figur 18 förtydligar bildar den ofta diskuterade utlandsskuldsättningen i dessa länder bara toppen på ett världsomspännande skuldisberg, som allt mer trycker ned alla ekonomier.

Visserligen har utvecklingsländernas skuldsättning under de senaste åren snabbt ökat, men Förbundsrepubliken Tysklands inhemska skuldsättning är snart dubbelt så stor som alla utvecklings- och tröskelländers totala utlandsförpliktelser. I USA är den till och med omkring åtta gånger så stor!

Tydligare än hos Jesaja i Gamla Testamentet kan det inte sägas: "Därför skall denna missgärning bliva för eder såsom ett fallfärdigt stycke på en hög mur, vilket mer och mer giver sig ut, till dess att muren plötsligt och med hast störtar ned och krossas."[13] Den exponentiella tillväxtkurvan blir till slut allt brantare för att slutligen brytas ned. Naturligtvis kan ingen sund tillväxt konkurrera med denna dynamik i

Upptrappningen av skuldsättningen i hela världen

Figur 18

I ovanstående framställning jämförs tredje världens utlandsskulder med Förbundsrepublikens Tysklands och Förenta staternas inhemska skulder under tidsrymden 1975–1987.

Som man kan se har utvecklingsländernas skulder under de tolv åren ökat kraftigast, nämligen med 650 procent, medan BRD:s skuldsättning inom landet *bara* har ökat med 250 procent och USA:s med 370 procent. Jämför man emellertid de absoluta talen var Förbundsrepublikens skulder inom landet nästan dubbelt så stora som utvecklings- och tröskelländernas utlandsskulder, medan USA:s skulder var omkring åtta gånger så stora.

Relaterar man skulderna till befolkningen får vi i tredje världen en skuldsättning på omkring 650 mark per capita, medan den i Förbundsrepubliken ligger på omkring 60.000 och i USA på över 70.000 mark. (Helmut Creutz.)

tillväxtprocessen, såvida den tillåts fortskrida. En sådan är emellertid bara möjlig, om vi avhänder pengarna deras spekulationsfunktion och gör dem till ett äkta bytesmedel.

Om pengarna måste fylla bägge uppgifterna, vara dels bytesmedel, dels spekulationsmedel, blir bytesfunktionen regelbundet mindre viktig, eftersom spekulationsfunktionen visar sig vara den mest dynamiska. Det innebär att som bytesmedel är "bastardpengarna" i dag på ett grundläggande plan en felkonstruktion.

Den som inte genomskådar denna och trots det försöker att rädda regnskogarna kommer inte särskilt långt och råkar i en nästan hopplös situation. Därför finns också i förordet till World Watch Institutes *State of the World Report 1900* den vackra meningen: "På det hela taget var det ett år med många konferenser och rapporter men med få äkta förändringar."[14] Och i World Wildlife Funds årsberättelse för verksamhetsåret 1989–1990, en organisation som många välmående företag och enskilda personer tillhör, heter det: "Aldrig tidigare har man hållit så många internationella konferenser om de globala miljöproblemen, som nedhuggningen av regnskogarna, ozonhålet och den tilltagande koldioxidhalten. Media berättar intensivt om detta, men politikernas beslut förblir på en blygsam nivå och det är svårt att iaktta några konkreta åtgärder."[15]

Hur denna felkonstruktion inom penningsystemet har uppstått kan man lära av historien. Den problematik den hela tiden ger upphov till kan man i dag bättre än någonsin analysera. Och om man erkänner att det är möjligt att skapa ett bättre bytesmedel, som i stället för en frodande cancer tillåter en sund tillväxt av ekonomin, vore det överlagt självmord att inte åtminstone försöka att införa ett sådant system.

Modell 2:
Begränsad tillväxt eller nolltillväxt

Kravet på en ekonomisk nolltillväxt ställs framför allt av människor som är intresserade av att bibehålla de begränsade ekologiska grundvalarna för vår existens. De utgår från begreppet entropi, som är en förkortning för det vetenskapliga beviset att en gränslös tillväxt på vår planet inte är möjlig att upprätthålla. Med hjälp av termodynamikens första huvudsats – energi kan varken skapas eller förintas (den undergår bara en omvandling) – gjorde Rudolf Clausius för mer än hundra år sedan abrupt slut på drömmen om en perpetuum mobile, drömmen om den oändligt tillgängliga energin. Med dess andra lag – energin övergår alltid från ett tillgängligt tillstånd till ett icke tillgängligt (trä brinner och avger värme; värmet går inte förlorat men är inte längre tillgängligt för oss) – anger han redan den riktning som måste bestämma vårt handlande: sparsamhet vid användningen av de tillgängliga resurserna.

Medan man kan förklara de totala processerna i naturen genom deras ömsesidiga komplettering av varandra som en genial förhalningstaktik i försvarskampen mot den oundvikliga entropiförmeringen, innebär allt mänskligt handlande ingenting annat än en utvidgning och ett påskyndande av varje omvandlingsprocess i vilken alla värdefulla naturliga ämnen fortlöpande förvandlas till avfall.

Överallt där man dryftar verkliga alternativ till den härskande tillväxtideologin inom ekonomi och politik, handlar det i främsta rummet om att minska takten i denna utveckling. Från E. F. Schumachers *Litet är vackert*[16] till Hazel Hendersons *Das Ende der Ökonomie – Die ersten Tage des nachindustriellen Zeitalters*[17] krävs en tillväxt som anpassas till människan eller besvarar frågan "Tillväxt av vad och för vem?" Svaret kan uttryckas med adjektiven liten, decentra-

liserad, nätanknuten, socialt godtagbar och resurssnål.

Men *hur* man skall kunna klara av detta i ett ekonomiskt och monetärt system, som bygger på räntan som cirkulationsgaranti och därmed *måste* tillväxa exponentiellt, diskuterar bara ett fåtal, eftersom det inte utgör något centralt tema i den "alternativa" eller "nya" ekonomin. Paul Ekins skriver i sin bok *The Living Economy*:

"Ekonomin har råkat in i en återvändsgränd. Dess verktyg är trubbiga. Den har inte längre någon klar riktning. Det breda samförstånd som fanns efter kriget är borta. Experterna griper därför allt mer förtvivlat efter varje hjälpmedel samtidigt som allmänheten förhåller sig skeptisk och är bestört. Ingenting synes fungera som förr. Arbetslösheten sjunker inte till följd av investeringar, och tillväxten ökar inte. Inflationen har blivit kronisk (...) Tredje världens skulder hotar att få det internationella finanssystemet på fall. Nya teknologier behärskar människan i stället för att befria henne. Naturen (...) och dess resurser är hotade utan motstycke i historien. Den största motsättningen är emellertid fattigdomens fortsatta existens till och med i de rikaste länderna och detta trots vidareutvecklingen av ekonomin."[18]

I det omfångsrika verket sammanfattas resultaten av "de alternativa toppmötena" (The Economic Summits = TOES) 1984 och 1985. Många av de bästa hjärnorna funderar vid dessa på hur man skall kunna organisera en ny ekonomi och träffas en gång om året. Ekonomins vanliga metoder angrips kraftigt och nya modeller utvecklas. Hazel Henderson kritiserar de traditionella ekonomiska indikatorerna och hävdar att de "saknar verklig betydelse". Susan George beskriver skuldkrisens ödesdigra verkningar, och James Robertson ställer frågan: "Vad kommer egentligen efter full sysselsättning för alla?" Det handlar om arbete, hälsa, människornas verkliga behov, teknologiskt framåtskridande,

frågan om kvinnornas speciella situation på arbetsmarknaden, tillgången på mark, skatter och en grundinkomst för alla, om vilka lärdomar man kan dra av utvecklingen i tredje världen, om världshandeln och om hur man skall kunna koppla bort sig från de multinationella koncernerna.

Man glömmer knappast något viktigt tema. Bara vårt penningsystems betydelse för det patologiska tillväxttvånget, tredje världens överskuldsättning, förslitningen av icke förnyelsebara resurser, utsugningen av kvinnorna, den växande arbetslösheten och den ökande klyftan mellan rik och fattig tas ingenstans upp till närmare behandling.

Visserligen kritiserar man bankernas övervinster, och några lokala monetära system beskrivs (Guernsey, Wörgl och LET-systemet), men varför dessa exempel är så viktiga – inte bara där de fungerar utan allmänt därför att pengar utan ränta utgör ett optimalt bytesmedel – sägs inte ut.

Å andra sidan framställer ofta de teoretiker som stödjer tanken på fria pengar lösningen på ränteproblemet genom en annan cirkulationsgaranti, som om det skulle vara tillräckligt för att lösa alla sociala och ekonomiska problem. Naturligtvis skulle det inte räcka enbart med att förändra det monetära systemet för att man på ett tillfredsställande sätt skulle kunna lösa entropiprocessen. Om vi inte ändrar våra krav och vårt beteende, och exemplvis var och en individuellt, liksom samhället, inte gör en omdefinition av "rikedom" och lyckas uppnå ett nytt "inre" förhållande till pengar, kan vi inte lösa våra problem. Därför måste i samband med diskussionen om ett nytt penningsystem även representanterna för en begränsad ekonomisk tillväxt och kritikerna av den traditionella ekonomin få komma till tals. Målet är att förena deras kritik av de bestående koncepten och måttstockarna med den mot det monetära systemet, så att bägge blir mer trovärdiga.

Den gröne politikern Jonathan Porritt har i sin bok *Seeing Green*[19] redan 1984 beskrivit hur begreppet "rikedom" därvid måste förändras, ja till och med förvandlas till sin motsats. Medan även i dag rikedom allmänt ofta betraktas som en yttre symbol för välstånd och definieras som innehav av konsumtionsvaror, kreditkort och möjlighet att dra över på bankkontot, måste de rika enligt Porritt i framtiden vara tillräckligt oberoende för att kunna förbättra sin verkliga livskvalitet. De fattiga kommer då att se tillbaka på en epok, då man kunde köpa lycka för pengar men aldrig på ett tillfredsställande sätt.

De rika, säger Porritt, kommer att bo på platser, där människorna ömsesidigt hjälper varandra, lever av ett självständigt arbete och på fritiden själva producerar största delen av sina egna livsmedel och sin underhållning. De fattiga däremot måste fara till staden i fullproppade pendeltåg till ett arbete som de i alla fall inte står ut med, ge ut alltför mycket pengar på ohälsosam mat och om kvällarna sitta spikade vid sin Kabel-TV och videoapparat tills de menar sig ha funnit en verklig avkoppling.

Att denna definition av rikedom är riktig, upplever man i gemenskaper där människor som efter sin genomsnittsinkomst i Tyskland måste betecknas som fattiga lever ett väsentligt rikare liv än de flesta som i det här landet betecknas som rika. Det blir uppenbart om vi som måttstock använder oss av antalet givande sociala relationer eller räknar antalet verkliga vänner och möjligheten att individuellt och som grupp växa vid konflikter i stället för att gömma sig för dem; om vi mäter mångfalden av begåvningar, som i nya variationer kompletterar och befruktar varandra; om vi tar den frihet att utnyttja de tillfällen som erbjuder sig som exempel. I så fall är de som lever i dessa gemenskaper rika.

Rikedom är i alla fall inte identiskt med att äga pengar.

Det påvisar särskilt den chilenske ekonomen Manfred Max-Neef, när han konstaterar att i så kallade utvecklingsländer är tillfredsställandet av grundläggande mänskliga behov ofta mer utvecklat än i de högindustrialiserade staterna. Ett av nationalekonomins snävaste begrepp är enligt honom fattigdomsbegreppet som fastställer att var och en som inte överskrider en bestämd inkomstgräns är fattig.

Om man beaktar tillfredsställandet av mänskliga grundbehov i en "ekonomi med mänsklig måttstock", råder i vårt samhälle fattigdom på trygghet, fattigdom på identitet, fattigdom på frihet, fattigdom på förståelse, fattigdom på verkliga vänner och liknande, som för den som vill uppnå en verklig livskvalitet är minst lika graverande som den finansiella fattigdomen.[20] Just i de fattigaste områdena finner man ofta en solidaritet och en beredskap att vara till hjälp, som i hög grad tillfredsställer de grundläggande behoven av skydd, tillgivenhet och trygghet. Inom mycket konkurrensinriktade samhällsområden försummas varje anspråk på mänsklighet, och den fattige rike, som till slut begår självmord därför att ingen älskar honom, är ingen sällsynthet.

Pengar är å andra sidan en perfekt ersättning för alla dessa otillfredsställda behov. Därför blomstrar också i de "rika" industriländerna vapen- och försäkringsgeschäftet, medan man lugnt går till sängs inom räckhåll för Pershingmissiler eller i närheten av en atommila. Därför upptäcker också turismen den mest avlägsna avkrok i världen, eftersom människor ännu inte har funnit ingången till den äventyrliga resan i sitt eget inre. Den frihet vi drömmer om finns naturligtvis inuti oss själva. Det inser emellertid många först sedan de har flugit flera tusen kilometer.

Vad som i hela världen behövs är ett nytt koncept för ekonomisk effektivitet, ett koncept som går längre än måttstockar som uttrycker sig i pengar, såsom exempelvis

bruttonationalprodukten. Hazel Henderson kräver måttstockar och undersökningar, som kan uttrycka huruvida det vi gör lönar sig på längre sikt: sociala indikatorer, framtidsstudier, betraktelser över växelverkan mellan olika ekonomiska områdens målsättningar, inverkan på miljön, statistik över energi och avfall, bedömningar av och jämförelser mellan olika teknologier med tanke på sysselsättningen och liknande.

Dessutom behöver vi måttstockar som uttrycker komplexiteten, ty går vi miste om denna förlorar vi i skönhet, trygghet och livskvalitet. Våra nya städer och stadsdelar, framför allt de som byggts under 1960- och 70-talen, utgör avskräckande exempel. Inom jordbruket kan vi konstatera hotfulla förändringar. Det snabba försvinnandet av många arter, liksom ökningen av många sociala problem, är en följd av tillväxttvånget i vårt monetära system men *också* av otillräckligheten hos våra teknologier och ekonomiska måttstockar.

Bruttonationalprodukten (BNP), som i brist på bättre måttstockar utnyttjas vid jämförelser också i denna bok, leder i hela världen till felslutet att dess storlek säger någonting om ett lands ekonomiska framgångar. Då har man emellertid dolt två grundläggande fel för de flesta människor: för det första används vid beräkningen av BNP endast ett av de fyra räknesätten – man adderar bara och subtraherar aldrig. Det innebär att i BNP bokar man bara på "plussidan" och oavsett huruvida det gäller produktiva, improduktiva eller till och med förintande processer, om skog planteras eller huggs ned, om människor arbetar eller är sjuka. Man visar med andra ord aldrig den skada eller nytta någonting för med sig. Det mått som politiker i alla länder utnyttjar för att mäta sina framgångar eller misslyckanden framstår således som mer än tvivelaktigt och är helt galet.

För det andra mäter BNP bara vad som utspelar sig på marknaden. Alla aktiviteter som inte leder till monetära transaktioner förblir osynliga och skapar därför enligt det officiella ekonomiska synsättet inga värden. Dit hör i första hand hushållsarbete och barnuppfostran, privat vård av gamla människor såväl som frivilligt arbete, i grunden allt som huvudsakligen utförs av kvinnor. Mer än hälften av mänskligheten har alltså i den konventionella ekonomin ingen betydelse. "Är det inte fantastiskt", frågade Max-Neef, "att en man kan säga om sin fru, som kanske arbetar i hemmet 12 till 14 timmar per dag, att hon inte arbetar."[21] För att förtydliga denna absurditet kan man hänvisa till att om två kvinnor utför varandras hushållsarbete och betalar varandra därför, skulle deras verksamhet betecknas som "arbete" och inräknas i BNP, fastän ingenting i verkligheten därvid har förändrats.

Våra indikatorer, som tydligt visar utvecklingen av vårt ekonomiska förstånd, säger ingenting annat än halva sanningen och mäter vad vi gör med en alltför snäv måttstock – pengar. Den adderar där man borde subtrahera och tar bara hänsyn till en ringa sektor inom det totala systemet men kan inte alls förtydliga vad som verkligen sker.

Hazel Henderson, som är en av de mest fördomsfria kritikerna av traditionella ekonomiska teorier och modeller, utgår liksom Guy Dauncey i hans bok *After the Crash – The Emergence of the Rainbow Economy*[22] från att världsekonomin kommer att bryta samman före slutet av vårt århundrade.

Båda ser emellertid i en sådan kollaps även den stora möjligheten att äntligen åstadkomma en ekonomisk reform som står i samklang med vad som är möjligt på denna vår jord. Bland många företeelser i samhället som man kan iaktta för närvarande – små decentraliserade nätverk, lokala penningsystem, nya modeller för deltagande – upptäcker de de första förelöparna till den efterindustriella

tidsåldern och den nya "regnbågsekonomin". Denna kommer enligt deras mening – till skillnad från expansionistiska, på bruttonationalprodukten på tillväxt inriktade, resursintensiva industrisystem – att orientera sig mot världen som en "organisk helhet" och använda sig av nya instrument och indikatorer.[23]

Tanken på världsekonomins sammanbrott förskräcker inte Hazel Henderson, vilket hon uttryckte i ett samtal i Findhorn 1987. Enligt hennes uppfattning kommer vi snabbt att ersätta de centrala systemen med decentraliserade sådana, och eftersom ingen sedan länge har haft något förtroende för de stora systemen inom politik och ekonomi byts de ut mot lokala och regionala besluts- och försörjningsstrukturer. Därvid kommer möjligheten att utnyttja snabba kommunikationer via datorer och media att spela en väsentlig roll. Det är det i egentlig mening historiskt nya i situationen.

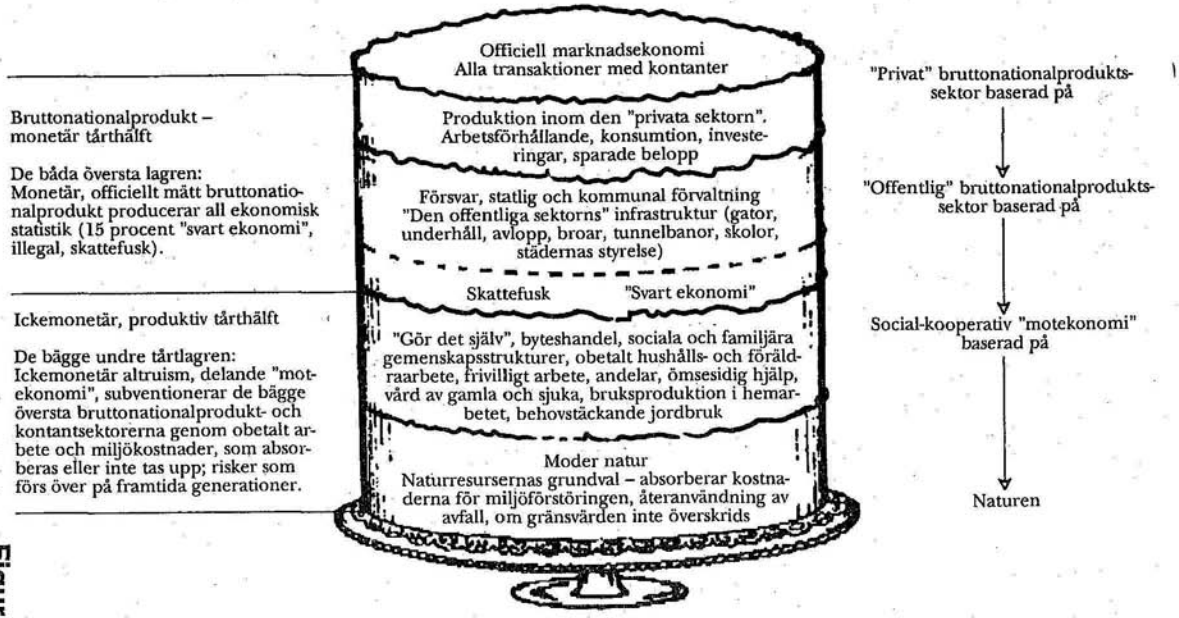
Om det världsekonomiska systemet bryter samman finns det därför denna gång ingen anledning till panik eller att hoppa ut genom fönstret (vilket många gjorde efter börskraschen 1929), säger Henderson:

"Folk behöver inte göra annat än att omrikta sin energi en smula och ägna mer uppmärksamhet åt sin närmaste omgivning. För att kunna göra det måste de ta itu med vad alla människor under århundradenas lopp också har gjort: de kommer att bli tvungna att hitta på nya pengar. När pengarna har blivit så manipulerade och storcroupieren (riksbanken) i Washington eller London totalt har fördärvat dem, gör sig förnuftiga människor sina egna chips."[24]

Hennes berömda "tårtmodell" (se figur 19), med vars hjälp hon framställer den totala ekonomin som en tårta

Hämtad ur Hazel Hendersons bok *Die neue Ökonomie*, med vänligt tillstånd av Wilhelm Heyne Verlags, München 1989.

Industrisamhällets hela produktionssystem
(Tårta med tre lager och sockerglasyr)

Figur 19

med flera bottnar, fungerar också därför att den tar bort rädslan för denna genomgripande förändring.[25] Eftersom tårtans undre hälft består av icke betalt arbete och naturen, argumenterar Henderson, blir denna del kvar, när världsekonomin – det vill säga den officiella penningsektorn i vilken arbete betalas – bryter ihop och existensområdet blir centrum och utgångspunkt för en ny ekonomi, som måste utgå från helt annorlunda måttstockar och målsättningar. Att under denna process människorna i utvecklingsländerna – i varje fall där det fortfarande finns relativt autonoma självförsörjande strukturer – klarar sig bättre än befolkningen i de högindustrialiserade länderna anser hon vara bara rättvist, eftersom förhållandet alltför länge har varit det omvända.

Förvisso skulle en "renande krasch", under vilken den heta ballongen med "funny money" (komiska pengar) spricker och flera biljoner amerikanska dollar försvinner ur börskarusellen – möjligen liksom 1987 praktiskt taget utan konsekvenser för flertalet människor –, också medföra vissa fördelar. Det är bara det att man kan frukta att det vid ett verkligt "slutspel" handlar om andra insatser. Miljoner och till och med miljarder människor – framför allt i de högindustrialiserade ländernas och i utvecklingsländernas storstäder – får inom loppet av några timmar inte längre några möjligheter att uppbringa ens det nödvändigaste för att överleva. Några timmar med strömavbrott eller dagar då renhållningsarbetarna strejkat ger en vag försmak av de apokalyptiska skräckvisioner som skulle kunna bli verklighet i storstäderna när det centrala försörjningssystemet och avfallshanteringen brakar ihop. Inte ens på landsbygden kommer det emellertid att se bättre ut i de högindustrialiserade länderna. De mindre orterna med sina specialiserade agrarfabriker är nämligen lika beroende av olja, ström, vatten och avlopp som städerna.

Enligt min mening vore det mer förnuftigt att erkänna och avskaffa räntan, som är den verkliga boven i vårt penningsystem, innan den "avskaffar" oss. Därefter bör vi äntligen införa ett sunt bytesmedel, som kan överleva på sikt. Den som inte ser bådadera – sjukdomen *och* kuren – kommer inte längre än till att han kan beskriva och behandla symptomen. Det gäller såväl de tillväxtorienterade kritikerna bland dagens ekonomer, som Paul C. Martin, som de som förespråkar en "grön ekonomi".

Maria Mies gör i *Konturen einer öko-feministischen Gesellschaft*[26] en analys som mycket liknar James Robertsons i hans framtidsmodell *Die lebenswerte Alternative*[27] och framför nära nog exakt samma argument som de flesta ekologer och feminister gör. Båda utgår från att en ekologisk ekonomi av ren och skär nödvändighet måste främja kvinnans frigörelse, vilket också innebär att tredje världen befrias från utsugning. Bägge tillbakavisar lögnen om att mänskliga behov principiellt är oändliga och aldrig kan tillfredsställas. Maria Mies säger:

"Detta faustska begrepp om de omättliga behoven bildar kärnpunkten i den vite mannens paradigm (...) Det ugör den nödvändiga förutsättningen för en in i oändligheten fortgående kapitalackumulation och förstörelse av naturen. Behov som inte tillfredsställs är emellertid inga behov utan *farsoter.* Mänsklig lycka består i realiteten i att vi kan säga: Det var fint, men nu får det vara nog! Att vi kan dö *mätta på livet.*"[28]

Allt detta stämmer. Vad som fattas är dock insikten om att vi bara kan upprätthålla den fortskridande kapitalackumulationen om vi inför ett annat monetärt system med vilket också tillväxttvånget bortfaller. Först denna förändring kommer att göra det möjligt för oss att i stället för att drabbas av krig, revolution eller miljökatastrofer kunna dö "mätta på livet".

Modell 3:
Kvalificerad tillväxt

Denna modell beskriver olika tillväxtmöjligheter, som växer fram som produkter av vår ekonomiska och sociala utveckling med ett penningsystem befriat från ränta och inflation. Den försöker att visa på var obegränsad och var begränsad tillväxt är nödvändig och riktig.

Om vi går tillbaka till figur 1 kan vi utöver vad som sades i denna fråga i första kapitlet konstatera följande:

Medan kurva a inom det materiella området visar på en sund tillväxt, finns inom det ickemateriella området en sjuklig sådan.

Som motsats åskådliggör kurva c – den exponentiella tillväxten – en sjuklig sådan men *i den ickemateriella sektorn däremot en sund tillväxt.*

Man kan förtydliga detta med hjälp av ett enkelt exempel: Ett barn som just har lärt sig sitt abc men därefter inte fortsätter att förkovra sig på det intellektuella planet är sjukt. Detsamma gäller för vuxna, som fram till 21 års ålder lärt sig allt de undervisats i manuella färdigheter och intellektuell disciplin men sedan säger sig kunna avstå från all ytterligare bildning.

Medan vi alla anser det vara sunt att vi vid ungefär 21 års ålder slutar att växa fysiskt (materiellt), uppfattar vi det inte som riktigt om samma sak inträffar på det psykiska (ickemateriella) planet. Medan vi endast minimalt medvetet kan styra den fysiska tillväxten, gäller det omvända inom det psykiska, intellektuella och emotionella området. Här ankommer det helt och hållet på vårt medvetande om och hur vi vill växa. Om vi vill vidareutveckla oss intellektuellt, kommer vi att göra upp de därför nödvändiga studieprogrammen. Såvida vi bestämmer oss för manuella färdigheter, bygger vi motsvarande verkstäder. Om vi kräver en

intellektuell, moralisk och etisk dimension som grundval för vårt handlande, måste vi koncipiera motsvarande studiemöjligheter. Genom att studera kan vi utan risk "växa" i det oändliga.

Såvida vi ser till vår studieprocess under mänsklighetens historia har vi under de senaste tvåtusenfemhundra åren i intellektuellt och tekniskt-vetenskapligt avseende gjort oerhörda framsteg. Detta har också besparat oss en mängd själsdödande manuellt arbete. Det moraliskt-etiska och religiösa området har vi emellertid försummat nästan helt och hållet.

Överallt står vi i dag till följd av det allt snabbare tekniska framåtskridandet inför *frågor, vilka bara kan besvaras om vi växer i etiskt avseende*: från genteknologin till utnyttjandet av rymden, haven och polarzonerna; från utveckligen av datorerna och programvaran till hur vi skall umgås med pengar. Som vi har gått på tidigare kan vi inte fortsätta. Vi måste söka helt nya vägar: "Det finns ingen möjlighet", säger Hazel Henderson, "att komma vidare med denna form av systemomvandling utan att varje medspelare förändras. Var och en måste ta på sig en liten del av ansvaret."[29]

Efter det att vi allt sedan införandet av vårt räntebärande penningsystem för tretusen år sedan materiellt och tekniskt-vetenskapligt har varit tvungna att tillväxa exponentiellt (se figur 1, kurva c) men föga utvecklats etiskt och religiöst, är det nu på tiden att göra helt om och *med det nya monetära systemet begränsa expansionen på det materiella området och därmed möjliggöra en exponentiell expansion på det etiska, sociala och kulturella planet.*

Vem tror att det vore ett litet tekniskt problem att avskaffa räntan och införa en "sundare" cirkulationsgaranti än räntan, att det går att lösa genom en motsvarande upplysnings- och informationskampanj riktad till alla be-

rörda? Om det finns människor som tror det, bör de ta sig i akt! Så enkelt är det tyvärr inte. Att införa ett monetärt system som bygger på grundsatsen "Älska din nästa såsom dig själv" är inte lätt. Det kan bara göras av människor som på något sätt har insett att denna grundsats är riktig.

Det besvarar den fråga som andra och även jag själv sedan flera år ställer: Om det är så relativt lätt att förstå, varför har vi då inte sedan länge ett annat och bättre monetärt system? Svaret lyder: Eftersom det inte utgör något enkelt tekniskt problem utan ett stort mänskligt sådant. Det kräver nämligen att vi i ordets sannaste bemärkelse kan "springa ifrån vår egen skugga". De som redan har övat sig och känner till de första svårigheterna vet emellertid att man kan lära sig det som allt annat och vet att det kan ske också inom det samhälleliga området. Vad som inger mod är att insikten och antalet människor som gör sådana erfarenheter för närvarande ökar exponentiellt.

Bytesekonomi i stället för skuldekonomi innebär att pengar med en användaravgift blir en offentlig-rättslig institution i stället för att de blir kvar som privata spekulationsmedel. Vi tillåter i dag inte heller längre att rovriddare uppför vägspärrar på våra motorvägar för att inkassera vägtull. Det är emellertid just vad vi i överförd bemärkelse gör vad gäller pengar.

På liknande sätt som andra tjänster utförs av privata företag på offentligt uppdrag och efter statliga anvisningar – från vägbyggen till paketbefordran – kan bankerna i framtiden på samma sätt fungera som tjänsteföretag.

Vad som inte bortfaller med en cirkulationsgaranti som användaravgift på pengar är kreditbeviljningar och skuldupptagning. Det innebär att privatföretagare också fortsättningsvis måste kalkylera in sina förfinansieringskostnader och risker i priset. Konkurrensen gäller fortfarande och den som kalkylerar fel går i konkurs. Företagarna måste

således även i fortsättningen arbeta under det tryck som existensrisken medför.

Vad som bortfaller är att skulder (liksom även skuldfria investeringar) via räntan betalas tillbaka flera gånger. Det innebär att också priserna kan sjunka. Skulder betalas bara tillbaka en gång, vilket, det skall medges, något kommer att minska trycket på den enskilde företagaren och därmed på systemets "dynamik". Möjligen kommer den att minska så pass mycket som krävs för att människorna skall kunna leva stressfriare och förnuftigare.

Vad som inte bortfaller om pengarnas cirkulationsgaranti tryggas med en användaravgift är att det som ter sig "förnuftigt" för den ene betyder någonting annat för den andre. På samma sätt som människorna skiljer sig i fråga om begåvning, kommer de också att vilja ha större eller mindre hus och större eller mindre bankkonton. Vad som bortfaller är att det stora flertalet måste arbeta ihop en liten minoritets inkomster.

Vad som inte bortfaller om pengarnas cirkulation garanteras av en användaravgift är att "den fria marknaden" fortfarande bestämmer en varas pris. Härtill finns faktiskt inget alternativ. Vad som bortfaller är att marknaden genom ackumulationen av kapital i händerna på allt färre företag och familjer så till den grad vanställs att man inte längre kan tala om en fri marknad.

Vad som inte bortfaller om pengarnas cirkulation garanteras av en användaravgift är nödvändigheten av att vidta åtgärder för att rädda miljön och sörja för social rättvisa, och det på ett *världsomspännande* plan. Vad som bortfaller är att dessa kostnader, som upplånas på den fria kapitalmarknaden, genom skuldsättningstrycket drabbar framtida generationer. Det blir med andra ord betydligt lättare att vidta dylika åtgärder.

De flesta människors målsättning är att få så mycket

fritid som möjligt, medan man arbetar för att överleva. Om människorna dock inte längre behöver betala hälften av sina inkomster till multinationella företag, försäkringsbolag och penningspekulanter, har de rikligt med fritid för att öka sin livskvalitet i stället för att behöva drabbas av stress och känna sig tvungna att höja sin konsumtionsnivå.

I sin uppskattning av Rudolf Steiners och Silvio Gesells verk som "förebud om en ny tidsålder" beskriver Werner Onken de båda visionära tänkarnas förhållande till frågan om hur man skall organisera ekonomin.[30] "Bör människan lämna den sociala organismen helt åt sig själv som anhängarna av principen om *laissez-faire* förespråkar? Eller bör hon medvetet ingripa i den sociala organismens ämnesomsättning och rationellt planera vissa processer?"[31] Medan enligt Steiners föreställning människan i framtiden *medvetet* bör styra ekonomin,[32] anser Silvio Gesell att varken det ena eller det andra står i överensstämmelse med människans kunskaper. En medveten styrning skulle överstiga hennes krafter och en *laissez-faire-politik* skulle inte uttömma dem. I stället bör människan enligt Gesell medvetet och med vilja skapa en ram med en naturenlig ordning för markens exploatering och det monetära systemet.[33] "Utöver denna kreativa och aktivt ordnande roll bör hon emellertid respektera alla livsformers förmåga till en decentraliserad självordning och självläkning samt avhålla sig från att ingripa styrande i den sociala organismens livsprocesser."[34]

Gesell ville – som Onken framhäver – lösa den sociala frågan i frihet för att på så sätt beröva kommunismen dess dragningskraft. Han insåg redan att det kommunistiska produktionssättet skulle störta människan i en ny form av slaveri och betraktade alla sociala reformers högsta mål som människans frihet och personliga utveckling.

"Den fria människan tänkte sig Silvio Gesell inte som en del av ett jättestort urverk som den av Isaac Newton fascine-

rade Adam Smith (...) utan som en helhet. Ekonomin var för honom en levande organism och ingen maskin (...). Därför ville Gesell inte heller reparera den sjuka ekonomin som man gör med hjälp av dagens ekonomiska politik, d v s med punktvisa symptomkurer. I stället ville han bota den genom att avskaffa det monetära systemet och sedan i likhet med homeopaterna bota den sociala organismen med ett medel, som reglerar dess jämviktsstörningar och därmed avlägsnar dess sjukdomssymptom."[35]

Denna Onkens analogi är så till vida lyckosam som den hjälper oss att övervinna många svårigheter när det gäller att förstå vad som sker och vad som bör göras. En grundläggande uppfattning inom homeopatin är nämligen att man skall bota lika med lika. Vid förgiftningar kan till exempel en "homeopatisk dos" ges, som till en början ofta försämrar patientens tillstånd. Likaså kan vid en penningreform den sjukliga cancerartade tillväxten i vår ekonomi botas med neutrala pengar samtidigt som tillväxten till att börja med ökar. Det kommer emellertid utan skuldsättningseffekter och med motsvarande ekoskatter vid en optimal penningmängd, med hjälp av vilken alla bytestransaktioner kan klaras av, att leda till en sund kvalitiativ i stället för kvantitativ tillväxt.

En andra grundsats inom homeopatin lyder att den stimulerar människans självläkande kraft. På ett liknande sätt kan man även föreställa sig att ekonomin självregenereras med ett nytt monetärt system och nya regler för markens exploatering.

För det tredje verkar homepoatiska mediciner normalt mjukare än allopatiska (exempelvis "antibiotika", som är riktade "mot livet"). På samma sätt skulle en reform av det monetära systemet, markexploateringen och skatterna, som den beskrivs i denna bok, göra övergången till ett livsbejakande samhälle "mjukare". Även om vi enbart med ett nytt

penningsystem och nya lagar för exploateringen av mark som ordningsramar inte längre skulle kunna lösa våra globala problem, utgör de dock grundvalen för en verkligt kvalitativ förändring och inskränkning av den kvantitativa tillväxten.

Noter

1. Paul C. Martin: *Der Kapitalismus.* Ein System, das funktioniert. Langen-Müller/Herbich, München 1986.

2. Paul C. Martin: *Aufwärts ohne Ende.* Die neue Theorie des Reichtums. Ullstein 1991.

3. Ibid., s 335.

4. Ibid., ss 363–416.

5. Ibid., ss 473–476.

6. Paul C. Martin & Walter Lüftl: *Die Pleite.* München 1984.

7. Ibid., s 370.

8. Martin, 1991, a.a., s 461.

9. Ibid., s 474.

10. Ibid., s 474.

11. Ibid., s 402.

12. Bernd Guggenberger: "Zwischen Ordnung und Chaos". *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, nr 28, 2 februari 1991.

13. Jesaja, 30:13. 1917 års bibelöversättning.

14. Christoph Pfluger (red): *Die neue Wirtschaft.* Bellach/Schweiz, nr 10, 1990, s 4.

15. Ibid., s 6.

16. E. F. Schumacher: *Litet är vackert. Ekonomi som om människor betydde något.* Prisma, Stockholm 1975.

17. Hazel Henderson: *Das Ende der Ökonomie – Die ersten Tage des nachindustriellen Zeitalters.* Dianus-Trikont, München 1985.

18. Paul Ekins: *The Living Economy – A New Economics in the making.* Routledge, London & New York 1986, s 2.

19. Jonathan Porritt: *Seeing Green: The Politics of Ecology Explained.* Blackwell, Oxford & New York 1984.

20. Manfred Max-Neef: "Reflections on Paradigm Shift", i Mary Inglis & Sandra Kramer (red): *The New Economic Agenda.* The Findhorn Press 1984, ss 143–154.

21. Ibid., s 151.

22. Guy Dauncey: *After the Crash* – The Emergence of the Rainbow Economy. Marshall Pickering, Hants 1988.

23. Henderson, 1985, a.a., ss 428 och 432.

24. Hazel Henderson: *Die neue Ökonomie.* Heyne 1989, s 81.

25. Hazel Henderson: "Living Earth's Lessons Co-Creatively", i Roger Benson (red), *From Organization to Organism – A New View of Business and Management.* Findhorn Foundation 1988, ss 37–59.

26. Maria Mies: *Patriarchat und Kapital. Frauen in der internationalen Arbeitsteilung.* Rotpunkt Verlag, Zürich 1989, ss 286 ff.

27. James Robertson: *Die lebenswerte Alternative. Wegweiser für eine andere Zukunft.* Fischer Alternativ 1979.

28. Mies, a.a., s 277.

29. Henderson, 1989, a.a., s 82.

30. Werner Onken: "Silvio Gesell – Persönlichkeit und Werk". Föredrag hållet vid Seminar für freiheitliche Ordnungs och Internationale Vereinigung für natürliche Wirtschaftsordnungs gemensamma kongress under rubriken *Rudolf Steiner und Silvio Gesell als Wegbereiter einer sozialen Zukunft* (Rudolf Steiner och Silvio Gesell som vägröjare för en social framtid). Bad Boll, 28.10.1989, s 30.

31. Ibid., s 32.

33. Rudolf Steiner: Upprop "An das deutsche Volk und an die Kulturwelt", i *Kernpunkte der Sozialen Frage* (1919), Dornach 1973/1980, ss 125 ff.

34. Gesell: *Die natürliche Wirtschaftsordnung.* a.a., s 12.

35. Onken, a.a., s 32.

36. Ibid., ss 14–15.

VII. Praktiska exempel i dagens värld: embryon till en ny ekonomi

Två hinder står i vägen för en praktisk omvandling av våra räntebärande pengar till ett bytesmedel som tjänar alla. För det första det faktum att få människor förstår problemet och för det andra att framgångsrikt utprovade exempel i förhållande till det "normala" penningutbytet i alla länder är utomordentligt få och dessutom är utspridda över olika platser i världen. Tillsammans ger de emellertid en bild av hur en omvandling "underifrån" skulle kunna se ut. De gör det möjligt för oss att uppmuntrande kunna konstatera att var och en omedelbart kan göra någonting. Om tillräckligt många människor har insett vad det handlar om och enar sig om att göra någonting tillsammans är förändringar möjliga också utan statligt stöd. De nedanstående modellerna skiljer sig från varandra såväl till sina funktioner – sparande och utlåning av pengar å ena sidan och utbyte och clearing av arbetsinsatser med hjälp av pengar å den andra – som till modellens omfång och omfattning från lokal till nationell nivå.

På lokal nivå erbjuder det kanadensiska LET-systemet en räntefri modell för grupper, gemenskaper, byar och stadsdelar med en undre gräns på omkring 20 och en övre gräns på omkring 5.000 medlemmar.

Den schweiziska Wirtschaftsring-Genossenschaft (WIR) (Ekonomiska ringen-kooperativet) visar hur det medelstora näringslivet i ett helt land med ett eget och praktiskt

taget räntefritt betalningssystem kan skapa väsentliga fördelar.

Det danska och svenska J.A.K.-systemet, som också är landsomfattande, erbjuder möjligheter till räntefritt sparande och lån på betydligt bättre villkor än vad bankerna kan stå till tjänst med.

De olika ansatserna visar att penningsystem utan ränta även i dag är möjliga och medför fördelar för dem som utnyttjar dem, ty annars skulle de inte existera.

LET-systemet

I varje by, i varje stad och i varje region bor människor med kunskaper och produkter som inte utnyttjas i det traditionella ekonomiska systemet, liksom å andra sidan även människor som behöver vad de har att erbjuda. Genom att både tillgång och efterfrågan offentliggörs (exempelvis via anslagstavlor, tidskrifter, datasystem och radio) och det finns möjligheter att betala utan att behöva använda sig av det traditionella penningsystemet, kan bägge grupperna hitta varandra och i ordets sannaste bemärkelse berika det lokala livet.

Av alla modeller för räntefritt byte av produkter och tjänster är i dag LET-systemet (Local Employment and Trade) det mest utbredda. Det finns i dag omkring 100 "LET-representationer" i Nordamerika, Europa, Australien och på Nya Zeeland. Det första försöket gjordes på initiativ av Michael Linton i januari 1983 i Comox Valley på Vancouver Island i Kanada. 1990 omfattade organisationen cirka 600 medlemmar, som omsätter 325.000 "gröna" dollar om året. Detta är en värdeenhet, som orienterar sig mot den officiella valutans värde men existerar bara som "bokförda" pengar respektive som "skenpengar". LET-systemets

syfte är att mobilisera och aktivera utbytet och utnyttjandet av lokala resurser. Figur 20 visar en förbindelse som gäller för ett LET-medlemskap i Courtney, Kanada, som varje deltagare skriver under.

Juridiskt sett bryter systemet i Kanada, USA och andra länder inte mot det statliga penningmonopolet, eftersom det inte är frågan om någonting annat än en central bokföring i vilken olika insatser tas upp.

LET-systemet fyller där det införts för det första de marknadsluckor som ett ekonomiskt system lämnar bakom sig, vilket globalt hela tiden söker efter den billigaste produktionsorten och därvid har förstört den tidigare befintliga lokala autonoma ekonomiska strukturen. Det äger säkert sin riktighet att den fria världsmarknaden (i den mån den är fri) erbjuder vissa anmärkningsvärda fördelar och har bidragit till välståndet i många länder. Det är emellertid lika uppenbart att detta skedde och sker på bekostnad av människorna i de så kallade "låglöneländerna", på bekostnad av icke förnyelsebara energikällor och stabiliteten i regionala ekonomiska strukturer. Det är därför viktigt att ge nytt liv åt den lokala och regionala ekonomin. Bara tillsammans med det interna näringslivet i en region eller på en ort kan de ekonomiska variationerna på världsmarknaden utjämnas och på lång sikt – tillsammans med det globala varuutbytet – bilda en fast och expanderande konstruktion. Ju stabilare helheten är, desto starkare måste också delarna bli. I denna mening är LET-systemet ett första svar på storkoncernernas och de statliga monetära systemens övermakt. Dessa blir nämligen på grund av sin monopolställning i förening med ränteeffekten och den därav resulterande växande nationella såväl som internationella skuldsättningen allt mer problematiska för mindre politiska och ekonomiska strukturer.

LET-systemet visar sig vara immunt mot nationella och

Avtal för medlemmarna i LETS

Courtney, Kanada i oktober 1984

1. LETS är en allmännyttig förening, vars rättigheter och skyldigheter bevakas av en förtroendeman/kvinna, som representerar medlemmarna. LETS erbjuder en tjänst som gör det möjligt för medlemmarna att byta information och handla med varandra i det att den på medlemmarnas önskan sköter bokföringen.

2. Medlemmarna måste göra sina affärer i "gröna dollar".

3. Den därtill befullmäktigade transfererar gröna dollar från ett medlemskonto till ett annat bara om han/hon av den medlem som har betalat har bemyndigats därtill.

4. Förtroendemannen/kvinnan kan vägra en registrering som betraktas som icke lämplig.

5. En "grön dollar" bör betraktas som sådan att den har värdet av en dollar.

6. Varje medlem är berättigad till insyn i en annan medlems kontoutdrag och omsättning.

7. a) Ansvaret för inbetalning av skatt ligger hos dem som bedriver skattepliktig handel. LETS har ingen skyldighet eller något ansvar för medlemmarna vad gäller att meddela sådana transaktioner till skattemyndigheterna eller andra myndigheter.

7. b) Ehuru medlemmar via LETS kan ingå affärsöverenskommelser, påtar LETS sig inget ansvar vad beträffar värdet, tillståndet eller kvaliteten på de varor som det handlas med.

7. c) Medan all information om medlemmarnas konton behandlas som personlig med undantag för kontouttag och omsättning, kan LETS inte garantera att de förblir hemliga eller tvingas betala för uppkommen skada, såvida denna princip bryts.

8. I förtroendemannens/kvinnans uppdrag ingår att påföra kostnaderna för kontoföringen i "gröna dollar" på medlemmarnas konton. Avgifterna fastställs av honom/henne i samarbete med föreningens rådgivare.

Figur 20

internationella recessioner, skuldräntor, stöld och brist på pengar. Det internationella valutasystemet kan bryta samman, dollarn eller marken i portmonnän kan bli så gott som värdelös och arbetslösheten kan förvärras ytterligare. De "nya pengarna" fungerar emellertid, eftersom de är tryggade till 100 procent genom arbetsinsatser och varor och uppstår bara när människor gör direkta ekonomiska byten med varandra. Därför kan detta system heller aldrig tjäna spekulationen eller leda till att den ene berikar sig på den andres bekostnad. Däri ligger dess styrka.

Med de första tillgodohavandena uppstår samtidigt även de första skulderna. Vad en person är beredd att betala för en tjänst eller vara förs in på den persons konto som tillhandahåller tjänsten eller varan och bokas som skuld på den köpandes konto. Pengar skapas således genom byte. Varken för tillgodohavanden eller skulder betalas emellertid någon ränta. Den som låter sina tillgodohavanden stå inne för länge förlorar dock parallellt till inflationen i det omgivande ekonomiska rummet, eftersom värdeenheten orienterar sig mot den officiella valutan. Därmed fungerar inflationen här så att säga som cirkulationsgaranti, vilket innebär att tillgodohavandena med tiden i någon mån minskar i värde.

Eftersom alla i systemet hjälper till att betala om exempelvis en medlem inte kan betala sina skulder, är det viktigt att man känner varandra och att det råder ett ömsesidigt förtroende. Därför är det också förnuftigt att till en början lokalt begränsa föreningen tills fler människor har lärt sig att ta ansvar. Tyvärr har man ännu inte lyckats träffa avtal om att få betala skatten i "gröna" dollar. På detta sätt skulle nämligen kommunen eller landstinget bli medlem i LET-systemet och skulle kunna finansiera offentliga utgifter i "gröna dollar" respektive i motsvarande "lokala valuta". Den positiva aspekten är uppenbar: alla deltagares likvidi-

tet ökar och för staten eller kommunen skapas ett oerhört billigt sysselsättningsprogram.

Systemets fördel ligger i att det praktiskt taget endast begränsas av hur mycket tid och energi var och en är beredd att ägna åt projektet. I synnerhet om det i det statliga systemet blir ont om pengar och räntorna stiger, kan detta visa sig vara ett avgörande kriterium för att införa systemet och tillgodogöra sig dess fördelar.

En intressant aspekt är att just de människor som är uteslutna från det normala näringslivet i LET-systemet utvecklar ovanliga talanger. Framför allt deltidshjälp och arbete per timme – från att sitta barnvakt över trädbeskärning och häckklippning till hjälp vid skrivandet av kärleksbrev, från fönsterputsning till fruktkonservering och vårstädning – efterfrågas. Varje människa förfogar över talanger som andra inte har och vilka inte har någon plats i det traditionella näringslivet.

Till att börja med hade LET-systemet en bred opposition emot sig. Vänstern antog att det var fråga om en högerföreteelse, medan högern trodde att det var ett steg i riktning mot ett kommunistiskt maktövertagande. Några affärsmän förmodade att idén var ett trick för att lura dem på pengar.[1] Medan de flesta män förhöll sig ytterst misstänksamt intog kvinnorna en väsentligt mer pragmatisk ståndpunkt. Det verkade snarast som om de tänkte: "Jag får se hur det fungerar för mig, och om det fungerar, varför skulle jag då inte dra nytta av det?"

Vad som fascinerar de flesta deltagarna är hur enkelt systemet är att förstå och hur lätt det är att utnyttja. *Det reglerar sig självt,* eftersom det bara växer med mängden ekonomiska transaktioner. Man kan utan problem kombinera det med det rådande monetära systemet. Eftersom de "materiellt" inte existerar, kan "gröna" dollar varken förfalskas, minska i värde, hamstras, stjälas eller gå förlorade.

Ingen kan samla dem på sig och låna ut dem mot hög ränta. Det innebär att dessa pengar inte utvecklar något egenliv och inte heller ägnar sig för spekulativa syften. De uppstår helt decentraliserat och är därmed direkt förbundna med sin källa, människors kreativitet.

Eftersom den "gröna" dollarn inte kan lämna det lokala ekonomiska rummet, så att man skulle kunna köpa bilar från Japan eller kläder från Hongkong för dem och man därför inte kan investera den köpkraft de representerar långt borta, främjar varje transaktion utvecklingen av lokala resurser. En arbetslös mor i Courtney uttryckte det på följande vis: "De ger mig en känsla av att kunna göra någonting för gemenskapen, eftersom jag varje gång jag handlar med 'gröna' dollar vet att jag hjälper någon annan att förbättra sin ekonomiska siutation."[2]

Tillgodohavanden i "gröna" dollar är visserligen också de "privategendom" men står i ett mycket mer direkt förhållande till den sociala grupp som producerar dem. I samma utsträckning förbinds användningen av dem med ett socialt budskap, vilket saknas hos pengarna som i dag styr vår värld. Den "gröna" dollarn har nämligen inte varukaraktär, och därmed kan den obehindrat fylla sin funktion som bytesmedel. När vid årets slut samtliga konton räknas ned och plus och minus tillsammans ger noll, men alla transaktioner tillsammans uppgår till en halv miljon "gröna" dollar, har LET-gemenskapens "bruttonationalprodukt" ökat med en ekvivalent av 500.000 dollar, och medlemmarna har blivit rikare i den utsträckning de har deltagit i utbytet.

För att förklara för människor som ännu saknar erfarenhet av alternativa penning- och bytessystem hur LET-systemet fungerar har Michael Linton givit ut en handbok om hur man grundar ett LET-system och hittat på ett spel som är lika roligt som Monopol. LETS PLAY betecknas som ett

spel "som visar världen som den är och som den skulle kunna vara".[3] Det visar hur LET-systemet fungerar för var och en och på ett lekfullt sätt. Man kan spela det med fyra eller fem, men också med upp till tusen deltagare. Reglerna är så enkla att redan större barn kan delta.

De spelare vinner, vilka kan hålla alla inköp inom ramen för sin budget och uppvisar en hög "handelsvolym". Det kan finnas lika många vinnare som spelare. Spelet förtydligar i princip den direkta motsatsen till Monopol: i stället för att en alltid vinner kan här alla vinna – en perfekt analogi till ett monetärt system utan ränta.

WIR-Ringen

Sedan 1934 finns i Schweiz en landsomfattande bytesring med syfte att förse det medelstora näringslivet med förmånliga krediter och förskaffa deltagarna en högre omsättning och högre vinster. WIR (en förkortning för WIRtschaftsring-Genossenschaft) grundades av anhängare av fria pengar och arbetade under 1930-talets avsättningskris också för de så kallade "gesellianernas" eller "friekonomernas" mål, nämligen att genomföra en monetär reform. Som bytesring arbetar WIR enligt samma grundsatser som LET-systemet och alla byteshandelsklubbar: betalning utan kontanter mellan deltagarna via ett centralt kontoförande ställe, inga kontantuttag av tillgodohavandena och därigenom räntefria eller åtminstone mycket billiga krediter.

Eftersom WIR med tidens gång allt mer avlägsnade sig från sin ideologiska grundval, som byggde på fria pengar, och beslöt att betala ränta på de kooperativa andelarna och införa en standardränta för WIR-gireringskrediter och WIR-hypotek – visserligen betydligt lägre än de vanliga räntorna på marknaden – lämnade ortodoxa anhängare av fria

pengar WIR. De grundade i stället ett nytt ringkooperativ, som emellertid snart upphörde med sin verksamhet.

Fastän det också i Schweiz utbildades ett motstånd mot dylika bytesringar (vid sidan av bekämpningen av läran om fria pengar spelade även fruktan för en potentiell konkurrens inom kreditnäringen en roll) antogs i motsats till vad som skedde i Tyskland ingen lag mot det föregivna "missbruket" av betalning utan kontanter. Wirtschaftsring ställdes emellertid 1936, sedan man antagit en ny lag, under kredit- och penningpolitisk uppsikt. Första halvåret 1990 hade Wirtschaftsring 53.730 deltagare, 16.788 officiella konton och en halvårsomsättning på cirka 0,8 miljarder WIR, en värdeenhet som motsvarar den schweiziska francens värde.

För att man skall kunna utnyttja sina WIR-pengar krävs information på området. Utbytet mellan deltagarna fungerar bara när tillgång och efterfrågan snabbt når de rätta adressaterna. Ringen publicerar därför en månadstidskrift och tre kataloger, som omfattar de branscher, orter och restauranger som tillhör Wirtschaftsring.

Wirtschaftsring uppfattar sig helt entydigt som ett medel till självhjälp inom småborgerskapet i konkurrenskampen mot marknads- och kapitalstarka storföretag såväl som mot en allt mäktigare och mer reglerande stat.[4]

Organisationen är uppbyggd som ett bankinstitut med huvudsäte i Basel och har dessutom sju regionalkontor.

Man betalar med betalningsorder som knappt skiljer sig från normala bankchecker, med kreditkort respektive som direktersättning, om WIR-deltagarna har datoriserat sina system. Alla transaktioner debiteras eller krediteras i centralen på respektive konto. Tillgodohavanden påförs inte någon ränta, och skulder en mycket ringa sådan efter storlek och inte med några större avgifter. Pengar "skapas" vid krediteringshändelsen.

Den som överträder reglerna för affärsverksamheten utesluts. Så skedde ofta tidigare, när någon bröt mot affärsprinciperna, eftersom WIR-tillgodohavanden inte kan omvandlas i normala schweizerfranc utan måste stå till medlemmarnas förfogande i form av förmånliga krediter.

Eftersom WIR:s omsättning begränsas till utbytet mellan medlemmarna, finns det mycket olika andelar som man kan betala med i WIR. WIR:s minimiavgift för officiella deltagare ligger mellan trettio och hundra procent, dock högst 2.000 schweizerfranc. Inom restaurang- och hotellnäringen förefaller den hundraprocentiga acceptansen utan någon övre gräns vara mest utbredd. Beträffande andra varor varierar andelarna kraftigt uppåt och nedåt.

Kostnaderna för WIR-organisationen täcktes 1990 med hjälp av deltagaravgiften på åtta schweizerfranc per kvartal eller 32 schweizerfranc om året plus transaktionskostnader från 0,6 till 0,8 procent för varje krediterad summa. Varje deltagare förfogar oinskränkt över värdeenheterna på sitt konto.

Trots framgångar i Schweiz under närmare sextio år har bytesringssystemet på kooperativ bas hittills aldrig kunnat etablera sig i något annat land. Orsakerna är många och särskilt intressanta för Tyskland, eftersom de berör ett kapitel i vår historia som vi ännu inte har gjort upp med.

Ett WIR-initiativ, "Berliner Wirtschaftsring GmbH", misslyckades år 1950 på grund av att bankernas kontrollinstitution (Bankenaufsichtsamt) beslöt att organisationen inte skulle få registrera sig i företagsregistret, liksom ett andra försök som först fick namnet "Bayerischer Wirtschaftsring GmbH", som senare ändrades till "Wirtschaftsring GmbH".[5] En efterbildning av den schweiziska WIR-Wirtschaftsring är i dag inte möjlig i Tyskland på grund av kreditlagstiftningen (paragraf 3), som förbjuder kontant inlösning av girotillgodohavanden.

Denna lag antogs 1933 sedan det i Tyskland bildats flera så kallade "utjämningskassor", "clearingbolag", "bytesbanker" och "varuclearingställen", vilka alla i princip var organiserade på samma sätt som WIR-Ring och utgjorde ett typiskt krisfenomen. Avsättningssvårigheter, outnyttjad kapacitet, varulager, höga räntor och brist på pengar gjorde det attraktivt att bli medlem i dem.[6] Ett undersökningsutskott under ordförandeskap av riksbankschefen Schacht befattade sig år 1933 med dessa bankliknande organisationer och förberedde "lagen mot missbruk av betalningstransaktioner utan kontanter", som antogs 1934 och i paragraf 3 förbjöd kontanta uttag. Lagen drabbade bytesringarnas livsnerv. Professor Hannes Linhardt hävdade i denna fråga följande: "Det omisskänliga syftet med denna lag var att beröva kreditnäringen dess rättigheter och placera den under statens förmyndarskap. Folkets sparade tillgångar skulle registreras och styras för att användas för upprustning och krigsförberedelser."[7]

De första byteshandelsklubbarna stred 1924 med den statliga kontrollinstitutionen (i dag Bundesaufsichtsamt) om de ominösa paragraferna i kreditlagstiftningen. Efter en häftig uppgörelse beviljade kontrollinstitutionen slutligen den vid denna tid praktiserade formen av insättningar, som på vissa villkor kan omvandlas till kontanter. Hugo Godschalk drar slutsatsen att en förnyelse av lagstiftningen i dag vore av nöden med tanke på centralbankernas bättre styrningsinstrument.[8]

Att det trots dessa svårigheter just i Frankfurt am Main, Förbundsrepublikens finanspalats nummer ett, skulle lyckas att bilda en kommersiellt arbetande byteshandelsklubb hade knappast någon med tanke på den rådande rättssituationen väntat sig. Kapitalbolaget "Barter Clearing & Information" (BCI) hade i början av år 1991 nästan åttatusen deltagare och sjuttio kontor i Förbundsrepubliken och Österrike.

Att BCI:s nyöppnade kontor i Östberlin och Freiberg (Sachsen) råkade ut för en anstormning av intresserade är knappast att förundra sig över. Ingenting behövs nämligen bättre i de nya förbundsländerna än räntefria lån.

Också BCI erbjuder i likhet med WIR-Ring den dubbla fördelen av nya avsättningsmöjligheter och billiga krediter. Men till högre kostnader: i stället för att betala 32 schweiziska franc om året uppgår för deltagande i BCI under första året minimibeloppet till 480 D-mark, medan transaktionskostnaderna betalar sig med en till två procent i stället för 0,6–0,8 procent.

Till skillnad från i WIR-Ring kvittas dock bytesaffärerna också i mark och upptas från producenter till importörer, från privathandlare och industriella konsumenter, från stora och små firmor. Medan Wirtschaftsring är horisontellt uppbyggd (liksom för övrigt även de flesta kommersiella bytesringar i USA) har BCI en vertikal struktur. Den betraktas av den statliga kontrollinstitutionen inte som en bank, emedan inga penningaffärer ingår i verksamheten. Man förmedlar nämligen bara tjänster och varor och hjälper till vid clearingen. Affärsvolymen uppgick år 1990 till 102.000.000 D-mark, varav 30.000.000 D-mark kvittades via byteshandel.

I motsats till i Wirtschaftsring blir företagen "omskötta", det vill säga man ser till att saldona inte konsolideras. Efter tolv månader måste konton som uppvisar minus balanseras i mark. Därmed finns för andra, som har samlat på sig allt för höga tillgodohavanden, möjlighet att balansera dessa i mark, varmed problemet med ickekonvertibilitet i landets valuta som i WIR-Wirtschaftsring bortfaller. Dessutom följer man bestämmelserna i kreditlagens paragraf 3.

J.A.K.-systemet i Sverige

Initialerna J.A.K. står för Jord, Arbete och Kapital (i betydelsn hus, maskiner och liknande) och för en rörelse som växte fram i 1930-talets Danmark. De flesta bönderna i Sveriges grannland söder om Öresund var vid denna tid synnerligen skuldsatta trots produktiva gårdar – och kunde inte behålla sin egendom. Därför slöt sig köpmän och producenter samman och utvecklade en egen valuta utan ränta, vilken efter en relativt kort tidsrymd åter möjliggjorde ett vinstbringande arbete. Orolig för att detta exempel kunde bilda skola förbjöd regeringen mellan 1934 och 1938 denna valuta.

Trots många nederlag återupptog rörelsen under 1950-talet i Danmark och under 1960-talet i Sverige arbetet. Organisationerna liknar i väsentliga avseenden varandra och har bägge den fördelen att de erbjuder utomordentligt förmånliga sparlån, fastän de skiljer sig till formen. I Danmark finns det en sparkassa som erbjuder normala tjänster, och i Sverige går alla betalningar över postgirot.

J.A.K.-kooperativets långsiktiga målsättning är att göra räntan på krediter överflödig och därmed möjliggöra en ekonomi utan inflation och arbetslöshet, vilken befinner sig i jämvikt med naturen.[9] Medlemmarna finns utspridda över hela landet. I början av 1991 uppgick de till 3.900 personer (i maj 1993 hade antalet medlemmar stigit till cirka 35.000 personer, ö a) och den totala omsättningen till 34 miljoner kronor. I det danska J.A.K.-systemet omsätts åtta gånger så mycket pengar, ehuru Danmarks befolkning är betydligt mindre än Sveriges.

Den som vill erhålla en kredit måste ha sparat en tiondel av den summa han vill låna, och samtidigt som man betalar lånet fortsätter man att spara. I slutändan måste var och en spara lika mycket pengar per månad som lånas ut. På så vis

finns i systemet alltid en balans mellan lånegivning och sparande. Det gör att J.A.K. fungerar inte bara när antalet medlemmar ökar utan också när det minskar.

Nu förefaller det för de flesta människor först absurt eller motsägelsefullt att man måste spara samtidigt som man betalar tillbaka en kredit. Med hjälp av två exempel för lån med skilda amorteringstider, som ställs mot bankkrediter med jämförbar löptid, kan man dock visa att det i detta system är fördelaktigt att både spara och låna (se figurerna 21 och 22). Förklaringen är mycket enkel: naturligtvis klarar sig alla bättre, om de ömsesidigt kan spara och låna utan ränta. Till och med om man drar av den ränta man normalt får på banken för sina sparade pengar uppväger denna aldrig den låga räntan på lånen i J.A.K.

Individens deltagande i J.A.K.-systemet beror av hur mycket man vill låna upp och är helt förnuftigt. Flera människor sparar emellertid frivilligt utöver den obiligatoriska summan och skapar på så vis möjligheter för andra att låna.

Det är uteslutet att ha skulder, men här varierar det i allmänhet något. De flesta förfogar vid olika tidpunkter ibland över mer pengar och ibland över mindre. Alla vill emellertid på sin ålders höst ha en smula på kontot. *Just för denna majoritet är J.A.K. ett utmärkt system, eftersom praktiskt taget alla bevisligen klarar sig bättre genom att vara med.* I stället för att sätta in sina pengar på banken, erhålla och betala ränta bildar de själva en spar- och lånegemenskap. Det faktum att också många banktjänstemän är medlemmar, bevisar att systemet erbjuder påtagliga fördelar.

Som de två exemplen visar är små och kortfristiga lån (Exempel 1: 17.000 kronor på 3 år) ur kostnadssynpunkt de mest ofördelaktiga. De är trots detta med en effektiv kostnad på 3,4 procent väsentligt förmånligare än banklån med 16,1 procents ränta för samma belopp under samma

Exempel på J.A.K.-sparlån i jämförelse med ett vanligt banklån

Exempel 1	J.A.K.	Bank
1. Sparbelopp kr/mån	500	500
2. Spartid månader	12	12
3. Sammmanlagda sparbeloppet	6.000	6.000
4. Ränteinkomst (10% i bank)	0	325
5. Avgår skatt	0	–97
6. Tillgängligt belopp	6.000	6.228
7. Lånebelopp	12.000	11.336
8. Lånekostnad avdrages vid utbet	–636	–200
9. Disponibelt belopp (6+7+8)	17.364	17.364
10. Ränta (14% i bank)	0	2.741
11. Nettokostnad efter avdrag	445	1.919
12. Aviseringsavgifter, uppläggning	0	380
13. Totalkostnad	445	2.299
14. Effektiv ränta för lånet i procent	3,4	16,1
15. Amortering per kvartal	1.000	776–1.133*
16. Sparande vid amortering	834	0
17. Kvartalsbetalning (J.A.K.: 611,33 per månad	1.834	1.188
18. Kvartalsbetalning efter skatteavdrag (periodiserad förskottsränta J.A.K.)	1.818	1.120
19. Amorteringstid månader	36	36
20. Utbetalning efter amorteringstidens slut 39 månader senare (12x834 kr)	10.008	0

* Amorteringarnas storlek varierar under återbetalningstiden för lånet.
(Alla belopp i kr.)

Figur 21

Exempel på J.A.K.-sparlån i jämförelse med ett vanligt banklån

Exempel 2	J.A.K.	Bank
1. Sparbelopp kr/mån	2.000	2.000
2. Spartid månader	72	72
3. Sammanlagda sparbeloppet	144.000	144.000
4. Ränteinkomst (10% i bank)	0	48.840
5. Avgår skatt	0	–14.651
6. Tillgängligt belopp	144.000	178.189
7. Lånebelopp	308.000	221.651
8. Lånekostnad avdrages vid utbet	–52.360	–200
9. Disponibelt belopp (6+7+8)	399.640	399.640
10. Ränta (14 % i bank)	0	465.319
11. Nettokostnad efter avdrag	36.652	325.723
12. Aviseringsavgifter, upplägggning	0	1.550
13. Totalkostnad	36.652	327.273
14. Effektiv ränta för lånet % år	1,7	13,1
15. Amortering per kvartal	3.423	429–7.376*
16. Sparande vid amortering	2.995	0
17. Kvartalsbetalning	6.418	7.648
18. Kvartalsbetalning efter skatteavdrag (periodiserad förskottsränta J.AK.)	6.011	6.114
19. Amorteringstid månader	270	270
20. Utbetalning efter amorteringstidens slut 273 månader senare (90x2995 kr)	269.550	0

Tabeller från Per Almgren: *J.A.K. – An interest-free savings and loan association in Sweden*, Tumba 1990

Figur 22

tidsrymd.[10] Lån som löper på minst 20 år och för större krediter (omkring 400.000 kronor) kostar i J.A.K.-systemet 1,7 procent, medan man för vanliga banklån på samma belopp betalar en ränta på 13,1 procent. Orsaken är att bankens arbete med granskning av säkerheter och inrättande av konton och liknande vid större krediter över längre amorteringstider inte blir så dyrbara. I bägge fallen har kredittagarna inte bara förmånliga villkor utan dessutom ett avsevärt tillgodohavande på omkring 60 procent av krediten, som kan betalas ut i slutet av lånets motsvarande amorteringstid.

I januari 1990 bekräftade departementet för islamska angelägenheter i Kuwait att J.A.K.-systemets grundsatser låter sig förenas med islams grundsatser. Det har medfört att kooperativet har fått ett betydande antal muslimska medlemmar från arabvärlden. Juridiskt möjliggörs J.A.K.-systemet i Sverige av att en inregistrerad förening sköter transaktionerna. På så sätt kringgår man bankernas monopol på att förvara och förvalta insatta penningbelopp.

De alternativa penning- och kreditsystemens fördelar och nackdelar

Bytesringar, byteshandelsklubbar, spar- och lånekooperativ utgör basen för en ny ekonomi, därför att de – trots högre informationskostnader än i det normala penningsystemet – erbjuder fördelar. Annars skulle de heller inte utnyttjas.

I USA "byter" man varje år varor och tjänster till ett värde av två miljarder dollar. Beaktar man även den växande siffran för direkta eller indirekta bytesaffärer, särskilt i handelsförbindelserna mellan öst och väst, men också mellan västliga industrinationer och tröskel- och utvecklingsländer – bedömningarna varierar mellan tio och trettio

procent av världshandelns volym – utkristalliserar sig överallt samma sak: bytesaffärer möjliggör en ytterligare avsättning, som aldrig skulle ha kunnat komma till stånd i det monetära kretsloppet.

Grundschemat och motivet för att bilda dylika institutioner liknar varandra överallt:

– Samtliga deltagare har ett transaktionskonto i en central.

– Kontona är fiktiva värdeenheter ("gröna dollar", WIR, bytesandelar och liknande), vilkas värde är identiskt med valutan i varje berört land.

– Det är tillåtet att i viss mån överskrida kontot; därvid uppträder deltagare med positiva fordringar de facto som kreditgivare.

– På tillgodohavandena utgår ingen ränta; kreditgivningen är likaledes räntefri eller obetydlig i förhållande till marknadsräntan.

– Inbetalningar för att skapa tillgodohavanden tillåts i många fall. Däremot är det helt mot stadgarna eller, såvida lagen medger, endast i begränsad utsträckning möjligt att göra kontantuttag.

– Deltagarna informerar centralen om alla transaktioner per telefon, skriftligt eller med hjälp av dataöverföring. Därefter "clearar" centralen transaktionen.

– Man betalar en avgift till den förmedlande centralen via årliga bidrag och/eller avgifter per transaktion hos köparen och/eller säljaren.

– Deltagarna bestämmer själva minimiavgiften till gireringsenheten.

– Centralen kan bilda en reservfond för att trygga sig mot kreditförluster, utbetalning av tillgodohavanden när någon inte längre vill vara med eller vid missbruk, eller också kan den ta en extern kreditförsäkring.

– Till centralens uppgifter hör förutom bokföringen av

de olika transaktionerna att informera deltagarna om tillgång och efterfrågan. Detta arbete skall organiseras på så sätt att kostnaderna för att finna de önskade köparna eller försäljarna minimeras.[11]

Byteshandelssystem och de företagare som satt förmedlingsverksamheten som mål på lokal, nationell eller internationell nivå tjänar naturligtvis på spridningen av de nya informationsteknologierna. De tankar om ett fritt utbyte av varor och tjänster som utvecklades av Gesell och Proudhon är i datorernas tidsålder inga ekonomiska fantasier utan har blivit en normal realitet. Mathias Bröckers säger:

"Byteshandelsklubbarna vänder på bankernas princip: de belönar dem som investerar pengar (med hjälp av räntefria krediter) och bestraffar dem som hamstrar. Det lönar sig i det här sammanhanget nämligen inte att låta sina intjänade slantar stå kvar på banken, eftersom man inte får någon ränta. Om denna byteshandel i form av minuthandel på ett ungefär är representativ för hela marknaden (...) måste detta mikrokosmos fungera. Ett ekonomiskt system bestående av hundratals decentraliserade byteshandelsklubbar skulle i stället för de hindrande räntekostnaderna bara vara tvunget att betala kostnaderna för clearing och information."[12]

Erfarenheten visar att en mer än tillrådlig kreditgivning kan visa sig vara lika farlig som alltför stora tillgodohavanden, som inte används för utveckling. För att garantera jämvikten är det därför nödvändigt antingen med frister för att utjämna extrema negativa och positiva saldon och inlösning respektive utbetalning av tillgodohavanden i landets valuta, eller att man förbinder bytesringen med en bankservice.

För att kunna underlätta för innehavare av större tillgodohavanden att erbjuda sin bytessäkerhet och förmedling till kreditsökanden vore det möjligt att grunda en bank för

"gröna" dollar respektive de ibland utnyttjade byteshandelsenheterna, vilken skulle kunna fungera i stort sett som en vanlig bank. Man måste i motsvarande grad räkna med större risker, som måste täckas med hjälp av säkerheter och riskpremier och stå i ett bestämt förhållande till tillgodohavandena.

För att innehavarna skall vilja skiljas från sina tillgodohavanden, måste man också införa en användaravgift. Eftersom någon sådan hittills inte har funnits tenderar de flesta bytesringar, på grund av att de som medlemmar har alltför många människor med alltför stora tillgodohavanden, att stagnera. LET-systemen i Comox Valley och på andra håll växer till en viss punkt och stagnerar sedan plötsligt, om det inte längre finns några möjligheter att placera sina tillgodohavanden respektive åter ge ut dem. Genom en cirkulationsgaranti via en "användaravgift" skulle man kunna avhjälpa denna brist. Genom att krediter blir möjliga, som leder till nya ekonomiska aktiviteter, får systemet liv. Det innebär att belöningen för de enskilda innehavararna av tillgodohavanden består inte i att de får mer pengar, det vill säga ränta på sitt insatta kapital, utan i att de erbjuder ett större och mångfaldigare utbud för alla.

I detta avseende håller en cirkulationsgaranti via en användaravgift systemet i gång på samma sätt som räntan. Vad som bortfaller är för det första att man flera gånger måste betala tillbaka sina krediter och därmed den sjukliga tillväxten i det ekonomiska systemet; för det andra de ensidiga fördelarna för dem som sitter inne med pengar vilka i dag växer för dem som får ränta och ränta på ränta. Kombinationen av en bytesring och ett spar- och lånekooperativ med ett cirkulationsgaranterat betalningsmedel finns ännu inte. Det vore emellertid inget problem att utvidga de bestående systemen med de ibland saknade komponenterna.

Olika försök med alternativa pengar är politiskt förnuftiga. Då kan vi nämligen bättre lära oss förstå hur pengar fungerar och vilka syften de tjänar. Praktiska erfarenheter är viktiga, ty de ger oss mod att vidta nödvändiga förändringar. Inget av dessa mindre försök ändrar dock någonting vad beträffar de världsomspännande problem som förorsakas av dagens monetära system. Av den anledningen får man inte glömma bort målet att främja förändringar också på nationell och internationell nivå.

Här skall vi dock peka på ytterligare två viktiga problem, och det första gäller skattefusket. Det var särskilt i USA så utbrett i de kommersiella byteshandelsklubbarna att man i dag har skapat regler som ger skattemyndigheterna officiell inblick i medlemmarnas konton. Det leder också till det andra problemet, nämligen att ett komplett betalningssystem (vilket redan i dag är tekniskt möjligt), om det en gång blir verklighet, utan tekniska svårigheter kan förvandlas till ett idealiskt instrument inte bara för folkets totala räkenskaper utan också för en fullständig övervakning av människorna i en totalitär stat.

En sådan kvantitativt och kvalitativt högvärdig informationskonstruktion motsvarar drömmarna hos planerarna i öst och väst. Redan 1897 föreslog Solvay ett betalningssystem för hela ekonomin utan kontanter och betonade att den informationspotential man får på köpet, huvudbokföringens verkliga funktion, består i att "registrera vars och ens flyktiga sociala situation och göra upp ett diagram för människornas aktiva liv och faktiska relationer".

På den tiden var detta fortfarande inte genomförbart. Situationen har i dag emellertid i grunden förändrats. Också därför måste vi vara medvetna om möjligheten – särskilt med tanke på de genom effekten av ränta på ränta allt större rikedomarna och den därmed allt större maktfullkomligheten hos en minoritet – att man via ett pen-

ningsystem utan kontanter (även utan ränta och inflation) kan införa ett totalitärt system. En sådan regim skulle inte längre behöva en Hitlers eller Stalins brutalitet utan bara kredit- och debetkorten som instrument – med hjälp av vilka alla transaktioner i kassaterminalerna kan överföras direkt på våra bankkonton – för att kunna rita ett diagram över vårt aktiva liv och därmed styra oss. Därför betyder det statliga monopolet på pengar i kombination med ett system utan kontanter en stor fara för vars och ens personliga frihet. Det måste man vara på det klara med.

Noter

1. Guy Dauncey: *After the Crash – The Emergence of the Rainbow Economy.* Marshall Pickering, Hants 1988, s 49.

2. Ibid., s 63.

3. Telefonsamtal med Michael Linton (Kanada) den 30 januari 1991.

4. *WIR-Magazin*, Basel, juni 1990, s 24.

5. Karl Walker: *Wirtschaftsring* – Moderne Absatzwege. Rudolf Zitzmann Verlag, Lauf bei Nürnberg 1959.

6. Hugo Godschalk: *Die geldlose Wirthschaft. Vom Tempelaustausch bis zum Barter-Club.* Basis Verlag, Berlin 1986, ss 30 ff.

7. Hannes Linhardt: "Kreditinstitut im Wettbewerb: Das Verhältnis von Landesaufsicht und Bundesrecht", i E. Dürr (red): *Geld- und Bankpolitik*, Neue Wissenschaftliche Bibliothek, Band 28, 2. Auflage, Köln, Berlin 1971, s 438.

8. Godschalk, a.a., s 47.

9. Per Almgren: *J.A.K. – An Interest Free Savings and Loan Association in Sweden.* Tumba, 1990, s 1.

10. Betalningen av de faktiska kostnaderna är i praxis en iterativ process, som inte kan framställas i tabellen och bland annat är beroende av hur de sparade pengarna betalas in. De angivna

siffrorna bildar en förenklad framställning av konkreta fall.

11. Jfr Godschalk, a.a., s 44.

12. Mathias Bröckers: "Tauschen wird wieder aktuell", i *Pflasterstrand*, september 1990, s 22.

13. E. Solvay: *Gesellschaftlicher Compatibilismus*. Brüssel 1897, s 18; citerad i Godschalk, a.a., s 27.

VIII. Hur var och en kan medverka till att förändra det monetära systemet

Sprid information!

Det viktigaste steget är att informera sig och bidra till att andra likaledes blir medvetna om vårt penningsystems problematik och om hur ett alternativ skulle kunna se ut.

Det största hindret för en omvandling av det nuvarande penningväsendet består i att så få förstår problemet och ännu färre vet att en lösning finns för handen. George Orwell skriver i sin bok *1984*:

"Det finns inget lömskare och säkrare sätt att förstöra samhällets fundament än att urholka dess penningvärde. I denna process ställdes alla de ekonomiska lagarnas dolda krafter i förstörelsens tjänst, och detta på ett sätt som inte en på en miljon kan inse."[1]

Det första steget i riktning mot en förändring bör därför vara att man så noggrant som möjligt sätter sig in i hur räntan och räntan på ränta fungerar samt i anslutning till detta dryftar lösningen på problemet med alla dess följder.

Man börjar diskussionen i familjen och vänkretsen i den mån man kan belysa själva sakförhållandet. Därefter bör man kontakta människor man inte känner så väl och man bör inte tveka att tala med personalen på sin bank, försäkringstjänstemän, lokala politiker, journalister och pressfolk. Många diskussioner med bankfolk och ekonomer har övertygat mig om att det inte finns några verkliga svårighe-

ter utom de intellektuella blockeringar som de till följd av sin utbildning och begränsande föreställningsvärld har byggt upp om pengarnas sätt att fungera.

Man bör bli medveten om att pengar utgör ett av de centrala problemen i många människors liv. De är allra djupast förknippade med människornas bild av sig själva och deras förhållande till världen. Storvulenhet eller girighet, öppenhet eller slutenhet, värme eller kyla speglar sig i individens inställning till pengar. *Det visar sig som vanligt vara svårt att betrakta pengar skilt från andra ting.*

Först måste man emellertid kunna förklara att den kontinuerliga ingående räntan är omöjlig att påvisa matematiskt samt hur inkomsterna omfördelas med hjälp av räntan (se figurerna 1–6). Först därefter kan man peka på de sociala och politiska följderna.

Man bör också göra klart för sig att penningdilemmat är synnerligt förknippat med en mängd andra problem, som inte alla automatiskt löses genom en reform. En monetär reform kommer *inte* av sig själv att innebära någon lösning för fattiga, sjuka och andra socialt eftersatta grupper utan bara göra det lättare att hjälpa dessa. Det innebär emellertid inte att vi utan särskilda program och särskilt engagemang kan lösa sociala och miljöproblem, vilket tidigare ibland påstods av alltför begeistrade anhängare av en monetär reform.

De som följer medias bevakning av vad som sker i världen inser mer och mer nödvändigheten och möjligheten av en förändring samtidigt som de inser det ansvar som varje människa som förstår att det finns en lösning har för att att sprida dessa insikter. Vi måste sörja för att ingen längre behöver lämna skolan utan att vara informerad om pengarnas grundläggande betydelse och de olika mekanismerna för en cirkulationsgaranti och dess ekonomiska och sociala konsekvenser.

Umgås mer medvetet med pengar!

En möjlig första åtgärd är att som investerare och konsument i dagens penningsystem umgås mer medvetet med pengar och se till att man investerar sina egna pengar i etiskt försvarbara produkter och projekt. Fler och fler människor blir i dag medvetna om de sociala och moraliska aspekterna på hur de använder sina pengar. Som konsument kan man informera sig om huruvida de produkter man köper är miljövänligt och socialt framställda. Det mest direkta och enklaste sättet att investera "etiskt" är att stödja dem som satsar på sociala eller ekologiska projekt och saknar pengar genom att ge billiga eller räntefria krediter.

Den för vilken detta inte är möjligt kan också använda sig av institutioner som Ökobank (Ekobanken) eller penningrådgivningskooperativet TRION i Hamburg som förmedlare respektive kommersiella investeringsfonder. På detta sätt har i USA utvecklats ett affärsföretag med en omsättning på i storleksordningen några miljarder dollar. Med Hazels ord "vädrar en växande mängd av helt normala människor ut det förruttnade systemets unkna lukt vid sin tröskel och kan inte längre tillåta att deras pengar motverkar exakt vad de själva önskar för sitt eget liv".[2]

Också i Förbundsrepubliken Tyskland öppnar trollformeln "etiska investeringar" sedan en tid tillbaka dörrar och plånböcker. Framför allt kvinnor förefaller fascinerade av idén att för sina besparingar investera i projekt, via vilka varken rustningsproduktion, kärnkraftverk eller kemiska produkter kan finansieras – just ingenting som ens på långa vägar kan te sig ekologiskt betänkligt.[3] De enda som har problem med begreppet "etiska investeringar" är statens myndighet för kontroll av kreditväsendet (Bundesaufsichtsamt für das Kreditwesen) på grund av att den är av den åsikten att etiken för kapitalplaceringar varken låter

sig definieras eller kontrolleras och för det andra därför att man inte helt enkelt kan avfärda konkurrensen som "oetisk".

Några placeringsrådgivare har i dag tagit avstånd från begreppet "etiska" penningplaceringar, därför att de hävdar att man här under denna täckmantel söker lönsamma nischer på marknaden, vilka egentligen inte är någonting annat än rent geschäft. Att dessa argument är helt på sin plats bevisas exempelvis av den av den franska Paribasbanken erbjudna "Gröna korgen" med aktier i den tyska atomjätten RWE. Det är ett företag som i "den ekologiska energipolitiken spelar ungefär samma roll som 'Jäger 90' (Jaktplan 90) spelar för fredsrörelsen".[4]

"Den som menar allvar med sitt samvete", säger Mathias Bröckers i sin artikel "Drum prüfe, wer sich ethisch bindet ..." (Kontrollera därför den som säger sig handla etiskt ...), "kommer därför inte förbi att man måste ha utförliga kunskaper och noggranna informationer. I detta sammanhang måste man av nödvändighet vända på den gyllene finansregeln 'tid är pengar'. Det första budordet för återomvandlingen av pengar i ett livsbefrämjande medium är ett annat umgänge med tiden."[5]

Både Ökobank och penningrådgivningskooperativet TRION erbjuder sparbrev, vars överskott går till miljö-, kvinno- och bildningsarbete och enligt placerarens önskan förräntas till noll eller till vad som är normalt på marknaden. Det är i varje enskilt fall möjligt att kontrollera den "etiska kopplingen", och det blir uppenbart att "benägenheten att avstå från räntan ökar ju mindre anonymiteten är, det vill säga ju starkare placeraren kan identifiera sig med innehållet i ett projekt".[6]

Dessa bud bryter mot en viktig marknadsregel, som fortfarande styr de flesta etiska investeringsfonders verksamhet, nämligen att man bör placera pengarna där man kan

förvänta sig den största utdelningen. Fastän det kan tyckas snarast oförnuftigt ur "ekonomisk" synvinkel, vill dock allt fler människor hellre erhålla en något lägre ränta mot att de är säkra på att deras pengar hamnar i rätta händer.

Exempelvis via TRION ledde den allt närmare kontakten mellan en biologiskt odlande bonde och hans kundkrets på cirka 40 familjer till att jordbrukaren fick närmare kännedom om kundernas behov och kunde tack vare ett kapitaltillskott producera billigare och effektivare. Man sammanställde önskemålen från kunderna, och bonden fick klart för sig vad de önskade. Han fick en kredit av kooperativet och kunde redan i oktober helt överraskad konstatera att han hade uppnått ett överskott på 50.000 mark. I vanliga fall skulle man ha delat ut dessa pengar till alla medlemmar, men i stället valde man enhälligt att skänka hela summan till en allmännyttig förmedlare.[7]

Av detta exempel framgår tydligt hur pengar kan användas som ett medel för att på ett kreativt och socialt sätt utforma vår omgivning: bonden kan på ett mindre riskfyllt sätt utöka sin odling; familjerna i staden får fullvärdiga, hälsosamma och billiga livsmedel, och alla deltagarna har fått påtagliga bevis för att det går bättre att lösa problem gemensamt. I stället för att pengar försvinner i en ogenomskådlig apparat blir verkningarna av dem möjliga att se och förstå.

Tillsammans med partnerbanker inom och utom Förbundsrepubliken, vilka också de känner sig förpliktade att inta sociala och ekologiska ståndpunkter, koncipierar penningrådgivningskooperativet individuellt anpassade lösningar för sina kunder och är sedan slutet av 1990 också i färd med att införa J.A.K.-systemet (se föregående kapitel) i Tyskland.

Medvetna penningplacerare väljer sina möjligheter till placeringar utifrån ekonomiska *och* sociala synpunkter. Från

sina listor över potentiella investeringar stryker de i första hand rustningsindustrierna och vidare sådana som är kända för inhumana arbetsförhållanden eller är notoriska miljönedsmutsare. De investerar varken i atomkraftverk eller i sådana företag som samarbetar med repressiva regeringssystem som det sydafrikanska.

På lång sikt kan deras investeringar ge en bättre avkastning. Kärnkraftindustrin i USA med sina miljardkostnader i form av sammanflätade följdkostnader och olyckor har redan visat sig ytterst oräntabel för investerarna. Investeringar i alternativ energi lönar sig emellertid allt mer.[8]

Ett medvetet umgänge med pengar kan man få till stånd omedelbart helt oavsett om vi förr eller senare ändrar det monetära systemet. Som ett bra koncept visar sig socialt och ekologiskt inriktade investeringar i varje penningsystem, *förutsatt att de förverkligas på ett kritiskt och informerat sätt.*

Främja modellförsök!

En av de viktigaste förutsättningarna för ett fördelningsneutralt penningsystem är att det utprovas i det verkliga livet. På så sätt får man en föreställning om hur det skulle verka om det kom till användning i större skala.

I kapitel VII beskrevs tre exempel på nya penningsystem och spar- och utlåningsgemenskaper: det i Kanada bildade LET-systemet, den schweiziska WIR-Ring och det svenska J.A.K.-systemet. De skulle kunna kombineras med varandra på lokal, regional och nationell nivå och garanteras genom att man inför en användaravgift för att trygga cirkulationen.

Det vore önskvärt att regioner eller länder som är intresserade av att genomföra dylika experiment gemensamt stämmer av varandras system för att resultatet på så sätt

under olika sociala, kulturella och ekonomiska betingelser skall bli mer stabilt. Det område i vilket man inför ett nytt monetärt system måste vara tillräckligt stort för att kunna visa på resultat som skulle kunna appliceras på ett helt land. Dessutom vore det önskvärt med en hög självförsörjningsgrad – att alltså många av de erforderliga varorna och tjänsterna regionalt står till handelns och det ekonomiska utbytets förfogande.

I ett område med dåligt utbyggda strukturer kan å andra sidan neutrala pengar sättas in för att skapa arbetstillfällen och som en impuls för dem som vill utveckla ett mångsidigare och mer stabilt näringsliv. Sannolikt vore det senare fallet mer lockande, eftersom regioner med ett svagt näringsliv är öppnare för förändringar, i synnerhet om det finns en möjlighet som i fallet Wörgl (se kapitel II) att kunna vinna och inte ha något att förlora.

I sin artikel "Eine Strategie für eine konvertible Währung" (En strategi för en konvertibel valuta) pläderar Bernard Lietaer (tidigare chef för Avdelningen för elektronisk databearbetning vid Belgiens riksbank) för införandet av cirkulationsgaranterade pengar i de före detta öststaterna.[9] I stället för att överta grundfelet i vårt monetära system, borde dessa länder samtidigt som man inför en konvertibel valuta trygga pengarnas cirkulation medelst en användaravgift. För att underlätta att de blir internationellt accepterade föreslår han dessutom att de i början garanteras med hjälp av en "varukorg" bestående av produkter som går att exportera. En sådan åtgärd skulle stärka förtroendet för valutans stabilitet och kunde, när man har uppnått detta, efter en tid bortfalla, liksom guldet bortföll som garant för pengarnas värde vad gäller andra konvertibla valutor.

För att få pålitliga resultat vore det viktigt att inte inskränka experimenten till den ena eller andra situationen. Många erfarenheter och en uppföljning av resultaten kan

sedan visa på betydelsen av räntefria pengar under olika samhälleliga förutsättningar.

Förändra politiken!

De i föreliggande bok föreslagna reformerna skulle kunna erbjuda en verkligt fri marknadsekonomis fördelar, en marknadsekonomi fri från dagens kapitalisms negativa sidor. De leder till en ny lösning, som kombinerar den enskildes frihet och individuella utveckling med en fri marknadsekonomi och en högre grad av social rättvisa. Reformen skulle förhindra att flertalet människor utsögs genom monopol på pengar och mark, och det utan att vi fick en ineffektiv planekonomi eller en allsmäktig byråkrati. De skulle kunna skapa förutsättningar för en ekologisk marknadsekonomi, i vilken man producerar många slags varor och tjänster i optimal mängd.

När man i Förbundsrepubliken Tyskland ser sig om efter potentiella aktiva förkämpar för ett nytt monetärt system, måste dessa omfatta cirka 95 procent av befolkningen: de nya ekonomerna, ekologerna, kvinnorna, pacifisterna, De gröna, Grå pantrarna, de besvikna socialisterna och dessutom de 85–90 procent som ständigt är med och betalar till det nuvarande penningsystemet samt de vidsynta bland de 10–15 procent som visserligen profiterar på det nuvarande systemet men har insett att också de i längden tjänar på ett sunt system. Det är på tiden att de alla sluter sig samman och över partigränserna för att genomföra en penning-, mark- och skattereform som är värd namnet.

Vägen till neutrala pengar leder också över de politiska instanserna och kan bli en framgång först när man kan vinna en parlamentarisk majoritet för detta koncept.

"Visserligen förefaller det inte helt utsiktslöst att en dag

kunna mobilisera majoriteten, men för tillfället består den största svårigheten i att fackekonomerna inte kan eller vill begripa vad det handlar om. De ger därför politikerna felaktig information när man frågar dem om råd. Man står inför ett dilemma, som Keynes har uttryckt med följande formel: Det är inte de nya tankarna som är svåra att förstå utan svårigheten ligger snarare i att frigöra sig från de gamla."[10]

I sin senaste bok, *Das Kartenhaus unseres Wohlstand* (Vårt välstånds korthus), där den nuvarande penning- och räntepolitiken skarpt kritiseras, ger den före detta Frankfurtbankiren Philipp von Bethmann varje sparare, som därmed även är penningutlånare, således fordringsägare, mod att äntligen ta till orda och vara med om att bestämma:

"Det går nämligen. Miljoner sparare, som bidrar med miljarder, kan mycket väl se till att de får ett ord med i laget. De kan välja. De kan utöva påtryckningar, de kan strejka, protestera och demonstrera. Men de kan göra ändå mer. De gör det knappast. Det är helt sant. De känner sig fortfarande helt tillfreds. De vet föga om sin makt. De är alltför försagda. Det är nytt och ovant för dem att vara kapitalister. Man måste först lära sig det."[11]

Vad det innebär att protestera och demonstrera och vad det kan ge upphov till, har våra egna landsmän visat oss i november 1990. Kanske är det nu tid för oss – eller för dem som en längre tid har varit kapitalister – att vakna upp och genomdriva vår rätt till pengar som tjänar som värdestabila betalningsmedel, en pålitlig och rättvis värderingsmåttstock samt som en värdebeständig förmögenhetsplacering. Penningpolitik är nämligen inte – vilket de flesta antar – bara någonting för experter. Den angår oss alla och kan förstås av alla lika väl som multiplikationstabellen.

Medan i de högindustrialiserade länderna utsträckningen av omfördelningen av rikedomar med hjälp av den mone-

tära politiken och markexploateringen inte framgår så tydligt till följd av utsugningen av utvecklingsländerna, betalar de senare det verkliga priset för de bägge orättvisa systemen. Dessa infördes av kolonialmakterna, och med stöd av den internationella arbetsdelningen och löneskillnaderna utsuger de i dag tredje världens folk mer brutalt än under den mörkaste kolonialtiden. Fastän människorna i dessa länder lider mest, är det föga troligt att de nödvändiga förändringarna i penningsystemet till att börja med görs i tredje världen. Den politiska makten ligger i händerna på en liten "elit", som knappast kan behålla sina rikedomar utan vapenmakt.

Däremot finns möjligheter till en sådan fundamental omvandling i de mindre, demokratiska länderna i Europa samt i de östeuropeiska länderna, som har befriat sig från den kommunistiska centraldiktaturen. Norden med ett stort antal relativt rika och välutbildade människor visar sig jämförelsevis öppen för en social omvandling. Alla östeuropeiska länder söker efter nya vägar för att kunna förena en fri marknadsekonomi med större social rättvisa.

Vid en offentlig "hearing" med en av FN:s kommissioner, som sammanträdde i Moskva, sade A. S. Timosjenko vid Statliga juridiska institutet vid Sovjetunionens vetenskapsakademi redan den 11 december 1986:

"Idag kan vi inte garantera ett lands säkerhet på en annan stats bekostnad. Säkerheten kan bara vara universell och säkerheten kan inte bara vara politisk eller militär. Den måste också vara ekologisk, ekonomisk och social. Den måste garantera att mänsklighetens strävanden i sin helhet kan förverkligas."[12]

Mänsklighetens kamp för social och ekonomisk rättvisa var lång och häftig. Denna kamp har länge förts till följd av hårda motsättningar av politisk och religiös art. Oräkneliga människoliv offras utan betänkligheter i uppgörelserna.

Det är därför en tvingande nödvändighet att vi lär oss inse att ingen kan vinna sin säkerhet på bekostnad av någon annan, för att inte tala om vilka påfrestningar en sådan politik innebär för miljön, av vilken vår överlevnad är beroende. För att kunna omsätta denna insikt i handling behöver vi några djupgående och genomförbara förändringar i ramarna för vår sociala existens. Frågan om huruvida vårt penningsystem, vår exploatering av marken och skattelagstiftningen kommer att förändras före eller först efter nästa stora ekonomiska kris eller ekologiska katastrof förblir öppen. I vilket fall kommer det att vara nyttigt att därefter veta hur man kan skapa ett bytesmedel som tjänar alla.

Noter

1. George Orwell: *1984*. Ullstein 1990; citerad i: W. Scheuerbrandt, "Unsere fehlerhafte Währungsverfassung als Ursache sozialer Ungerechtigkeit, politischer Fehlentwicklungen und Wirtschaften". Föredrag hållet den 16 november 1981 inför Verein für kulturelle und soziale Öffentlichkeitsarbeit e. V.

2. Hazel Henderson, citerad i Jennifer Fletcher, "Ethical Investment", *International Permaculture Journal*. Permaculture International Ltd., Sydney, Australia 1988, s 38.

3. Curt L. Schmitt: "Förtroligt brev" av den 13 januari 1991.

4. Mathias Bröckers: "Drum prüfe, wer sich etisch bindet ...". *Natur*, oktober 1990, s 32.

5. Bröckers, a.a. s 33.

6. Prospekt från TRION-Geldberatungsgenossenschaft, Gerberstrasse 9a, D-2000 Hamburg 50.

7. Brigitte Voss: Trion. Brev av den 10 mars 1991.

8. Robert Schwarz, citerad i *International Permaculture Journal*, a.a., s 39.

9. Bernard Lietaer: "A Strategy for a Convertible Currency". ICIS FORUM, vol 20, nr 3, juli 1990, ss 59–72. International Center for Integrative Studies, 121 Avenue of the Americas, New York, N. Y. 10013.

10. Suhr: *Alterndes Geld*, a.a., s 85.

11. Johann Philipp von Bethmann: *Das Kartenhaus unseres Wohlstands.* Warum der Kapitalismus noch nicht triumphieren kann. Econ, Düsseldorff 1991, s 189.

12. A. S. Timosjenko, citerad i Världskommissionen för miljö och utveckling: *Vår gemensamma framtid.* Prisma/Tiden, Stockholm 1988, s 320.

Begrepp för förståelse (av Helmut Creutz)

"Om begreppen inte är riktiga, stämmer inte heller orden, och stämmer inte orden kommer verken heller inte till stånd."

Konfucius

Eftersom vissa bruk, som har blivit dominerande i vårt umgängesspråk, står i vägen för förståelsen av penningproblematiken, skulle jag vilja förklara några begrepp och deras användning i denna bok.

Som **pengar** (tyskans "geld" har samma ordstam som i "gelten" = gälla, vara giltig) betecknas sedlar och mynt, vilka är de enda av staten erkända betalningsmedlen.

Penning**mängden** är summan av alla sedlar och mynt utanför riksbanken. Dessa får bara framställas av staten respektive riksbanken. En alltför stor ökning av penningmängden leder till **inflation**. Begreppet "penningmängd" används i dag felaktigt även för mängdangivelser, då man sammanfattar pengar och penningtillgodohavanden.

Tillgodohavanden, fordringar, är anspråk på att få tillbaka pengar. De har för en begränsad tid överlåtits till tredje man eller en bank.

Pengar och tillgodohavanden är inte samma sak:

I motsats till pengar kan tillgodohavanden bara ökas genom deltagarna på marknaden. När någon utför en prestation ökar han därmed sina tillgodohavanden eller sina (kontanta) pengar.

Bådadera – pengar och tillgodohavanden – dokumenterar hans anspråk på en motprestation av andra deltagare på marknaden, och eftersom tillgodohavanden på bank också utbetalas i pengar och omvänt kontanter utan problem kan omvandlas i tillgodohavanden, finns det knappt någon som gör skillnaden mellan de båda begreppen klar för sig.

Vi skall därför göra en jämförelse: pengar förhåller sig till tillgodohavanden som talet till skriften. Med pengar och tal kan man meddela sig direkt eller betala; via tillgodohavanden och skrift går det något långsammare och man använder sig av tekniska hjälpmedel. Talet är möjligt utan skriften och pengar utan tillgodohavanden. Skriften orienterar sig emellertid mot talet och tillgodohavanden mot pengarnas värde. Talet kan man bara villkorligt utvidga och pengar kan bara staten producera mer av; skriften i betydelsen av det tryckta ordet kan förmeras av vem som helst, vilket också gäller för tillgodohavanden. Med tanke på den väsentliga skillnaden är det bäst att inte sammanfatta pengar och tillgodohavanden under begreppet "pengar", liksom tal och skrift inte endast låter sig uttryckas som "tal".

Penning**förmögenheten** betecknar summan av pengar *och* tillgodohavanden och är relaterad till privatpersoner, företag, statliga institutioner och hela ekonomier.

Penning**skulder** innebär en förpliktelse att betala tillbaka pengar. De uppstår under en i tiden begränsad utlåning av

pengar och utgör motsatsen till penningtillgodohavanden.

Ränta är det till en bestämd tid relaterade utlåningspriset på pengar. Dess storlek varierar beroende på tillgång och efterfrågan. Räntans storlek i sin tur bestämmer förräntningen av realkapitalet och utgör tröskeln för varje investering. Ränta kan bara skapas som avkastning av arbete. Något annat sätt finns inte.

Penning**cirkulation** betyder att pengarna ständigt ges vidare från en person eller institution till en annan. Den är förutsättningen för att ekonomin skall kunna fungera utan störningar. Pengar, som på grund av räntan ägnar sig till spekulation, kan inte uppfylla detta villkor. En jämn cirkulation (kretslopp) kan man bara åstadkomma med hjälp av en konstruktiv penningcirkulationsgaranti medelst en användaravgift.

Användaravgiften (i det nya systemet) ersätter räntan som cirkulationsgaranti, eftersom det i detta system kostar att hålla på pengar. Avgiften bortfaller, om pengarna ges ut eller sätts in på ett sparkonto. Där ökar de inte i värde till följd av ränta men behåller sitt stabila värde, eftersom med ickeexistensen av ränta en av huvudorsakerna till inflationen bortfaller.

Neutrala pengar är belagda med en användaravgift som cirkulationsgaranti och är därför i motsats till räntebärande pengar "fördelningsneutrala".

Likviditetsavgift är ett annat ord för användaravgift och står i motsats till likviditetspremie. Likviditetsavgiften utgör en offentlig intäkt, som i sista hand kommer alla deltagarna på marknaden till godo. Den befriar huvudsakligen de

åttio procent av befolkningen som i dag arbetar ihop penninginnehavarnas likviditetspremier.

Likviditetspremie är ett begrepp som ekonomerna använder för räntan för att mer exakt uttrycka vad räntan är: en belöning eller premie för likviditet, omloppshastighet eller kassahållning. Likviditetspremien utgör en privat penninganvändaravgift, som överförs på penninginnehavaren. Ungefär tio procent av befolkningen profiterar på detta.

Adresser till föreningar och tidskrifter

AK Wirtschaft und Finanzen / Bund LV BW, c/o Reiner Bischoff, Brühlstrasse 13, DW-7070 Täferrot, Deutschland

BCI (Barter Clearing und Information), Dingolfinger Strasse 2, DW-8000 München 80, Deutschland

Christen für gerechte Wirtschaftsordnung/CGW, M.-Bucer-Strasse 6, DW-7640 Kehl, Deutschland

Hamburger Geld- und Bodenrechtsschule e. V., c/o Gesima Vogel, Mathildenstrasse 7, DW-2000 Hamburg 6, Deutschland

Internationale Vereinigung für natürliche Wirtschaftsordnung / INWO. Jakobstrasse 54, DW-7750 Konstanz, Deutschland; Exeleigh South, Starcross, Devon EXP 8PD, England; Jesús Ponce 902, Esquina Rubén Dario, Colina, Col. 28010, Mexico; Wallseer Strasse 45, A-4020 Linz, Österreich; Nussbaumweg 1, CH-8353 Elgg, Schweiz

JAK Räntefri ekonomi, Fjällgatan 23A, 116 28 Stockholm

JAK Sekretariat, Rosengade 1, DK-8766 Snede, Danmark

LET-System, Landsman Community Services Ltd, 2nd fl. 479, 4th Street, Courtnay, B.C. VGN 1GP, Canada

Sozialwissenschaftliche Gesellschaft 1950 e. V., Postfach 1150, DW-3410 Northeim 1, Deutschland

Stiftung für persönliche Freiheit und soziale Sicherheit, Redderblock 58, DW-2000 Hamburg, Deutschland

TRION Geldberatungsgenossenschaft eG., Gerber-strasse 9, DW-2000 Hamburg 50, Deutschland

WIR Wirtschaftsring, Auberg 1, CH-4002 Basel, Schweiz

Ökobank, Bornheimer Landstrasse 22, DW-6000 Frankfurt, Deutschland

Der dritte Weg (tidskrift för en naturlig ekonomisk ordning), Erftstrasse 57, DW-4300 Essen 18, Deutschland

Evolution (tidskrift för INWO-Schweiz), Oberwiesenstrasse 430, CH-8213 Neukirch, Schweiz

Fragen der Freiheit (seminarium för en frihetlig ordning), Badstrasse 35, DW-7325 Boll, Deutschland

Zeitschrift für Sozialökonomie, Fachverlag für Sozialökonomie, Postfach 1230, DW-2322 Lütjenburg, Deutschland

AKTUELL LITTERATUR OM MÄNNISKAN OCH SAMHÄLLET

Beata Agrell: **Frihet och fakticitet** • Francesco Alberoni: **Avund** • Francesco Alberoni: **Erotik** • Francesco Alberoni: **Förälskelse och kärlek** • Francesco Alberoni: **Privat och offentligt** • Francesco Alberoni: **Vänskap** • Francesco Alberoni & Salvatore Veca: **Moral och kärlek** • Sten Andersson: **Matens roller** • Sten Andersson: **Positivism kontra hermeneutik** • Sten Andersson: **Resgods** • Sten Andersson m fl: **Mellan människor och ting** • Gösta Arvastson: **Maskinmänniskan** • Johan Asplund: **Bertillon & Holmes** • Johan Asplund: **Det sociala livets elementära former** • Johan Asplund: **Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft** • Johan Asplund: **Ett ostämt piano är hemskt** • Johan Asplund: **Om hälsningsceremonier, mikromakt och asocial pratsamhet** • Johan Asplund: **Rivaler och syndabockar** • Gaston Bachelard: **Lågan av ett ljus** • Roland Barthes: **Kärlekens samtal. Fragment** • Gregory Bateson: **Metaloger** • Jean Baudrillard: **Amerika** • Bo Bergman: **Hela staden** • Johan Bergström: **Hitom Utsira** • David Bohm & F David Peat: **Ordning och kreativitet** • Pascal Bruckner & Alain Finkielkraut: **Kärlekens nya oordning** • Claes Caldenby & Åsa Walldén: **Kollektivhuset Stacken** • Fritjof Capra: **Fysikens Tao** • Auguste Comte: **Om positivismen** • Charles H Cooley: **Samhället och individen** • E C Cuff & G C F Payne: **Samhällsvetenskapliga perspektiv** • Eva Dahlbeck: **Serveto** • Emile Durkheim: **Sociologins metodregler** • Jon Elster: **Vetenskapliga förklaringar** • Karl Johan Eriksson: **Mellan början och slutet** • Vilém Flusser: **En filosofi för fotografin** • Per Gahrton: **Vad vill de gröna?** • Kaj Genell: **Ironi och existens** • Kaj Genell: **Splittringar** • Emma Goldman: **Anarkistiska minnen** • Pierre Guillet de Monthoux: **Doktor Kant och den oekonomiska rationaliseringen** • Pierre Guillet de Monthoux: **Handling och existens** • Bent Pedersbæk Hansen: **Äktenskapsspelet** • Michael Harner: **Shamanens väg** • Magnus Hedlund: **Rök utan eld** • Stuart Holroyd: **Nya perspektiv** • Claes Hylinger: **Dagar och nätter i Paris och Göteborg** • Claes Hylinger: **Ett långt farväl** • Kaj Håkanson: **Ovetande och vetande** • Joachim Israel: **Om konsten att blåsa upp en ballong inifrån** • Joachim Israel: **Om relationistisk socialpsykologi** • Joachim Israel: **Språkets dialektik och dialektikens språk** • Alfred Jarry: **Övermannen** • Jens S Jensen: **Ljuva drömmar** • Inger Jensen & Flemming Vestergaard: **Praxis och tröghet** • Margrit Kennedy: **Ekonomi utan ränta och inflation** • Arthur Koestler: **Janus** • **Korpen. En litterär monografi** • Marianne Kvist: **Resignation och revolt** • Stanisław Jerzy Lec: **Ofriserade tankar** • Ulf Linde: **Spejare** • Sven Lundin: **Bris** • Johan Lönnroth & Hans Hansson: **Ekonomi för alla** • Ross Macdonald: **Att skriva romaner om brott** • Bengt Malmström: **Årets synder. En kalender** • Thomas Mathiesen: **Den dolda disciplineringen & Makt och motmakt** • Thomas Mathiesen: **Kan fängelset försvaras?** • Thomas Mathiesen: **Rätten i samhället** • Thomas Mathiesen: **Tittarsamhället** • Henry Miller: **Min cykel och andra vänner** • Henry Miller: **Vänner** • Friedrich Nietzsche: **Den glada vetenskapen** • Gert Nilson: **Byggare. Ludwig II av Bayern** • Gert Nilson: **En historia** • Gert Nilson: **Oordning/ordning** • Gert Nilson: **Sociodramer** • Jan Norming: **Färdbevis** • **Nya Göteborgsguiden** • Annmari Olsson: **I love you, I love you** • Gunnar Olsson: **Antipasti** • **Papalagi. Den vite mannen** • Henri-Pierre Roché: **Den långa kyssen** • Henri-Pierre Roché: **Jules och Jim** • Gianni Rodari: **Fantasins grammatik** • Jean-Paul Sartre: **Självporträtt** • Jean-Paul Sartre: **Varat och Intet. I urval** • Robert Silverberg: **Det brokiga cocktailpartyt** • Georg Simmel: **Hur är samhället möjligt?** • Georg Simmel: **Storstäderna och det andliga livet** • Robert Louis Stevenson: **I Söderhavet** • **Till Joachim. En vänbok** • Noslin Treg: **Om bingoismen** • Max Weber: **Vetenskap och politik** • Alexander Weiss: **Genom nålsögat** • Alexander Weiss: **När bröt Freud med psykoanalysen?** • Charles Westin: **De besvikna** • Charles Westin: **Existens och identitet** • Charles Westin: **Tortyr och existens** • Ken Wilber (red): **Det holografiska paradigmet** • Anthony Wilden: **Kommunikationens strategi** • Jan Erik Vold: **Entusiastiska essäer** • Per-Johan Ödman: **En skolas framåtskridande och tillbakagång** • Bent Ølgaard: **Gregory Batesons helhetsteori** • Dag Østerberg: **Förståelseformer** • Dag Østerberg: **Makt och materiell** • Dag Østerberg: **Metasociologisk essä** • Dag Østerberg: **Sociologins nyckelbegrepp** • Dag Østerberg: **Tolkande sociologi** • Dag Østerberg & Fredrik Engelstad: **Samhällsformationen**

SÄND EFTER VÅR KATALOG!
Bokförlaget Korpen, Box 19076, 400 12 Göteborg, 031-81 40 07

"Det finns inget lömskare och säkrare sätt att förstöra samhällets fundament, än att urholka dess penningvärde", skriver George Orwell i sin bok "1984". Detta är just vad vårt moderna penningsystem åstadkommer genom räntor och inflation.

Margrit Kennedy – arkitekt, stadsplanerare och ekolog – rensar i sin nya bok upp bland våra missförstånd beträffande pengar:

- Hon beskriver pengarnas funktionssätt och grunderna för deras ständiga värdeförändringar.
- Hon förklarar varför pengar inte bara håller världen i gång, utan även förorsakar förödande kriser.
- Hon klargör hur Tredje världens väldiga skulder, liksom arbetslöshet och miljöproblem, vapenproduktion och kärnkraftsbyggen, är förbundna med den mekanism som håller pengarna i omlopp: *räntan*.

Margrit Kennedy framställer detta komplexa tema i en lättförståelig form. Hon visar att en ränte- och inflationsfri ekonomi är möjlig och beskriver åtgärder som var och en kan vidta för att inleda övergången till ett nytt penningsystem, som innebär fördelar för alla.

Denna bok är en väsentligt utvidgad och omarbetad version av hennes tidigare *Ekonomi utan ränta och inflation* (Bokförlaget Korpen, 1989).

BOKFÖRLAGET KORPEN

ISBN 91-7374-622-3

9 789173 746229